БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА
НАЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР ЗА МУЗЕИ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 1992 - 1993 ГОДИНА

XXXVII НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО АРХЕОЛОГИЯ

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
1994

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА
НАЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР ЗА МУЗЕИ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 1992 - 1993 ГОДИНА

XXXVII НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО АРХЕОЛОГИЯ

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
1994

РЕЗЮМЕТА

СЕКЦИЯ ПРАИСТОРИЯ

Николай СИРАКОВ (София)

ПАЛЕОЛИТ В КАРЛУКОВСКИЯ КАРСТ, ЛУКОВИТСКО

Българо-полско-френска експедиция

През 1993г. разкопките се проведоха в периода 15 юли - 10 август. Те се организираха от Групата за палеолитни проучвания в АИМ БАН и се осъществиха в договорно сътрудничество с Института по кватернер на Университета Бордо I и Института по археология на Ягелонския Университет (Краков). Главен ръководител на теренните изследвания бе Н. Сираков от АИМ, а от френска и полска страна през този сезон - съответно А. Лавил и Б. Гинтер.

Работи се основно във входната зала на пещерата Темната - в сектори ТД I и ТД V. И в двата сектора се достигнаха стерилни пластове както в археологическо, така и в палеонтологическо отношение на дълб. 745 - 750 см - пласт 11 в ТД I и пластове 11 - 13 в ТД V. Въпреки това се продължи в дълбочина до около 800 см, но не се установи със сигурност контакт със скалното дъно. Разкритите на тази дълбочина блокове са в по-голямата си част изградени от калцитни кори, вероятно образувани върху неравности на същинската варовикова скала на пещерното дъно.

В стратиграфията на тези обекти не се направиха съществени допълнения. Ще представим новите данни, свързани с приключването на първия етап от изследванията, и някои възможности за интерпретация на досегашните резултати.

Един от основните проблеми на разкопките в Темната бе хронологията на долната част от археологическата секвенция, включваща пластовете от 10 в/с до 6, в които се установиха няколко културни нива от мустериена (вж. отчета за 1992 г.).

Практически от ориняшките нива в пласт 4, надолу ние не можем да датираме по С 14, тъй като най-ранните дати за ориняка от Темната са над 45 000 г. BP. За мустериена можехме да ползваме само два радиометрични метода TL и ESR. До този момент разполагаме с две дати: 67 000 +/- 11 000 BP за пласт 6, и 105 000 +/- 35 000 BP за пласт 7. При това втората от тях будеше съмнения поради вероятността да датира не самия пласт, а доста по-ранна сталагмитна кора, в чиито неравности е отложен въпросният пласт заедно с мустиерските находки в него.

Може да се каже, че тези съмнения вече отпадат. От няколко седмици имаме потвърждение на най-смелите си предположения: две проби от пласт 10 са датирани съответно 180 000 и 182 000 г. BP. Трябва да се уточни, че те са от горната част на пласта, т.е. възможностите за получаване на още по-стари дати са отворени! Какво произтича от тези последни данни?

1. Разполагаме с най-ранната сигурна дата за човешко присъствие в Югоизточна Европа.

2. Тази датировка е в контекста на археологическа секвенция, подкрепена с изчерпателни стратиграфски наблюдения. С други думи тя не е само късмет, с който не е известно какво да се прави, а търсен и, смея да кажа, полагащ ни се резултат, който може да бъде широко експлоатиран.

3. Фактически от Балканите бе известна още една секвенция - тази от Црвена Стйена в Черна гора - за чиято долна част се предполагаха подобни дати. И досега обаче тези данни остават относителни, а стратиграфията на Црвена Стйена буди много въпроси, оставащи без задоволителен отговор.

4. Секвенцията на Темната добива в още по-голяма степен значение на първостепенен стратиграфски репер за широк район. Тя обхваща период от 180 000 до 13 000 г. ВР. С други думи 17 000 г. в рамките на късния плейстоцен почти непрекъснато човешко присъствие по нашите земи. Съществено е, че разполагаме вече с данни за вътрешната периодизация на тази секвенция. Що се отнася до отрязъка 45 000 - 13 000 г. ВР тези данни са вече интерпретирани и публикувани, а за останалата част - поне след 67 000 г. ВР, са готови за публично дискутиране.

5. Досега се възприемаше схващането, че най-ранните пещерни седименти на Балканите датират обикновено след началото на Вюрма, с редки изключения обхващат част от Рис-Вюрма. Последните дати от Темната доказват наличие на седименти от Рис-Вюрмския интерглациал а също от самия Рис. При това не става дума за спорадични или преотложени останки, а за доста добре запазена последователност с хронологически обхват минимум от 50 000 г. преди началото на Рис-Вюрма.

6. С тези дати придобива още по-голямо значение находката на листовиден връх в мустиерски контекст от пласт 10: ако се потвърди по-сигурно нейната стратиграфска позиция, това ще означава, че Източнобалканският Мустериен с листовидни бифациални форми е една от най-старите културни традиции на Балканите от средния палеолит.

Друг важен проблем на изследванията е свързан с Граветиена. Както е известно, Граветиена от Темната е безспорно най-старият на Балканите. В тази секвенция бяха установени връзки (вероятно филетични) между културните нива VII - V и пластове 6 - 8 от Граветиена във Вилендорф II в Австрия. Тъй като тези пластове от Темната са хронологически малко след вилендорфските вероятно тези ансамбли от Темната са резултат от миграция на граветски популации от района на Средния Дунав. В светлината на данните, с които разполагаме засега тази интерпретация е най-убедителна. Но тя не решава целия проблем за произхода на граветиена от Темната. Защото преди пластове VII - V в Темната имаме още няколко нива - X - VIII, които образуват най-старата му фаза. Началото ѝ е датирано със сигурност между 29 и 30 000 ВР с дати за пласт 3Ф, в който е културното ниво X. С други думи няколко хилядолетия преди споменатата миграция. Нещо повече: ако граветските елементи от по-долните пластове 3г - 3ж са ин ситу, началото на Граветиена в Темната е още по-рано, т.е. от преди 30-тото хилядолетие. Какъв е неговият произход? Можем ли изобщо да дискутираме този проблем, в смисъл разполагаме ли с някакви данни? Считам, че разполагаме с данни поне за очертаване на основните хипотези, независимо от това, че те ще имат повече или по-малко характер на логически построения. За начало на дискусията предлагам следните възможности:

1. Граветиенът от Темната възниква още в най-ранната си фаза във връзка (разбирай под влияние, или в резултат на миграции) с първичния граветски център (senso stricto), който засега се счита, че е районът на Средния Дунав. Това съвпада с концепцията на Я.К. Козловски и на М. От изобщо за Среднодунавския единствен център. Но същевременно това означава че:

а/ Среднодунавският граветиен е действително по-ранен от най-старата фаза на Темната. Ще отбележа, че засега въпреки датата 30 500 +/- 800 за пл. 5 от Вилендорф, въпросът е спорен.

б/ Има данни за контакти между двата района още през този период, т.е. преди 29 000 г. ВР. И в този случай нямаме сигурни факти.

2. Ранните фази на Граветиена във Вилендорф и в Средна Европа от една страна и в Темната и на Балканите от друга, възникват независимо една от друга. Тази възможност е в съгласие с концепцията за полицентричното възникване на културите с pieces a dos или backed tools, т.е. граветските традиции senso largo. Това става преди 29-тото хилядолетие. Едва по-късно, след 25 000 г. ВР, една от тези традиции - Граветиенът (senso stricto) от Средния Дунав - се разпространява, обхващайки други култури с backet tools, до този момент неграветски или не напълно граветски. Ако случаят с Темната е такъв, това означава да приемем, че ранната ѝ фаза - нива X - VIII от пластове 3f и 3d - долна част, е предграветска

3. Началото на граветската секвенция в Темната изпреварва възникването Среднодунавския Граветиен. Тази възможност се подкрепя от наличието на граветски елементи в пластовете залягащи под 3d. (Обръщам внимание, че „под 3d" означава, че имам предвид и 3f. Защото не изключвам, че серията 3g - 3h от ТД V отговаря стратиграфски частично на 3f. Доказателство за това може да бъде присъствието на вулканична пепел/тефра/ както в 3f, така и в 3g). Следователно е доста вероятно тези елементи да се по-стари от 30 000 ВР.

В тази ситуация не можем да изключим съществуването на влияния в обратна посока - от Балканите, макар и само в този най-ранен период.

Независимо от това какви са били тези влияния, и дали изобщо са съществували, остава въпросът за културната характеристика на най-ранната фаза на Граветиена от Темната. В тази светлина можем да я наречем протограветска. Струва ми се, че в екипа ни вече няма съмнения, че ориняшките елементи в най-ранната граветска фаза, а последователно и в по-късните, не са механичен примес. Те са интегрален компонент на граветиена от Темната. Компонент, който е доказателство за ролята на ориняшката традиция във възникването на много ранен център на Балканския Граветиен.

Стефка ИВАНОВА (СОФИЯ)

ПРАИСТОРИЧЕСКИ РАБОТИЛНИЦИ ПРИ НАХОДИЩА НА СИЛИКАТНИ СУРОВИНИ В СРЕДНИТЕ РОДОПИ

През последните години в района на Средните Родопи (около с. Борино) се проучваха местонаходищата на силикатна суровина с цел установяване използването им за производство на каменни изделия през праисторическата епоха. Бяха локализирани над 20 находища и изяснен механизмът на образуване на кремъчната маса, което подпомогна по-нататъшните проучвания в тази насока. През последния археологически сезон бяха локализирани няколко работилници за каменни артефакти в близост до находищата на кремъчни суровини, отнасящи се към периода на палеолита, а използвани също и през по-късни етапи на праисторическата епоха.

Район на Широка поляна - (около 15 км северно от Доспат) - „кремъчната“ суровина е свързана с магмената дейност в широко развития в района риолитов покров. Вторично преотложените опал-халцедонови късове са били използвани главно през палеолитната епоха (среден и късен палеолит). Отделни находки са от по-късни периоди. Установи се, че проучените по-рано 6 отделни палеолитни находища (И. Шопов, С. Иванова, Н. Сираков), по всяка вероятност са част от едно находище (или близко разположени находища) тип работилница, материалите от които са вторично преотложени в района на площ около 4 кв.км.

Район на Катранджи дере - (25 - 30 км северно от с. Борино) - върху запазена малка част от стара тераса на десен приток на Катранджи дере, непосредствено под находище на „кремъчна“ суровина върху и между чакълите на терасата е локализирана работилница за каменни изделия от периода на късния палеолит.

Район на с. Змеица - (3 - 5 км североизточно от селото) в местността „Карамахмуд“ върху плато, което е част от стара миоценска тераса беше локализирана вторично преотложена кремъчна суровина във вид на валуни и по-големи блокове, както и няколко артефакта. Засега малкият брой на артефактите затруднява отнасянето им към по-определен период на праисторическата епоха.

Заключение - в района на Средните Родопи широко са разпространени работилници за каменни артефакти (главно през палеолита, но и през по-късните праисторически епохи), които обикновено не са свързани с по-продължително заселване. Задълбоченото им проучване би изяснило проблемите на праисторическите култури и миграции на Балканите.

Васил НИКОЛОВ, Лиляна ПЕРНИЧЕВА (София), Илия КУЛОВ, Малгожата ГРЕМБСКА-КУЛОВА (Благоевград), Марион ЛИХАРДУС, Жан-Пол ДЕМУЛ (Париж)

РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КРАЙ с. КОВАЧЕВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ

През 1993 г. разкопките в Ковачево бяха съсредоточени в западната част на изкопа, в сектори Е, I, М и Р, върху площ от 350 кв. м.

В сектор Е бяха разкрити карбонизирани конкреции от бяло-сива глина, тълкувани като подови замазки. Прослойки от такива конкреции, три или четири на брой, бяха разположени в суперпозиция, на около 10 см разлика в дълбочините една от друга. Това позволява да се установи последователността на измазаните подове на жилища. Окончателното изследване на техния характер ще стане след демонтирането им. Прослойките от карбонизирани конкреции са нарушени от по-късни ями или останки от глинобитни стени.

Откритият керамичен материал върху най-късния под, включително и една паница с бяло рисуван орнамент се датира към края на ранния неолит. Керамиката с бяло рисуван орнамент, открита между подовите нива, намира най-близки паралели в керамичните комплекси от ранонеолитните селище в горното течение на Места и Западните Родопи.

В сектор I през този сезон бяха изследвани два пласта от 10 см. В северната половина на сектора бяха зарегистрирани големи концентрации от силно обгорели дребни мазилки, примесени с пепел, произхождащи от постройка разрушена от пожар. Прослойки от подобни карбонизирани конкреции маркират и тук наличие на твърде нарушени подове от жилище. Ориентацията на тази структура е идентична с ориентацията на жилищата в сектори Е и К.

В югоизточната част на сектора бяха разкрити големи струпвания от камъни, плътно наредени и редуващи се с концентрации от карбонизирани бели конкреции. За разлика от обичайната ориентация на по-голямата част от археологическите структури в селището, в югозападната част на сектора личи тенденция към ориентация в посока север-юг и изток-запад. Тази разлика в ориентацията говори за една по-късна датировка на структурите в споменатата част. Стратиграфските наблюдения също дават основание да се предположи, че в случая се касае за един по-късен пласт. Такъв сектор I могат да бъдат разграничени три различни хронологически нива. В северната част най-ранното ниво отговаря на нивата разкрити в сектори Е и К; в югоизточната част каменните структури се свързват стратиграфски с тези от сектор М и са по-късни; структурите в югозападната част хронологически са най-късни.

Тази ситуация е резултат от общата конфигурация на терена, при която в периферията на селището по-късните хоризонти са по-добре изразени.

Работата в сектор М беше съсредоточена около каменния зид, разположен в централната му част. Зидът е ориентиран североизток - югозапад, като в югозападния край завива на север. Разкриха се лицевите му страни от югоизток и запад. Зидът е изграден от средно големи камъни без спойка. Стратиграфските наблюдения дават основание да се предположи, че той се отнася към ранния неолит. В този етап на проучване не може да се установи предназначението му. северната част на сектора бяха доразкрити останките от по-късни структури (структура 36 от средния неолит).

В южната периферия на сектора има рязко спадане на терена и изтъняване на археологическите пластове.

В сектор Р бяха вдигнати каменните струпвания, които обхващат южната периферия на изкопа и беше изчерпана тъмната пръст под тях. В тази част се наблюдава силно изтъняване до пълно изчезване на раннонеолитните напластявания, характерно за периферията на селището.

В сектор Е беше открито трето детско погребение, направено в непосредствена близост до едно от жилищата. Антропологическите изследвания показаха, че е погребано бебе на 8 - 9 месеца, поставено в полуседящо положение.

Разкопките през 1993 г. отново доказаха продължителния период на обитаване на селището. Разграничават се няколко етапа на ранния неолит, останки от пласт и ями от средния неолит и следи от бронзовата, ранножелязната и античната епохи.

Васил НИКОЛОВ, Емилия СИРАКОВА, Кунка ГРИГОРОВА (София)

РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА В СОФИЯ

През археологическия сезон 1993 г. продължиха проучванията върху стратиграфията на раннонеолитното селище Слатина - този път в източната част на археологическия обект, където дебелината на културния пласт варира от 3,50 до 4,30 м. Бяха направени пет сондажни изкопа, като четири от тях са реализирани чрез отстраняването на запълнителя (пясък, чакъл, пръст) от ями от два канал-колектора, прокопани през 1960 г. през територията на селището. Отчитането на хоризонталните структури се извършва отгоре надолу. В профилите липсват напластявания от I строителен хоризонт, чието разкопаване беше завършено през 1989 г.

По трасето на канал-колектор 1 са разчистени общо 3 ями (XX /8, 9, 11). В този участък (източно от централната шахта - яма X 7) посоката на трасето на канала се променя от северозапад - югоизток в запад - изток. Ямите имат правоъгълна форма с размери 4,0 х 1,40, 3,60 х 1,40 и 4,50 х 1,40 м.

И в трите изкопа са установени четири строителни хоризонта (от II до V). Стерилната основа е достигната на дълбочина около -3,40 - 3,64 м, като се наблюдава слаб наклон на древната почва от север към юг и от запад към изток. Началото на културния пласт е отбелязано ясно чрез пепелен слой, наситен с овъглени растителни останки.

Пети строителен хоризонт навсякъде лежи непосредствено върху стерилната основа. Дебелината му варира между 40 и 60 см. Всички изкопи засягат останки от изпечени постройки.

Напластяванията от IV строителен хоризонт имат дебелина около 45 - 55 до 75 - 85 см. При прокопаването на колекторните ями са срязани останки от две изпечени жилища - едното с многократно обмазван под (яма X 8), а другото с разрушена пещ (дълж. 1,25 м) с две фази на изграждане (яма X 11), както и една неизпечена постройка (яма X 9).

Дебелината на III строителен хоризонт е около 50 - 60 см. В напластяванията са установени няколко ходови нива (маркирани с пепелни прослойки), но не са регистрирани останки от жилища или други съоръжения.

Вторият строителен хоризонт е представен с дебел до 1,0 м културен пласт. Към него са отнесени няколко ями със значителни размери, една от които (X 8) нарушава целостта на всички по-долу разположени строителни структури.

По трасето на канал-колектор 2, което преминава през източната периферия на археологическия обект, в посока юг-югоизток - север - северозапад са регистрирани общо 6 ями. Проучената яма (X 4) има правоъгълна форма с размери 1,40 х 2,70 м. Максималната достигната тук дълбочина е 4,30 м. И тук стерилната основа и културният пласт са ясно разграничени от пепелен пласт, наситен с овъглени растителни останки. В културния пласт са отчетени минимум 4 строителни хоризонта (от II до V), но е възможно наличието на още един.

Долните два хоризонта (V и IV) съдържат останки от по две близко разположени постройки, които са силно изпечени. Двата хоризонта имат дебелина съответно 90 и 80 см.

Отнасящият се към III строителен хоризонт културен пласт е дебел около 70 - 80 см. Изкопът не е засегнал съоръжения в него.

В последния, дебел около 50 - 90 см, пласт, отнесен към II строителен хоризонт също не са регистрирани останки от постройки или съоръжения.

В източния ъгъл на обекта, извън план-квадратната мрежа, в дъното на изчистен от запълнителя съвременен строителен изкоп беше направен сондаж с размери 3,0 м (изток-запад) х 2,0 (север - юг) м. Дебелината на проучения пласт достигна до 1,50 м, а дълбочината, на която се появи стерилната основа е -3,96 м от основния репер. Установен е наклон на първоначалния терен от север към юг и от запад към изток. Регистрирани са три строителни хоризонта.

Най-долният, дебел 40 - 45 см обхваща изпечените останки от постройка, в северната част на която бяха намерени фрагменти от глинено съоръжение - вероятно хромелно.

Следващият хоризонт, регистриран на дълбочина -3,40 м е разграничен от по-долния чрез дребни и средно големи речни камъни, разположени в хоризонтална структура. Общата дебелина на пласта е около 50 - 65 см, в която са разчетени 3 - 4 ходови нива, маркирани с пепелни прослойки; в края на периода теренът е бил заблатен за кратко време.

Третият регистриран в сондажа хоризонт представя останки от неизпечена, хоризонтално разположена глинена структура (вероятно подова конструкция на жилище) с дебелина около 40 см, а дълбочината на която лежи е -2,80 м.

Събраният по време на проучването масов керамичен материал е в значително количество. Основна информация за периодизирането на регистрираните в сондаж I/1993 г. три строителни хоризонта дават фрагментите от фини ангобирани съдове с рисувана украса. От горния хоризонт произхождат фрагменти орнаментирани с кафява, виненочервена и бяла боя. Орнаменталната украса носи белезите на познатата ни от керамичния комплекс на II хоризонт на селището. Орнаментацията на съдовете с рисувана украса регистрирани в долните два хоризонта е нанесена само с бяла боя.

На базата на наблюденията върху керамиката, отчетените в сондаж I/1993 г. строителни хоризонти могат да се отнесат: долните два - към V и IV хоризонт на селището, а горният - към II хоризонт на селището.

Засега стратиграфията на раннонеолитното селище Слатина включва пет строителни хоризонта. Долните два със сигурност се отнасят към периода на бялорисуваната керамика в Софийското поле, т.е. към група Слатина, а горните два се причисляват към времето на преобладаващо тъмно рисуваната керамика в Софийското поле, т.е. към група Кремиковци. Характеристиката на средния (III) строителен хоризонт в Слатина е все още недостатъчно точна (само на базата на наблюдения в колективните ями) и затова дефинитивното му отнасяне към една от посочените културни групи би било прибързано.

Володя ПОПОВ (Русе), Иван ВАЙСОВ (София)

ПРОУЧВАНЕ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КОПРИВЕЦ, ОБЩИНА БЯЛА

През 1992 г. бе довършено проучването в сондаж В, където от достигнатата през 1991 г. дълбочина 0,90 см се продължи до стерилна основа на дълбочина 110 см. Културният пласт от 25 - 25 см обхваща контурите на нагорял строителен хоризонт. Археологическите данни от него говорят за присъствието на монохромна фаза на ранния неолит.

След отнемането на културния пласт от този хоризонт върху стерилната основа се очертаха контурите на два вкопани обекта (ями) с диаметър - 2,5 м и дълбочина - 0,70 см. Ситуацията ни позволява да третираме материала от ямите като затворен комплекс. Формата на керамичните съдове, обработката на повърхността им и технологията на приготовление на глината, ни позволява да разглеждаме този материал като едно от най-ранните неолитни явления на Балканите.

Целите на проучването през 1993 г. се изразяваха в следното:

- Установяване на мощността на културните наслоявания в сектора с материали от ранния неолит.
- Прецизиране на стратиграфията.
- Културно и хронологическо определяне на добитите археологически данни. Отсъствието на средства и спецификата на обекта наложиха проучването да се ограничи с разкопаването на 25 кв. м. Отнет беше културен пласт приблизително 2 м дълбочина. В тези наслоявания ясно се разграничиха два културни хоризонта.

Горният (първи) културен хоризонт, представляват останките от опожарена постройка с частично вкопана субструкция. Плътността на наслояванията е намалена до нормална. Цветът е сив до черен с различна наситеност на горели късове стенна мазилка. Следи от запазени съоръжения не бяха фиксирани.

Откритите каменни оръдия на труда имат слабо изразена овална форма, загладена повърхност и захабени работни части.

Кремъчните артефакти са изработени предимно от жълт балкански кремък. Керамиката, групирана в два технологични типа, се отнася към класическата къснонеолитна култура Хотница I.

Вторият културен хоризонт се фиксира от културни наслоявания с жълт, сиво-жълт цвят и повишена плътност. На отделни места в пласта се регистрират неголеми петна от перел и камъни. Приблизително в центъра на квадрата на дълбочина 140 см се разкриха разрушени основа и замазка на пещ.

В пласта беше установено обилно присъствие на костен, каменен и керамичен материал. Интерес представлява голямата концентрация на кремъчни артефакти. Кремъкът е със сив и сиво-кафяв цвят и сравнително малки размери.

Керамиката най-общо се групира в три технологични типа.

- Груба дебелостенна керамика, недобре изпечена, обилно опостена с органични вещества. Повърхността й е грубо обработена, някои от фрагментите са силно ронливи.
- Червено ангобирана керамика. Този тип керамика обхваща предимно сферични и полусферични форми с ангобирана повърхност. Процентът на въжестити дръжки е голям. В редки случаи фрагменти от този тип керамика носят следи от бяла рисунка. Оросnителите са органични, изпичането е добро.
- Фина (мека) керамика. Керамиката от този технологичен тип обхваща тънкостенни съдове, изработени от пречистена глина в ня-

кой случай опостена слабо с органична добавка. Изпичането е добро, цветът нюансира от сиво-черно до сиво-кафяво.

Като изхождаме преди всичко от керамичния материал смятаме, че данните от този хронологически хоризонт са еквивалентни на III стратиграфско-хронологическо ниво от (сондаж В) за 1991 г.

Обработката и анализът на посочените данни проучени през 1993 г. говори за присъствието тук на две независими едно от друго селища с хоризонтално развитие и различна хронологическа позиция, а именно: късен неолит, продължителен хронологически хиатус, ранен неолит.

Стефан ЧОХАДЖИЕВ (Кюстендил)

МНОГОСЛОЙНО ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ (НЕОЛИТ, ХАЛКОЛИТ,РАНЕН БРОНЗ) В м. СТУДЕНА ВОДА, КРАЙ с. ВАКСЕВО, КЮСТЕНДИЛСКО

Продължиха проучванията на започнатия през 1992 г. сондаж с площ 620 кв.м. Целта на разкопките през 1993 г. беше да се достигне до стерилна пръст.

Проучени бяха следващите два пласта - съответно от 0,80 до 1,60 и от 1,60 до 2,20 м в най-високата част на обекта. Бяха констатирани още четири строителни хоризонта (по два във всеки пласт), маркирани от няколко основи на пещ, масиви от горели мазилки, петна от трамбована глина и съдове „ин ситу". Не успяхме да попаднем на стени от жилища или други сравнително запазени съоръжения. Интензивният живот през неолита, енеолита и бронзовата епоха е основната причина за тази ситуация, характерна за повечето многослойни селища. Към тази картина трябва да прибавим и нарушенията от времето на късната античност и ранното средновековие, достигащи на дълбочина до 1,10 м.

Поради непредвидени финансови ограничения от страна на общината в Кюстендил, бяхме принудени да прекратим проучванията предварително и в определен етап от работата да разкопаваме само квадратите около стратиграфските профили. В останалите квадрати остава да се проучи пласт с дебелина до 20 - 30 см.

Стратиграфията на обекта има следния вид: най-долният пласт е от времето на ранния неолит и съдържа два строителни хоризонта с бялорисувана керамика; следващият пласт е от финала на ранния неолит - с един хоризонт с кафяворисувана керамика и един от началото на средния неолит - с чернополирана керамика; третият пласт е с три строителни хоризонта - по един от късния енеолит, един от т.нар. „постенеолитен" етап на Преходния период и един от ранната бронзова епоха.

Открити са повече от 300 находки - оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог; керамични съдове; голямо количество силно фрагментирани животински и човешки фигурки, крачета и стени от култови масички.

Людмил ГЕТОВ, Румен КАТИНЧАРОВ (София), Ян ЛИХАРДУС (Саарбрюкен), Илия ИЛИЕВ (Ямбол)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ с. ДРАМА, БУРГАСКА ОБЛАСТ (ХАЛКОЛИТ)

Археологическата кампания в Драма през 1993 г. се проведе на два етапа: пролетен от 8 март до 14 април и летен от 3 август до 22 септември.

Основната цел на пролетната кампания беше систематичната обработка на керамиката от Караново VI. Освен това бяха предвидени археозоологически проучвания на костния материал от това селище и от рова от средната бронзова епоха (обект 009).За тази цел от немска страна в Драма работиха проф. д-р Ян Лихардус - ръководител на експедицията от немска страна, д-р Х. Саутер и 8 студенти. Археозоологическите изследвания бяха извършени от проф. д-р Ш. Бьокьони - директор на Археологическия институт при унгарската академия на науките. От Исторически музей - Ямбол участвуваха Г. Илиев и И. Илиев. През този етап беше разтълкувана, сортирана по съответствия, реставрирана и документирана керамиката от постройка - обект 380.

Изследването на животинските кости, извършвано от проф. Бьокьони, се концентрираше върху находки от постройките на Караново VI. Освен това той проучваше кости от избрани участъци от рова от бронзовата епоха. Досега научно определение са получили 15 500 костни фрагмента от Караново VI. Формираната до момента представа за фауната на Караново VI от Драма остава непроменена.

Лятната кампания имаше за цел окончателното приключване на разкопките на Караново VI върху селищната могила, изследване на североизточната периферия на Караново VI и в областта на обект 009. В тази кампания взеха участие ръководителят на експедицията от немска страна проф. д-р Ян Лихардус, доц. д-р Р. Ехт - зам.ръководител, Х. Саутер - ръководител вътрешна служба, реставратор, фотограф и 9 студенти. От Исторически музей Ямбол участие взеха Илия Илиев и Г. Илиев. През м. август в Драма бе и проф. д-р Ал. Фол - ръководител на експедицията от българска страна. Експедицията беше посетена и от ст.н.с. В. Николов - ръководител на секцията по праистория на АИМ при БАН.

С цел получаването на точна представа за протичащите в Мерджюмекя ерозионни и акумулативни процеси, изкопаният участък от рова от средната бронзова епоха (обект 009) в южната половина на ареал Н-09 беше оставен (от 1985 г.) да се развива самостоятелно. След осем години този естествено запълнил се участък бе разкопан отново.При запълването могат да бъдат проследени 8 пласта и разграничени три запълнителни фази. Наблюденията сочат, че ров 009 трябва да се е запълнил много бързо, само за няколко години. Следователно въпросният обект е бил използуван за относително кратък период от време, при всички случаи в рамките на едно поколение.

За да се добие яснота по отношение на участъка, намиращ се непосредствено на североизток от Караново VI през тази година бяха проучени ареалите L-07 и M-07. В M-07 бяха констатирани на три места концентрации на камъни сред хумусната пръст заедно с фрагменти от съдове и кости. Трите обекта не са единичен случай в селищната могила. При предишни археологически кампании също бяха установени такива концентрации. Окончателна интерпретация все още не може да бъде дадена. Това ще бъде обект по-нататъшни изследвания.

Основната цел на проучванията през лятната кампания беше да се добие окончателна яснота по отношение на селището от Караново VI. Имаше се предвид преди всичко още неразкопани участъци от ареали от 12 редица, в които се намира централният профил и под които попадаха части от жилища проучени през предходните кампании. С цел окончателното им проучване се наложи стесняване на централния профил. По този начин бяха допроучени окончателно 4 жилища (обекти 213, 435, 440, 510) от селището от култура Караново VI. Направените наблюдения при проучването на единия от обектите позволяват да се проследи строителния процес при изграждането на постройката. Първоначално е била изкопавана яма за основите на постройката с правоъгълна форма. По продължение на вътрешните стени на ямата е била прокопавана траншея с правоъгълна форма. В нея са били забити отвесно къси колове, които са подпирали дървената носеща конструкция на пода на жилището. От външната страна на подовата платформа са били поставени най-малко четири здрави кола, които е трябвало да подпират двускатния покрив. Многократно измазаните стени от трамбована глина са били изградени като неносещи части върху подовата платформа. При останките от къщата бяха открити значителен брой камъни. Те са концентрирани в два участъка и някога са служели за притискане на билото на покрива и външната му покривка. През лятната кампания, успоредно с обичайната дейност, свързана с извършващите се разкопки, беше обработена керамиката от обект 244. Реставрираните съдове бяха фотографирани и нарисувани. След прегледа фрагментите бяха сортирани. Отделни керамични единици и избрани фрагменти от съдове бяха определени, каталогизирани и фотографирани. След като беше обработена украсената керамика от обект 380 се пристъпи към анализ на част от керамиката с украса от обект 244.

Румен КАТИНЧАРОВ, Димитър ГЕНОВ (София), Величка МАЦАНОВА (Пазарджик), Николай МЕРПЕРТ, Татяна МИШИНА (Москва)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ с. ЮНАЦИТЕ, ПАЗАРДЖИШКО (ЕНЕОЛИТ - БРОНЗОВА ЕПОХА). Българо-руска експедиция

Проучени бяха в субструкция жилища B/2, B/3 и B/5 в северния сектор на могилата. Установиха се приблизителните им граници. Във всички жилища се разчистиха основи на пещи, зърнохранилища и др. глинобитни съоръжения. В две от тях (B/2 и B/5) се разкриха скелети на загиналите обитатели.

Започна проучването на II строителен хоризонт в южния сектор. Образуван е от деструкцията на опожарените и разрушени от дъждове, ветрове и ерозия глинобитни постройки. Фиксирани са приблизителните граници на жилища B/10, B/9 и B/11. Разкопани са в субструкция пещ X 2 и 4. Наличието на слой, образуван от горели стенни мазилки, фрагменти от керамика и находки с налепи, промити стени и изветрени повърхности - дава основание да се предположи наличието на прекъсване между II и I строителен хоризонт. Дебелината на хиатуса предстои да бъде уточнен след цялостно проучване на двата сектора.

Направеният анализ на находките и керамиката показват, че във II хоризонт значително намаляват елементите, характерни за I строителен хоризонт, датиран от финала на култура Криводол VI - Телиш III. Материалите от II хоризонт намират повече аналогии сред редица обекти от ареала на култура Караново VI - финална фаза.

Хенриета ТОДОРОВА (София), Тодор ДИМОВ (Добрич)

РАЗКОПКИ НА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ В ДУРАНКУЛАШКОТО ЕЗЕРО (ЕНЕОЛИТ, АНТИЧНОСТ)

През 1993 г. продължиха археологическите разкопки на селищната могила Големия остров в Дуранкулашкото езеро. В тях участваха: Я. Бояджиев, Ив. Вайсов, В. Драганов,Г. Мавров, К. Димитров, В. Попов, М. Георгиева, Г. Ганецовски, Цв. Цветански, И. Христакиев и студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, НБУ, университетите във Франкфурт, Мюнхен, Берн и ученици и учители от Националната гимназия за древни езици и култури - София. Работеше се на три сектора:

1. Селищна могила от каменно-медната епоха;
2. Елинистически храм на Големия остров;
3. Антични жертвени ями на западния бряг на езерото.

Проучена беше източната половина на IV A строителен хоризонт на селищната могила. На места бяха разчистени отделни части от V хоризонт, който навсякъде е опожарен, със запазен „in situ“ инвентар, пещи и други съоръжения. Предмет на проучване бяха шест сгради - III, IV, V, X, XI, и XVIII.

Ценни наблюдения бяха направени върху архитектурното развитие на селището от опожарения V хоризонт, който е предимно с колова конструкция, към IV A хоризонт - с каменна архитектура. Установени бяха: целият план на IV A хоризонт (Обр. 1); група разновременни пещи от V хоризонт; следи от предварително планиране на терена; обмазани с бяла глина подове на сгради и други. Проучена беше и южната половина от енеолитния храм от времето на VI хоризонт. Между храмовите съоръжения (сгради XII и XIII) от VII и VI хоризонт и същите от IV-III хоризонт съществува хиатус, изразен в останки от сграда с колово-глинобитна конструкция и различно планиране по отношение на споменатите по-горе строителни нива, разположени точно едно върху друго. Стените са дебели до 1,00 м и на места са запазени до височина 0,70 м в резултат на обстоятелството, че са покрити от каменните култови площадки на сграда XIII от IV А хоризонт. В този сектор не беше открит никакъв битов инвентар.

На няколко места се разчистиха струпвания от каменни плочи тип „библиотека". Те образуват кръгли или дъговидни, куполовидни структури и вероятно са били предназначени да задържат по-големи маси глина. Констатирани бяха няколко вида градежи: VI хоризонт - до 0,70 м дебели глинобитни стени, защитени в основата си с изправени каменни плочи; V хоризонт - колово-глинобитни стени; вътрешните стени на сградите са с дебелина 0,20 - 0,25 м, носени от колове с диаметър от 9 до 10 см; северните и изложените на ветровете външни стени са с дълбоки жлебове (основи) широки 0,60 м, а коловете им са дебели до 0,40 м.

Носещите покривите (таваните) на сградите колони варират между 2 и 6 на сграда и диаметрите им достигат до 0,60 м. Те са били съставени - от два или три по-тънки дървени кола укрепени в основата си с камъни и общообмазани с глина. Кухненските помещения са разположени в предните, затворени на юг части на сградите. Пред сгради I, II, III, IV и X се откриха масиви, многократно ремонтирани четвъртити каменни подиуми - вероятно места за домашни култови церемонии, които също са се намирали под покрив.

Проучено бе западното помещение на елинистическия пещерен храм на богинята Кибела на Големия остров. Съоръжението продължава на север, където остава под дебел 6-7 метров каменен блокаж и масивни средновековни зидове. В пода на западното помещение се разкри и трезорът на храма (ограбен още в древността) а пред храма - античен кладенец, който бе проучен до днешното ниво на езерните води.

В сектор „Нивата", край еленистическата жертвена площадка, продължи проучването на античните жертвени ями. Тук разкопките бяха ръководени от д-р Йоханес Буров (Берлин). Разкрит беше двуметров толос и няколко жертвени ями. Оттук произхожда и една добре запазена теракотена глава на богинята Кибела. Обработена беше и цялата елинистическа керамика, открита досега в сектора на античните жертвени ями на западния бряг на езерото.

Под ръководството на проф.- фон ден Дриш (Мюнхен) беше обработен костения материал откъсната бронзова епоха от обекта (XIII - ПII в. пр. Хр.). Сред материалите се установи присъствието на кости от лъвове, което маркира присъствието им в Добруджанските степи през XIII в. пр. Хр. Обработени бяха и костите от разкопките през 1990-1991 г. от V жилищен хоризонт на селищната могила, които дават интересни указания за биотопът на района около Дуранкулак към средата на V хил. пр. Хр.

Разкопките в Дуранкулак ще продължат през 1994 г. с цялостното проучване на опожарения V жилищен хоризонт на Големия остров.

Христина АНГЕЛОВА (Созопол), Веселин ДРАГАНОВ (София), К.ДИМИТРОВ (Созопол)

ПОТЪНАЛИ СЕЛИЩЕ ОТ ФИНАЛА НА ХАЛКОЛИТА И РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В СОЗОПОЛСКОТО ПРИСТАНИЩЕ

Проучванията в пристанище Созопол се провеждат в три отделни сектора, отбелязани като Созопол 1, 2 и 3. Тук бяха установени: разположено на сушата селище от финала на енеолита (Созопол 1), жилищни конструкции на платформи, датиращи от втората фаза на ранната бронзова епоха (Созопол 2) и следи от изцяло разрушено селище от Ранната желязна епоха, разположено в сектор Созопол 3. Стратиграфските наблюдения показаха следното:

Във вертикалната стратиграфия на селищата се различават два културни пласта (финален енеолит и ранна бронзова епоха), разделени от хиатус. В квадратите D и G на сектор Созопол 1 пластът от ранната бронзова епоха и пиатусът липсват, а културните напластявания започват от финала на енеолита. Дебелината на този хиатус установена в сектор Созопол 2 се движи от 40 см в кв. B, до 80 см в кв. F, следвайки денивелацията на древния склон, върху който е било разположено селището от финалния енеолит. Хронологически образуването на хиатуса в Созопол се отнася към финала на предходния период и формиращите етапи на ранната бронзова епоха която за нашето крайбрежие се характеризира с керамика от типа Рение II - Черна вода III - Дуранкулак.

Пласт I отразява развитието на района след края на II хил. пр.н.е., когато с кратки изключения се е трансформирал окончателно в морския залив.

В Созопол 1 пласт II представлява горния разрушен слой на финалноенеолитното селище. Пласт II от раннобронзовия сектор се е образувал по време на съществуването на съответното селище, но е изцяло разбъркан. На този етап от проучванията считаме, че пластовете отбелязани в сектори 1 и 2 като „II" са резултат от периодичните промени в екологичната характеристика на района, които са извадили от културните пластове всички по-леки органични и други останки, образувайки постепенно хаотичен пласт по време на последователните заливания на района със сладка или морска вода или неговото временно пресушаване.

Пласт III във финалноенеолитния сектор представлява единствения със сигурност запазен културен пласт от тази епоха, тъй като в него бяха открити всички находки „in situ". Пластът отбелязан като „III" в раннобронзовия сектор представлява описаният вече хиатус.

Пласт IV е общ за финалноенеолитния и раннобронзовия сектори. Той представлява терена върху който е било построено финалноенеолитното селище. До дълбочина 210 см в сектор Созопол 1 и 160 см в сектор Созопол 2, пластIV съдържа керамика и други находки от финала на енеолита. Под тази дълбочина той е стерилен. Разграничените в дънния грунд четири пласта са с резултат от антропогенна и природна дейност, заради което се разглеждат веднъж като геоложка структура и втори път, като следствие от културноисторическите процеси, развивали се тук в древността. Основната цел на този подход в нашата работа е фиксирането на палеоекологичните и палеогеографски промени, предизвикани от смяната на климата, съответното колебание на морското ниво и земната кора и тяхното пряко влияние върху културното, социалното и икономическото развитие на древните крайморски общества до западния бряг на Черно море.

Специално за подводната археология най-подходящи се оказаха комплексът от геофизични методи за проучване, както и този от палеоетноботанически и биологически изследвания. Дистанционните геофизически методи се използват най-вече за палеогеографската характеристика на обектите. Комплексът от палеоетноботанически и биологически изследвания е насочен към възстановяване на палеоекологичната обстановка, в която са съществували проучваните обекти (климат, флора, фауна, последователна трансформация на на района е морски залив, лиман, лагуна, сладководно езеро или блато), както и степента на антропогенното влияние върху природната среда (земеделие, животновъдство, лов и риболов). Когато към изброените вече дисциплини прибавим и методите за абсолютно датиране на археологически находки, като радиовъглеродния метод и дендрохронологическите анализи, се затваря кръга на разнообразните научни изследвания, които сме използвали за извличане на максимум информация от проучваните подобни археологически обекти.

Първоначалният анализ на данните получени от комплексното интердисциплинарно изследване в Созопол в палеогеографски аспект показа, че северозападно от остров Св. Кирик, по днешното морско дъно се проследява древното корито на р. Патовска, над чията долина, върху висока тераса, е било разположено финалноенеолитното селище. Терасата е с наклон 5-6 % в посока североизток - югозапад. Селището от ранната бронзова епоха е разположено по-близо до коритото на реката, в местност с висока подпочвена вода.

Поленовите, диатомейни и молюскови анализи на пробите от грунда в комбинация с археологическите наблюдения по време на разкопките дават една сравнително пълна картина на палеоекологичната обстановка, в която са съществували селищата, както и на основните причини, предизвикали тяхното загиване. Както вече беше споменато, селището от финалния енеолит е било разположено изцяло на сушата. Животът в него завършва с пожар, следи от който личат по голяма част от дървените конструкции и керамика. Постепенното заливане и унищожаване на това селище започва с началото на Новочерноморската трансгресия, която в калибрирани С 14 дати се поставя след края на V хил. до средата на IV хил. пр.н.е. Постепенно водата е размила глинобитните и дървени конструкции в горните пластове на енеолитното селище. В периода след като енеолитното селище е залято и разрушено, в сектор Созопол 2 се натрупва пласт с дебелина до 80 см, представляващ хиатус, който предхожда появата на селището от края на първата фаза на ранната бронзова епоха (3000-2800 г. пр.н.е.). В средата на IV хил. пр.н.е. започва втората фаза на Новочерноморската трансгресия, която сваля морското ниво с повече от 2 м спрямо днешното. Въпреки това нивото на подпочвените води остава високо, което заедно с периодичните промени в устието на р. Патовска и съответните заливания на съседните й райони принуждава раннобронзовите заселници да построят жилищата си на дървени платформи и да предприемат редица укрепителни дейности в околността. Доказателство за това е, че коловете в сектори 1 и 2 нарушават всички финалноенеолитни пластове и следователно могат да бъдат свързани единствено с конструкции от ранната бронзова епоха. Характерни за архитектурата на това селище са хоризонталните дървени площадки издигнати на около 70 см над древния терен за избягване последствията от периодичните заливания. Селището е унищожено в края на ранната и началото на средната бронзова епоха от ново покачване на морското ниво в рамките на Новочерноморската трансгресия, което превръща района в морски залив до времето след средата на I хил.пр.н.е. Тогава е т.нар. Фанагорийска регресивна фаза на Черно море, която сваля морското ниво до 3-4 м под съвременното. В рамките на тази регресия (около -IX в.пр.н.е.), близо до брега, е построено селище от ранната желязна епоха, чиито разрушени културни пластове бяха установени в сектор Созопол 3. Селището е унищожено от започналата след края на V в.пр.н.е. Втора Влашка трансгресия, която повдига морското ниво до района на селището и то се оказва в прибойната зона. Покачването на морското ниво и подпочвените води в рамките на Втората Влашка трансгресия заблатява силно района и отново го прави негоден за живот. Поради тази причина (поне според данните с които разполагаме до този момент) след началото на ранната желязна епоха в околността не са известни други потънали селища.

Колкото до относителната хронология на обекта от финалния енеолит бихме могли да кажем, че като имаме предвид особеностите на района, множеството интердисциплинарни данни, събрани по време на разкопките и чисто археологическите наблюдения върху керамиката и находките, сме склонни да го отнесем към финала на енеолита и първите етапи на Преходния период към ранната бронзова епоха. В културното развитие на Западното Черноморие от гледна точка на радиовъглеродните дати се появява една празнина между края на култура Варна III (около 4000 г.пр.н.е.) и началото на културата Чернавода III в района на Южна Добруджа (около 3850 г.пр.н.е.). Именно в този промеждутък от около 200 години би могло да се вмести съществуването на потъналото селище от финала на енеолита в пристанище Созопол. Очевидно става дума за една IIIc - IV фаза на културния комплекс Криводол-Сълкуца-Бубани в Западна България, останала да съществува и след изчезването на КГК VI.

Финалноенеолитната култура в Созопол има свои регионални особености, които я превръщат в представител на една специфична за юга на нашето Черноморие култура. Многобройните потънали селища във Варненските езера, непроученото селище в Атанасовското езеро, материалите от Рибарския кей в пристанище Бургас, обектът от финала на енеолита на полуостров Атия, двете селище в пристанище Созопол, проучените през 1989 г. селища от втората фаза на ранната бронзова епоха при устието на р. Ропотамо и в Урдовиза, както и материалите от акваторията на гр. Ахтопол фиксират няколко опорни точки за бъдещото изследване на една обособена крайбрежна култура, съществувала през финала на енеолита, преходния период и ранната бронзова епоха по западния бряг на Черно море, чиито селища днес се намират под водата.

Божидар ДИМИТРОВ, Мая АВРАМОВА (София)

НАХОДКИ ОТ ЕНЕОЛИТА И БРОНЗОВАТА ЕПОХА В АКВАТОРИЯТА НА СОЗОПОЛСКИЯ ЗАЛИВ

При акватеренните ни обхождания на морското дъно на около 500 м югозападно от о-в Св.Кирик се натъкнахме на следната ситуация под водата. Дъното ни бе познато от експедиции в средата на 70-те години. Тогава - то беше равно, пясъчно на дълбочина от морската повърхност 10 - 10,50 м. С изумление установихме, че днес дълбочината бе 11,50 - 12 м. Това не се дължи естествено на покачване на нивото на морето, а на изнасяне на слой от около 1 - 1,5 м пясък и тиня от това място . Вероятната причина за това изнасяне е удълбочаването на басейна на Созополското пристанище. С голямо изумление видяхме, че дъното на един терен с площ от около 1 декар е буквално застлано с керамика, оръдця на труда, кости и дървени колове. Стана ни ясно, че започналото придвижване на пясъци след удълбочаването на Созополското пристанище е оголило пласт или пластове от праисторическо селище. Трябваше бързо да решаваме какво да правим. Разкопки на това място вече бе късно да се правят. Да оставим находките на дъното до следващата година би било неразумно - само на петдесетина метра от мястото на селището има прочуто рапаноловище, експлоатирано от водолази главно през есента и зимата и повече от ясно бе, че последните покрай рапаните щяха да приберат и съдовете. Затова решихме да съберем всички артефакти от мястото на надеждата, че през следващия сезон ще проведем тук археологически разкопки.

Материалите от новооткритото праисторическо селище в акваторията на Созопол се отнасят към два периода - края на халколита и бронзовата епоха. В този случай и тук се повтаря ситуацията,

позната при подводните проучвания при с. Езерово и Арсенала, Варненско, Созопол и Урдовиза в южното крайбрежие. Керамичният материал е представен от 30 цели и около 300 фрагмента. Открити са две каменни оръдия - предна част от брадва-чук с дупка и брус. Костените оръдия, изработени от рог на благороден елен са копачки и муфи. По осеологичния материал н.с. Николай Спасов от Природонаучния музей при БАН определи следните видове животни: говедо, тур, благороден елен, овца или коза и дива свиня. От селището са извадени два дървени кола от конструкция на жилище. Към находките се отнася и един глинен прешлен за вретено от лошо пречистена глина, сиво-черен цвят, плосък, с кръгла форма - тип, познат от Езеро VI-XIII хоризонт.

Керамиката от късния халколит е представена от два фрагмента от голяма паница, рисувана отвътре с графит, а отвън украсена с релефна украса; малки вазовидни съдчета със сложен профил и пъпковидни дръжки, цилиндрично-конична купичка и фрагменти от големи вазовидни съдове, украсени с релефен орнамент и хоризонтално организирана барботина. Тестото на глината е добре пречистено, с примеси от пясък, а повърхността е покрита с шлик. Цветът на керамиката е сиво-черен до черен, добре изпечена. Малкото фрагменти и установими форми на съдовете от халколита дават основание селището от каменно-медната епоха да се синхронизира с къснохалколитните хоризонти от Ягодинска пещера, Юнаците, Телиш и Криводол.

Керамиката от бронзовата епоха е изработена от тесто с примеси от мидени черупки или пясък и дребни камъчета. Цветът варира от тъмнокафяв, сиво-черен до черен. Фината керамика е била покрита със шлик от добре пречистена глина.

Формите на съдовете са: плитки и дълбоки паници, купи, големи и малки вазовидни съдове с висока цилиндрична шийка и сферично тяло, понякога с дръжка при прелома, чаши и асковидни кани с по една дръжка и леко скосено устие, гърнета, лъжици. Грубата керамика е без шлик, почти винаги с украсен чрез насечки устиен ръб и украса от точки, нокътен мотив или ямички при прелома под устието. Дръжките са лентести, с овално сечение, понякога с врязана украса по краищата. Само върху един фрагмент е открита псевдотунелеста дръжка. Често срещана украса и при грубите и при фините фрагменти са пъпките - по една, на двойки или в група от 3-4. Сред фрагментите има и два от купи с чучури - форми, познати от Езерово II и Езеро.

Сред целите съдове от бронзовата епоха трябва да отбележим специално два - един аскос с врязана украса, който има точен паралел с един подобен, открит в Бренец-Олт, Румъния и датиран към култура Коцофени и един ритон с дръжка.

Керамиката от бронзовата епоха намира паралели с находките от Черна вода II в Румъния, Езерово II, Варненско, селищата при Арсенала, Варна, а така също и подводните проучвания при Урдовиза, а на юг с Езеро - VII-VI хоризонт и Троя I.II.

Васил НИКОЛОВ (София), Щефан ХИЛЕР, (Залцбург), Татяна Кънчева-Русева (Нова Загора), П. Хьоглингер (Залцбург)

ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА КАРАНОВО, НОВОЗАГОРСКО

Работата продължи около три седмици през юни - юли 1993 г. с ограничен брой работници. През целия период беше извършено почистване на един започнат от В. Миков и Г.И. Георгиев изкоп, който свързва североизточния сектор и югоизточната периферия на могилата. Ширината му се оказа около 6 м, а дълж. - около 20 м. Тази площ е била разкопана на дълбочина до прехода между пластовете Караново V и Караново VI. През настоящия сезон ще започне проучването на пласта Караново V-

По време на кампанията от миналата година беше завършена и официално открита новата археологическа база на българо-австрийската експедиция.

Тодор ДИМОВ (Добрич), Александър Г.БОНЕВ (София)

ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ ДРАГАНОВО-ДОЛАПКУЛАК, ДОБРИЧКО (ХАЛКОЛИТ, БРОНЗ, Р.ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА)

Височинно праисторическо селище в м. „Долапкулак“, разположена на 5 км южно от с. Драганово и на 14 км от гр. Добрич. Като повърхностна конфигурация тя представлява издигнато над околния терен равно плато. Мястото е естествено защитено от изток, юг и запад от стръмни склонове. Достъпно е единствено от север, откъдето селището е било укрепено с вал, който и сега личи на височина около 1,5м. Селището е дълго 90 м в посока север - юг и широко 50 м в посока изток - запад с обща площ около 4500 кв.м.

През 1975 г. селището е проучено сондажно от Ал. Г. Бонев. Тогава е установена най-общо неговата стратиграфия и относителна хронология, обхващаща каменно-медната, късната бронзова и ранножелязната епохи.

През 1993 г. в източната половина на селището беше поставена планквадратна мрежа от два реда по пет квадрата, ориентирани север - юг в непосредствена близост до вала. В западната половина на селището беше заложен контролен сондаж ориентиран изток - запад и размери 15,00 х 1,5 м.

В предвидения за проучване на широка площ сектор в източната половина на селището (кв. В6 - Д7) беше достигната дълбочина 0,40, а на отделни места 0,60 м. В центъра на кв. В6 се разчисти полуразрушен под на огнище, което по откритата в съседство керамика може да се датира към ранножелязната епоха - култура Бабадаг I в Добруджа. Наблизо се откри запазена глинена чашка тип киатос и фрагменти от широка, плитка паница с щампована украса. Киатосът в нашия случай е късна реплика на златните киатоси от Вълчи трън. Открит беше и един фрагмент от „фрукиера“ тип Басараби вероятно импорт.

В квадрати Г6 и Г7 се разчисти безформено компактно струпване от камъни, обгорели мазилки и фрагменти от съдове с приблизителни размери 4,20 х 5,60 м. Сега предполагаме, че това е горната част от рушевините на опожарена сграда от I (горен) енеолитен хоризонт на селището. Предвид ограниченото време и средства предпочетохме да прекратим по-нататъшното му разчистване, за да го запазим в добър вид за проучване на по-широка площ през следващата година.

Прави впечатление големия брой фрагменти от костени бойни брадви-чукове (констатирано от Ал.Г.Бонев още през 1975 г.), кремъчни сечива и незначителен брой такива от камък. Открити бяха голям брой фрагменти от глинени капаци с ниска пъпковидна дръжка и стреховиден перваз. Керамиката е характерна с украса от щампован геометричен орнамент от хоризонтални пояси с вписани в тях вълнообразни линии, ромбове и други, четириъгълни подставки, фини тънкостенни съдове с полирана повърхност. Някои от тях имат букеловидни израстъци по преломите. Откритите находки позволяват това строително ниво да се датира към средата на каменно-медната епоха - последната V фаза (Варна) на култура Хаманджия в Добруджа и порядко елементи, характерни за последните фази на културата Сава на юг, а така също и някои орнаментални и технологически белези от началните етапи на културата Варна.

Целта на заложения през този сезон Западен сондаж беше уточняване на стратиграфията и относителната хронология на селището, а също така и неговата западна граница, която върви по ръба на западния стръмен скат на платото. В източния край на сондажа, на дълб. 0,60 м от повърхността на терена, се откри струпване на обработени или подготвени за обработка парчета от еленови рога. Засега те са с неустановена хронология и неясен контекст, но твърде вероятно изглежда да се във връзка с откритите фрагменти от костени бойни брадви и тяхното производство.

Боряна МАТЕВА (Исперих)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА „ДЕМИР БАБА ТЕКЕ „ В ИАР „СБОРЯНОВО“ (ЕНЕОЛИТ)

Селищната могила „Демир баба“ е разположена в непосредствена близост до едноименното теке, на левия бряг на р. Крапинец, в самия център на историко-археологическия резерват „Сборяново“. До 1950 г. районът на текето е бил населен и засегнат от строителна дейност. Цялата източна половина на могилата е заета от голяма жилищна сграда и по-малки стопански постройки; южната ѝ част е разрушена при построяването на голяма сграда, а почти в самия ѝ център са разположени две сгради с многоъгълен план-имарети, подслонявали поклонниците дошли в алианското светилище. Локализирани са и няколко иманярски изкопа - единият много голям - в източната и югоизточната част на могилата. Единствено незасегнатата е северозападната четвърт на обекта, която преди е била заета от градини, затова проучванията започнаха именно от там.

През 1985 г. е била направена план-квадратна мрежа и тахиметрия на района, в която е включена и могилата с репери на разстояние 25 м и посочени надморски височини, от която се ползувахме при започване на разкопките. Централният профил с посока север - юг минава през най-високата точка на могилата - репер 36.

Беше почистена северозападната четвърт на обекта и разкопана площ от 150 км.м (6 квадрата 5 х 5 м) до дълбочина 0,4 м от повърхността.

Пластът 0-0,2 м представляваше смесица от керемиди, тухли, камъни и пръст изхвърлена от късни ями. Керамиката беше предимно късна (стомни, ибрици, глинени лули) и малко количество тракийска от елинистическо време.

Халколитната керамика беше представена от ограничен брой фрагменти, предимно от дебелостенни гърнета, украсени с барботина и единични фрагменти от тънкостенни биконични панички.

Следващият пласт 0,2-0,4 м се различава от предишния само по намаляване процента на късните останки и увеличаване на количеството халколитна керамика. Бяха открити горен хромелен камък, зооморфен идол и атропоморфно изображение върху фрагмент от паница. Не бе достигнато жилищно ниво. Откритите фрагменти тракийска керамика, както и римска монета навеждат на предположението, че и в тази част на могилата стратиграфията е нарушена.

На повърхността в най-високата част на разкопаната площ ясно се очертават две ями с диам. 1,2 и 1,5 м запълнени със сиво-жълтеникава пепел. В самия централен профил личи друга голяма яма запълнена с тухли и камъни - вероятно мазе на някоя от късните къщи. На тази дълбочина в кв. 27/15, 27/10 и 27/5 се очерта и част от основата на единия имарет, която за щастие не е по-дълбоко от 0,5 м от повърхността.

Разкопките ще продължат през 1994 г. при наличие на финансови средства.

Венцислав ГЕРГОВ (Плевен), Младен СТОЯНОВ (Ловеч)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ДЕВЕТАШКАТА ПЕЩЕРА, ЛОВЕШКО

От 19 юли до 14 август 1993 г. се проведоха спасителни разкопки на Деветашката пещера.

Те бяха ръководени от н.с. Венцислав Гергов от ИМ - Плевен със зам. ръководител Младен Стоянов от ИМ - Ловеч и се финансираха от Общински съвет - Ловеч.

Всички материали, открити при проучването постъпиха във фонда на Историческия музей - Ловеч.

Деветашката пещера е разположена на 14 км източно от Ловеч и на 1,5 км северно от с. Деветаки. Входът ѝ е на около 300 м южно от шосето Ловеч-Левски, на десния бряг на р.Осъм. На местното население е известна още като Окната или Маарата.

Проучването се извършва на могилообразно възвишение, непосредствено в началото на пещерата, на десния бряг на изтичаща от вътрешността рекичка, върху площ с дълж. 16,5 м (северозапад-югоизток), шир. 25 м (изток-запад), която е издигнато до 2,05 м спрямо нивото на рекичката.

Квадратната мрежа на проученото пространство обхваща и проучената от В. Миков и Н. Джамбазов площ през 1950-1952 г. между входа и първото голямо „окно“. Това пространство е разделено на 118 квадрати с размери 5 х 5 м, а те от своя страна - на планквадрати с размери 2,5 х 2,5 м. През 1993 г. са разкопани 9 квадрата - 11, 18, 19, 20, 27, 28, 29, 28 и 50.

В центъра на възвишението беше маркиран централен профил, ориентиран северозапад-югоизток с ширина1,5 м.

До рекичката бе зачистен страничен профил за контрол на стратиграфията по време на разкопките. При самия вход на пещерата се разкри калдаръм, направен от варовикови късове и речни валуни. Той е служил да укрепи входа към пещерата. Наклонът е 45о. Находките свидетелствуват, че това преградно съоръжение датира от II българско царство.

Интерес представляват пет гроба открити непосредствено при източната стена на пещерата. Некрополът датира от тракийския период IV-III в. пр.н.е. Три гроба са на възрастни индивиди и два - на деца. Гроб Х 2 е на мъж. Горната част на скелета липсваше. В областта на бедрата бяха открити две бронзови ажурни апликации с размери 4,5 х 4,5 см с изобразени 4 глави на птици. На същото място се откри и една кръгла апликация и друга, с форма на лабрис. Другите находки - глинена кана, стъклени мъниста, също датират некропола към IV-III в. пр.н.е.

Разкрити са и четири ями датиращи от XIII-XIV в.

Засега праисторическата керамика и др. находките откриват без стратиграфски данни.

Прецизирането на стратиграфията и проучването на находките от досегашните разкопки ще е възможно през следващите сезони, когато започне работа в халколитните и неолитните пластове.

При теренните обхождания в района се откри друго праисторическо селище, разположено на 200 м пред входа на пещерата. Има вид на селищна могила с дебелина на културния пласт около 5 м. Керамиката го датира от късния халколит. Интерес представлява най-горния хоризонт, който се отнася към т.нар. Преходен период между халколита и бронзовата епоха.

Илка АНГЕЛОВА (Търговище)

ПРЕГЛЕД НА ИМАНЯРСКИ ИЗКОПИ В ПРАИСТОРИЧЕСКИТЕ СЕЛИЩНИ МОГИЛИ ПОДГОРИЦА И КАРАДЖАТА (ХАЛКОЛИТ) В ОБЩ. ТЪРГОВИЩЕ

Работата беше извършена от 19 до 23 юли 1993 г.

Селищната могила Подгорица се намира на 3,5 km северозападно от с. Подгорица. Цялата могила е надупчена с лисичи и иманярски изкопи. С булдозер са отнети 0,60 м от културния пласт. Изкопът е с правоъгълна форма с размери 27 х 5 м. През 1993 г. изкопът беше почистен с цел установяване стратиграфията (до 0,60 м) и културната принадлежност на селищната могила. Събраният керамичен материал е силно фрагментиран. Откриха се една чашка, малко кремъци и кости. Стратиграфски се установи, че от 0,10 до ,50 см е орницата (без културни напластявания), от 0,50 м започва опожарен жилищен хоризонт отнасящ се към III и IV фаза на култура Поляница.

Селищната могила Караджата се намира 200 м източно от ж.п.спирка Караджата на ж.п. линията Попово-Търговище.

В центъра на могилата иманяри са направили изкоп с овална форма. Неговите размери са 1,70 х 200 м и е дълбок 2,40 м. При почистване на стените му се установи наличието на 5 строителни хоризонта, два от които са опожарени. Събраният керамичен материал е от I, II и III фаза на култура Коджадермен-Гумелница-Караново VI.

Лазар НИНОВ (София)

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЖИВОТИНСКИ ОСТАНКИ ОТ ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ

През 1992-1993 г. бяха изследвани животински останки от четири праисторически обекта разположени в Карловското поле. Те са сондажно проучени и разкопките на някои от тях ще продължат. Изследвани са над 2000 костни фрагмента.

„Пищикова могила" край с. Дъбене се отнася от разкопвачите Л. Николова и Н. Маджев към ранния неолит и е сондажно проучена. Резултатите от изследванията показват, че 89,42 % от костите принадлежат на домашни животни (говедо, овца, коза, свиня и куче). По брой на индивидите те също са повече от дивите. дивата фауна е представена с пет вида - елен, сърна, глиган, заек и дива коза. Особен интерес представлява дивата коза, за чийто лов се изискват високо умение и опит. Структурата на стадата показва явно предпочитание към преживните животни. Аналогично е съотношението от друг раннонеолитен обект - Климент „Банята". Поради особеностите на почвата и преди всичко на повишената й киселинност, костите са в лошо състояние и малко. Най-многочислени са материалите от с. Баня „Плоската могила". Проучени са два хоризонта от средния неолит. Открити са останките от петте вида характерни за неолита - говедо, овца, коза, свиня и куче. Открити са също четири вида диви бозайници, две неопределяеми диафизи от птици, черупки от речни миди и една човешка кост. Останките от домашните животни съставляват 97,40 % от общия брой на костите и над 86 % от индивидите. Тук като изявен структуроопределящ отрасъл се очертава овцевъдството което надхвърля половината от всички животни по количество на костите и индивидите. Слабо застъпено е свиневъдството. Кучета-

та само в отделни случаи са използвани за храна. В друг праисторически обект - Дъбене „Саровка" (енеолит и бронзова епоха) констатирахме съществени различия в животновъдната практика и фаунистичния комплекс в сравнение с неолита. Направени са съществени изводи за палеоекологията и икономиката. Разкопките продължават. Установихме наличието на фрагмент от човешки скелет.

ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

Иван ПАНАЙОТОВ, Стефан АЛЕКСАНДРОВ (София)

СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА с.м. МЕДНИКАРОВО (НЕОЛИТ - БРОНЗОВА ЕПОХА)

Селището се намира в непосредствена близост до с. Медникарово, на десния бряг на Карапелитска река. Разположено е върху естествено възвишение с наклон на север и запад. Най-високата точка е приблизително в центъра (надморска височина 154,82 м). Денивелацията е посока север е до 151 м, в посока запад - до 148 м, в посока юг - 153 м. Южният край на селището опира в ръба на брега на Карапелитска река, висок в източния край 11 м, а в западния - 6 м. Брегът е стръмен, почти отвесен, в профила му личат следи от ями. Източната и западната периферии на селището са унищожени, съответно при прокарване на канал и път. През западната половина преминава канавка с посока север -юг. Южният край на могилата е обрасъл с храсти, а западната половина е реституирана и беше засадена с тикви.

При оборката най-голяма концентрация на керамични фрагменти се откри в западната половина на възвишението, но поради факта, че земята се оказа реституирана сондажите бяха заложени в източната ѝ част. Разполагането им беше обусловено както от факта, че близо 60 % от площта е реституирана, така и от релефа на терена. Целта беше чрез минимум интервенция да се установят границите и стратиграфската картина на напластяванията в селището. Сондажи XX 4 и 5 бяха разположени извън рамките на селището (според оборката) с цел установяването на северната му граница. С цел уточняване и допълване на данните в югозападната част на селището беше заложен сондаж X 6. Сондажи XX 1-5 имаха размери 12х5 м, като между всеки два сондажа беше оставян профил с дебелина 0,25 м. Данни за стратиграфията на селището дадоха сондажи 2 и 3. Към праисторическите епохи (неолит - енеолит) се отнасят следните ситуации:

Сондаж X 2.

- на дълб. 1,42 м от кота 0 беше разкрита част от съоръжение с вероятна правоъгълна форма. Подът е изработен от изпечена глина с деб. 0,05 - 0,07 м. Върху пода бяха разкрити парчета горели мазилки. Става въпрос за под на пещ, върху която са нападали части от свода. Под пода на пещта на дълб. 1,49 м от кота 0 беше открито не горяло подово ниво, изработено от трамбована глина с деб. 0,05 м. Върху пода се откриха нападали стенни мазилки.

Сондаж X 3.

- на дълб. 2,09 м от кота 0, в южната част на сондажа беше разкрито петно от горяла глина с деб. 0,05 - 0,06 м. Вероятно става въпрос за горяло подово ниво, по-голямата част от което попада извън рамките на сондажа.

- под подовото ниво беше открит запълнителят на долния хоризонт (със сив цвят на пръстта). Непосредствено под него беше разкрито подово ниво, изработено от трамбована глина с жълто-кафяв цвят. Повърхността му е равна, на някои места бяха открити следи от горене. В северната му част беше открита дупка от кол и петно въглени.

- под подовото ниво беше открит пласт със светлокафяв цвят и значително количество керамични фрагменти. Въпреки, че долната му част беше почти хоризонтална, не бяха открити следи от под. Вероятно става въпрос за деструкциите на хоризонта под под X 2.

- на дълб. 2,46 м от кота 0 в централната част на сондажа беше открито петно с характеристиките на деструкциите над подово ниво 2. Предполагаме, че става въпрос за деструкциите на жилище, което маркира четвърти строителен хоризонт в този сондаж.

Резюмирайки посоченото дотук можем да отбележим, че към праисторическите епохи се отнасят минимум 5 стр. хоризонта. Анализът на керамичния материал ни позволява да отнесем стр. хоризонт в сондаж X 2 към енеолита, а четирите хоризонта от сондаж X 3 към неолита (Караново III според периодизацията на проф. Георгиев или IVA според новата периодизация, предложена от В. Николов).

Към ранната бронзова епоха се отнасят ями XX 1-3 от сондаж X 2 и яма 4 от сондаж X 3, които маркират минимум 3 нива на заселване.

Красимир ЛЕЩАКОВ

СЕЛИЩНА „ГУДЖОВА" МОГИЛА - с. МЪДРЕЦ (МАРИЦА-ИЗТОК)

Предвид на бъдещите спасителни разкопки се проведоха сондажни проучвания на селищната могила. Работено е на три сектора: профил Север 1, профил Север 2 и сондаж с площ 50 кв. м.

В сондажа и профил Север 2 са установени 3 строителни хоризонта от ранната бронзова епоха. Профил Север 1 е почистен и нарисуван. В него са установени 17 строителни хоризонта, отнасящи се до късния халколит.Между ранната бронзова епоха и халколите е регистриран хиатус с дебелина 0,15 - 0,50 м.

Александър БОНЕВ, Лолита НИКОЛОВА (София)

ДЪБЕНЕ - САРОВКА 1993

Проучванията се осъществиха с два сектора - северозападен с обща площ 400 кв. м и югоизточен - с площ 75 кв. м.

В североизточния сектор се установи, че документираният през 1992 г. I строителен хоризонт е напълно унищожен. Само в най-северната редица от квадрати се установиха със сигурност няколко малки петна от подове. От I строителен хоризонт е и символично погребение, открито в яма, разрушаваща частично огнище от долно жилищно ниво.

От II строителен хоризонт се проучиха две апсидни постройки. Разчистиха се много огнища и една пещ.

Керамиката от I - II строителен хоризонт е с многобройни паралели в Юнаците IX - VIII строителен хоризонт. Тя има аналогии и в

Костолац, Коцофен и Вучедол. Особено характерни са паниците с врязани триъгълници и бяла инкрустация. Среща се и керамика, орнаментирана в техника на фалшив шнур.

I - II строителен хоризонт се синхронизират с Езеро VII - VI и Коцофени III.

В югоизточния сондаж се откри петно от под на жилище и малки каменни струпвания. В източния край на сондажа се проучи и голямо каменно струпване.

Керамиката от югоизточния сондаж е с паралели в Юнаците - XV и Езеро А1. Керамиката има редица паралели и в ситагри IV. Тя е генетически свързана с Болераз III - Чернавода III.

Татяна КЪНЧЕВА-РУСЕВА (Нова Загора), Алексей ГОЦЕВ (София)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В НОВА ЗАГОРА

През 1993 г. продължиха спасителните разкопки на праисторическото селище от бронзовата епоха в Нова Загора. През изминалия археологически сезон се проучиха окончателно III и IV строителен хоризонт и се достигна материковата основа върху цялата площ на заложения сондаж. Въпреки нарушенията от съществувалото тук циганско селище, мюсюлмански гробове и ями са разкрити части от жилища и жилищни съоръжения, които позволяват да се установи стратиграфията на културните напластявания. Разграничени са четири строителни хоризонта (отгоре надолу): I х. - на дълбочина до 0,90 м, II х. - 0,90 - 1,10 м, III х. - 1,10 - 1,30 м, IV х. - 1,30 - 1,60 м.

През 1993 г. са разкрити частично плановете на две жилища на нивото на III х., две - от IV х. и отделни жилищни съоръжения. Жилищата са били наземни, изградени от забити в земята дървени колове, преплетени с пръти и измазани с глина. Върху цялата площ са разчистени зърнохранилища -ями с кръгла форма и различни размери, измазани с неизпечена глина. Разкрита е част от стопанско помещение, в което са изградени на място три питоса с кръгла форма и до тях - друг, с правоъгълна форма и запазени стени на височина до 0,21 м. В жилище от IV хоризонт се разчисти друг питос с овална форма и запазени стени на височина до 0,16 м, отворен на запад, където подовата му замазка преминава в глинобитна площадка.

Открити са и две детски погребения в урна.

В сондажа са намерени сравнително малко на брой оръдия на труда, изработени от камък, кремък, кост и рог. Макар и по.ограничено традиционните материали за изработка на сечива продължават да се употребяват. Глинените прешлени за вретено и тежестите за стан са характерни за бронзовата епоха. В сондажа се намери кост от животно със синьозелен налеп от допир на метален предмет.

Намерени са и няколко предмета, свързани с култа: глинени модели на колело, глинен модел на брадва, краче на глинен идол. Те намират паралели в синхронните селища от бронзовата епоха до с. Дядово, Нова Загора, Езеро и др.

Към ранната желязна епоха се отнася глинена глава на овен (част от фигура, свързана с домашното огнище) и част от глинен идол -тип Асеновец.

На територията на сондажа са проучени ями, намерените материали в които се отнасят към бронзовата епоха, ранната и късна желязна епоха, Средновековието и съвременни. Интерес представлява яма от ранната желязна епоха, в която са намерени пет фрагментирани глинени съда.

Въз основа на намерените археологически материали приемаме, че селището е колония на намиращата се наблизо селищна могила и се отнася към средната бронзова епоха. Животът тук е продължил и през късната бронзова и двете железни епохи, чиито културни пластове са почти напълно унищожени и се установяват главно въз основа на намерената керамика в разрушения слой и в ямите.

Вълка ИЛЧЕВА

ОТЧЕТ ЗА ПРОВЕДЕНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОБРОНЗОВО СЕЛИЩЕ В м. ОСМАНКИН ДОЛ, с. ХОТНИЦА ПРЕЗ 1993 г.

При почистване на напоителния канал в източния край на с. Хотница, в м. Османкин дол се очерта ивица с дължина 75 м и ширина 5,80 м от културния пласт на срязаното от канала праисторическо селище от средната бронзова епоха. Културният пласт продължаваше в дълбочина под основата на канала, поради което бяха предприети спасителни разкопки вътре в канала. Проучена беше 1/2 от 75-метровата ивица. Разкопана е площ от 210 кв. м и е достигната дълбочина 0,80 м от нивото на канала.

В горните пластове пръстта от културния пласт е примесена с единични фрагменти от глинени съдове, а в най-долния пласт, който лежи непосредствено над стерилната почва с дебелина 0,20 м, пръстта е сиво-пепелява, песъклива, глинеста, примесена с обилно количество дребни чакълести и по-средни заоблени камъчета, парчета от горяла стенна мазилка и замазка от пещ, черупки от речни миди и охлювчета, въглен, много фрагменти от глинени съдове и животински кости. Не се откриха съоръжения ин ситу. В източната част на обекта се разкриха неорганизирани дупки от колове, които не очертават определена форма на жилище. Констатирана беше денивелация на терена 1,35 м от изток на запад. Вероятно става въпрос за малко езеро или блато, а културният пласт е от наколно селище. Придобитият керамичен материал, оръдия на труда от кремък, камък, кост и рог на елен намират близки паралели с материалите от селищната могила в Нова Загора и Кирилметодиево. Селището се отнася към началото на средната бронзова епоха. За по-точната абсолютна датировка ще спомогнат взетите няколко проби от въглен за С-14 изследване.

Александър БОНЕВ (София), Г. АЛЕКСАНДРОВ (Монтана)

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА „МОГИЛАТА“ В с. ЯКИМОВО, ОБЛАСТ МОНТАНА

На „Могилата“ е съществувало тракийско светилище, от което бяха установени три култови ями, подобни на тези на „Багачина“. Долната им част е вкопана в льосов пласт. Като жертвени дарове в ямите са хвърляни керамични фрагменти и кости от животни. Светилището е съществувало през бронзовата, ранно и късно железни епохи. По-характерен е един фрагмент от керамичен съд с релефно изображение на човешко лице. Много вярно са предадени чертите на млад мъж с комически разтеглена усмивка и бадемовидни очертания на очите, които напомнят образа на Якимовското съкровище.

През ранновизантийската епоха на Могилата е изградена раннохристиянска църква с нестабилен градеж, от която е запазена частично субструкцията на апсидата. Потвърждава се известният факт за континуитета на светите места, предавани от поколение на поколение и от етнос на етнос.

Нели ТАНЧЕВА-ВАСИЛЕВА (Ямбол)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ С II\1993

Археологическите проучвания се водиха 20 дни с 15 души работници, поради ограничените финансови средства.

В сектора проучванията се съсредоточиха по разкриване трасето на улица запад - изток, издваща от западната порта на града. Северно от тази улица, на самия площад на града, в последните години бе проучена базилика X 2.

Резултатите от проучванията ни дват достатъчно основания да попълним историята на града след 324 г., когато Кабиле, след император Диоклетиан, е отвово град. Един епиграфски паметник ни съобщава за значителен строеж в града по времето на имп. Галерий Валерий от времето когато той е Август (305 - 311 г.) Тогава в Кабиле се поправят крепостните стени, подравняват се терени над разрушените постройки, изгражда се нов жилищен квартал, магазини от двете страни на улицата. Улицата от портата до площада е дълга 73 м и широка 3,60 м. От двете й страни са били разположени покрити портици, от които са запазени базите и фрагменти от колоните, които са поддържали покрива и където всъщност е кипял обществено иконичмеския живот от IV до VI в.

Петър ДЕЛЕВ (София)

РАННОЕЛЕНИСТИЧЕСКА СГРАДА НА ЗАЙЧИ ВРЪХ

През 1992 г. бяха продължени започнатите в предходния сезон разкопки на масивна двуделна сграда от ранноелинистическата епоха на най-високия централен връх на масива „Зайчи връх“ над античния град Кабиле.Поради ограничените финансови средства беше работено само 2 седмици през м. юли,средно с 12 - 13 души работници. Разкопките бяха съсредоточени в рамките на започнатия през миналия сезон сектор, обхващащ изцяло сградата, която има правоъгълен план с външни размери 13,30 х 7,80 м, с широк 1,50 м вход на югоизточната дълга стена, и имаха за цел сваляне на оставените ребра между квадратите и окончателно зачистване на зидовете. Последните имат значителна дебелина (1,85 - 1,95 м), изградени са от големи грубо обработени лицеви каменни блокове с неправилна форма и пълнеж от хоризонтални слоеве кирпич и дребни ломени камъни. Сградата има в приземния етаж две помещения с почти еднакви размери („,30 х 3,70 и 4,10 х 3,70 м), свързани с широк 1 м вътрешен вход. В северното помещение, при свалянето на ребро, беше разкрита ин ситу долната част на питос. Потвърдени бяха направените наблюдения за рухналия при опожаряването на сградата покрив; използването на два различни вида солени - плоски с Г-образен ръб и извити оъс със скосен ръб - може би говори за някакво преустройство. Материалите се отнасят към ранната елинистическа епоха и включват фрагментираната импортна и местна керамика, амформа тара, устия на питоси, големи железни гвоздеи (от вратата, около която бяха намерени), тежести от пробити парчета керемида, фрагмент от синьо стъклено мънисто с бели очички и др. Сред по-цялостно запазените съдове са няколко малки рибни блюда с покритие от кафеникав лак с различни оттенъци. Беше намерен и още един фрагмент от профилирана база на керамичен тимиатерион с форма на олтар от типа на намерения предишната година добре запазен екземпляр с релефна украса. Най-интересната единична находка за сезона беше бронзова монета на Скосток с изображение на владетеля на лицевата страна и богиня с факли и монограми на Кабиле на обратната. Разкритият срещу входа малък участък с каменна настилка и няколко блока от напречен зид, свързан на фуга с външната стена на сградата, правят необходимо разширяването на проучения сектор в югоизточна посока при евентуално продължаване на разкопките.

Мечислав ДОМАРАДСКИ (София), Г.ЛАЗОВ (София), Даниела БОГДАНОВА (Пазарджик), В. ТАНЕВА, З. АРЧИБАЛД (Англия)

РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС ПРИ с. ВЕТРЕН, ОБЩИНА СЕПТЕМВРИ ПРЕЗ 1992 И 1993 г.

През 1992 и 1993 г. разкопките продължиха в сектори, проучвани от М. Домарадски (I), Г. Лазов (IA), З. Арчибалд (яма) и бяха заложени нови квадрати от Д. Богданова (IV). Във всеки от участъците проблемите и спецификата на културните напластявания са различни. През отчетните години бяха извършени геофизични проучвания от Джон Гейтър, Крис Гефни, Клара Стивън и Стивън Ланкастър на цялата предполагаема повърхност на емпориона: на част - с индукционен градиометър, а на цялата повърхност с метода за магнитна чувствителност.

Участъкът, ръководен от М. Домарадски (I), е разположен покрай източния фронт на крепостната система на емпорион Пистирос. В него бе открита част от крепостната стена (куртина) с източната порта. Последната се състои от четириъгълна в план и изцяло изградена пред крепостната стена кула, която фланкира портата от запад и бастион, разположен източно от портата. През 1993 г. започна проучването на начина на затварянето на прохода на портата. Откъм вътрешността на емпориона портата е била укрепена с кула, чийто корпус се е издигал над портата. От дървената врата на източната порта към вътрешността на емпориона е водила улица, настлана с каменни плочи. През 1993 г. на обекта започна работа арх. В. Коларова, която подготви документация за изходната информация за архитектурно-строителните особености и характера на градежите на разкрития сектор на крепостната система на емпорион Пистирос. В кв. Б7, Б17, Б22, Б'2 продължиха проучванията на отделни комплекси: Б7 - яма от III - IV в. от н. е., Б17 - полуземлянка с глинено огнище от първата фаза на съществуване на емпориона (V - IV в. пр. н. е.), Б 22 и Б'2 - проучване на културните напластявания. В квадратите Б17 и Б22 са открити предимно тракийски монети, а в Б'2 главно македонски, с други думи, копани са нива от първата и втората (Б'2) фази на съществуването на емпориона.

На терена, който се проучва под ръководството на Г. Лазов (IA), продъли работата в изкопите, заложени през 1992 г., разположени на запад от източната порта. В цялата проучвана част беше изчерпан вторият механичен пласт на дълбочина от 0,40 м, а в квадрати А5А, А6, А7, А8 започна снемането на следващия пласт и се достигна на дълбочина до 0,60 м. Проучените напластявания отговарят на трета фаза от развитието на емпорион Пистирос. Източната част на проучваната площ е заета от сграда Х 1. Нейното проучване започна през 1989 г. Очертаха се нейните размери и план на ниво суперструкция. Нейният план в проучените до момента части показва значителни разлики от известните жилища от същото време и насочва към сграда, която е имала и обществени функции. Разкриването на субструкцията ѝ ще позволи да се определят точно нейните: план, функция и фази на развитие. Сградата е имала два портика - от южната и източната страна. На около 3 м. от северозападната страна на сградата се откри канал. Той е изграден от овални калиптери и лежи в настилка от речни камъни. Части от тази настилка от трета фаза бяха открити през 1898 - 1990 г. пред входа на югоизточното помещение на сградата. В насипа на голямото помещение на сградата се откриха струпвания на металургична шлака.

На запад от разкритите останки от сграда Х 1 се откриха различни каменни конструкции (линии, струпвания), ями и струпвания на строителната керамика. Разкритите в кв. А5А камъни, подредени в линия, са положени върху пласт от дребен речен чакъл и почва, примесена с пясък (следи от нанос). Подобни линии от камъни са открити в

различни части и в участъка, проучван от М. Домарадски и са следа от последната строителна (?) дейност, отнасяща се след трета фаза на съществуването на обекта. Около и над тях се откриха отделни следи от дейността на човека през Античността и Средновековието. На запад от сграда Х 1 са открити фрагментирани глинени огнища и едно запазено почти изцяло (есхара).Тя има квадратна форма и е ориентирана севезоизток - югозапад, което съвпада с ориентацията на сграда Х 1.

В участъка, ръководен от Д. Богданова (I и IV), са проучвани различни обекти. В кв. Б17 и Б22 (в тяхната източна част) проучените обекти са с пълнеж от жълтеникава глина и лежащи в тях замазки. В първия обект (комплекс), представляващ ров от рохка глинесто-пясъчна жълта пръст, обграждаща пространство от кафяво-черна почва, на дълбочина 1,10 м се очерта огнище от неизпечена глина с много следи от въглени, на места отухлена. Огнището е с кръгла форма, оградено от речни камъни. На нивото на огнището лежаха фрагменти от есхара, украсени. Вторият обект се оказа вкопан питос, подобен на открития в кв. Б12, свързани с металургичното ателие в тази част на обекта от третата фаза на емпорион Пистирос. Третият обект, представляващ яма Х 3 бе допроучен. Тази яма е изпълнена с големи обработени камъни, фрагменти от керамика, глинени и метални предмети.

През 1993 г. бе заложен кв. 3600/1200 (според новата мрежа, обхващаща цялата площ на емпорион Пистирос) с цел да констатира присъствието на крепостната стена на заливната тераса. На дълбочина от 2 м проучванията бяха прекратени, тъй като излезе подпочвена вода. В горните пластове на наноса се откри късносредновековна керамика, а в по-долните - антична. През същата година са направени литоминероложки анализи на материалите от сондажи, правени от геоморфолози в наносите на десния бряг на р. Марица - автори к.г.н. Р. Кендерова и Е. Фитова.

З. Арчибалд проучва южната половина на яма Х 9, лежаща на границата на кв. Д15 и Д20, с дълбочина 2,20 м. Има диаметър 1,15 м. В разкритата част на ямата са открити 424 различни предмета - бронзова монета, глинена лампа, фрагментирани глинени съдове, мазилки, кости и пр.

Както и през други сезони наред с металните, битовите предмети и накити се откриха бронзови и сребърни монети на тракийските царе: Аматок I и II, Котис I, Терес II, на македонските царе и гръцките градове: Филип II, Александър III, Лизимах, подражания на статери на Тасос, Парион, Тракийски Херсонес и пр. Най-интересни находки от 1992 и 1993 г. са: фрагмен от средновековен съд, късноантичен кръст, ойнохое с печат, представляващ глава на сатир, и бронзова апликация с изображение на актьор, седящ на трон.

К.КИСЬОВ (Пловдив), М. МАДЖАРОВ (Хисар), Д. ДАМЯНОВ (Смолян)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ И МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА КРАЙ с. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ОБЩИНА КАРЛОВО

Археологическите проучвания в землището на селото се проведоха в периода юли - август 1993 г., като разкопките се съсредоточиха в изследването на три обекта.

В м. „Саадерси" продължиха разкопките на селището от V в пр. н. е. На дълбочина 0,50 - 1 м, до основна скала, бяха разкопани квадратите: Н 12, о 12, П 12-14, Р 12-14, С 12-14. В квадратите С 12-13 беше открит масивен зид, чиято основа е изградена от два реда квадри, вкопани в скалния терен. Суперструкцията на зида е изградена от речни камъни, споени с калов разтвор.

През 1993 г. започна разкопаването на могила Х 5 с диаметър 44 м и височина 8 м, разположена на 1 км западно от селището. На дълбочина 0,50 - 0,80 м бяха открити огнище, глинена есхара и струпване на голямо количество керамика. Фрагментите (дъна и устие, някои щамповани) принадлежат на различни видове съдове - питоси и амфори. Заедно с тях се откриха значително количество животински кости, железен връх на стрела и бронзова обеца. Откритите на посочената дълбочина археологически находки, главно керамичният материал, датират могилата на този етап от проучванията в края на V - нач. на IV в. пр. н. е.

В м. „Папрат нива" продължиха проучванията на раннохристиянска трикорабна базилика. Те бяха съсредоточени върху разкриването на северния кораб на базиликата, предабсидното пространство на централния кораб и изцяло на синтрона. Базиликата се датира в V в.

Заедно с археологическите разкопки се проведоха и теренни обхождания. В землището на с. Соколица бе регистрирана нова колективна находка на монети от II в.пр. н. е., а в землището на с. Трилистник, община Раковски, беше картиран могилен некропол, датиран с червенофигурна хидрия от IV в. пр. н. е.

Анелия БОЖКОВА (София), Веселин ХАДЖИАНГЕЛОВ (Благоевград)

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ ПРИ ЯЗОВИР ИСКЪР

От 19 до 24 август 1993 г. продължиха сондажните проучвания на обект от халколита и I хил. пр. н. е. на южния бряг на язовир Искър в близост до м. „Базето". Присъствието на керамични находки, понякога дори на цели съдове от две различни епохи по повърхността на съвременния терен, и стерилният характер на пръстта в дълбочина извън очертанията на кръгове със сив или кафяво-червен цвят, потвърдиха наблюденията за отмиването на културните пластове от водите на язовира. Проучени бяха някои от горелите петна, които представляват останки от два типа вкопани съоръжения.

1. Дъна на ями с кръгла или елипсовидна форма, съдържащи цели или фрагментирани съдове от I хил. пр. н. е. (раннножелязна епоха и IV в. пр. н. е.), както и животински кости.

2. Глинобитни съоръжения (огнища ?), оформени от изпечена глина, примесена с множество керамични фрагменти от тракийски съдове, заобиковени от глинени первази.

На сегашния етап на проучванията двата типа съоръжения могат да бъдат определени като вероятно култоли.

Петя КИЯШКИНА (Бургас)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В м. „МАНАСТИР ТЕПЕ" ПРИ БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ ПРЕЗ 1992 и 1993 г.

Ежегодните проучвания на тракийския култов комплекс в м. „Манастир тепе" при Бургаските минерални бани продължиха и през лятото на 1992 г. Разкопките се проведоха за един месец, за което време бяха разчистени вече проучени през изминалите години участъци, бяха свалени някои от ребрата и бяха изследвани ограничен брой квадрати в източната част на обекта.

Продължи изясняването на архитектурния план на светилището. Засечен беше ограден зид от източната страна на комплекса. Зидът има същия градеж, като и северния ограден зид. Големи ломени камъни без спойка оформят външното и вътрешното му лице, а пълнежът е от ситни камъни и пръст. Източният ограден зид е с дебелина 2 м и на този етап от проучванията е разкрит на протежение от 4 м.

Вътрешните помещения на комплекса са подредени във верига от всички страни на платото около един централен двор. В този очертаващ се двор през този сезон беше разкрит масивен каменен блок с форма на правоъгълен паралелепипед (59/57/28 см) и желязна халка в средата на горната плоскост, прикрепена с помощта на олово. Пространството около него е павирано с необработени ломени камъни.

Откриваният материал е идентичен с откривания през предишните години на проучванията. Масово се открива строителна керамика, фрагментирана амфорна тара, както и фрагментирана домашна посуда, работена на ръка или грънчарско колело. През този сезон бяха открити една малка глинена потичка, няколко прешлена за вретено, тежести за стан и рибарски мрежи, железни гвоздеи. Колекцията ни от амфорни печати се обогати с нови 12 печата, предимно на о-в Родос. Открити бяха и няколко фрагментирани теракотови статуетки, изобразяващи прави женски фигури.

През м. август 1993 г. продължиха археологическите проучвания на светилището. Работата беше съсредоточена в източната част на обекта, където през 1992 г. беше разкрита част от източния ограден зид. Проследяването на този зид и неговото разчистване беше целта ни през този археологически сезон. Това наложи слизане в дълбочина на кв. 20 и 25 -Сектор II и кв. 4, 10 и 15 - Сектор IV.

Разкритият ограден зид е много лошо запазен. Може да се проследи само по отделни големи каменни блокове, които маркират външното и вътрешното му лице. Във височина е разрушен, може би от пожар, следите от който личат.

На запад от източния ограден зид се разкриха основи на зидове, свързани с помещенията разположени около оформилия се двор на комплекса. Тяхното доразкриване ще продължи през тази година.

Във вътрешността на обекта продължи свалянето на ребрата и разчистването на вече разкритите помещения.

Откриваният материал е строителна керамика, фрагментирана амфорна тара, вносна и местна керамика, работена на ръка или на колело. Новооткритите 13 амфорни печата са от вече засвидетелстваните центрове Родос и Кос. Фрагментирана теракота, изобразяваща глава и шия на бик, допълва колекцията от теракотови статуетки, открити досега в светилището.

МОГИЛНИ НЕКРОПОЛИ

Марлена КРЪСТЕВА (София), Николай МАДЖЕВ (Карлово)

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КАРЛОВО

Целта на проучването бе да се установи състоянието на надгробните могили и да се набележи план за евентуалното им проучване. Регистрирани бяха три некропола.

Югоизточно от Голямата могила, в м. Калинови ливади, са разположени четири, а до „Калето" - 5 могили с височина 2-2,5 м, обрасли с ниска растителност. Има седи от иманярска дейност.

Югоизточно от р. Стряма, между левия бряг на р. Падежи и м. Корията, е разположен друг некропол. Състои се от 14 могили, които са с незначителна височина - около 1 м. Само една е с височина над 2,5 м. Насипите им са предимно каменни. Има следи от иманярска дейност.

На 7 км западно от града е разположен най-внушителният некропол. От него още от 20-те години са известни бронзови предмети. През 70-те години също тук са намерени две фибули. Некрополът е разположен между Магарешкото бърдо и Калнишкото кале. Това са 11 могили, като най-голямата е с височина около 5 м, диаметър 25-30 м. Останалите са с височина около 2 м. Обрасли са с ниска растителност. За отбелязване е, че могилите в този некропол са с по-внушителни размери, разположени са на по-голямо разстояние една от друга. Иманярската дейност тук е по-силно развита - обикновено това са изкопи с правоъгълна форма, добре оформен, на върха на могилата. Могилите в най-северната част от некропола са най-силно и системно подлагани на разкопаване. Разкопавани са както в основата, така и на върха.

От проведеното обхождане може да резюмираме следното. Несъмнено най-застрашен е западния некропол край Клисура и е необходимо проучването му чрез спасителни разкопки.

Иван ПАНАЙОТОВ (София), Стефан АЛЕКСАНДРОВ (София)

РАЗКОПКИ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ДО с. МЕДНИКАРОВО (МАРИЦА-ИЗТОК)

Могилният некропол се намира северно от с. Медникарово и състои от 5 могили, една от които е унищожена от минните работи. Проучени бяха останалите 4 могили с общо 10 гроба от ранната бронзова епоха.

Могилните насипи са от пръст с изключение на могила X 1, в която бяха открити 2 каменни съоръжения с кръгла и овална форма, издигнати над гробовете и засипани с пръст.

Всички погребения са извършени в ями с правоъгълна или трапецовидна форма, вкопани в материка или съществуващия вече могилен насип. Липсва покритие на ямите.

Гробовете са с трупополагане по гръб със свити в колената крака. Изключение прави гроб X 3 от могила X 3, в който не бяха открити кости, а само 3 керамични съда и парче охра, което ни дава основание да го интерпретираме като символичен. Гроб X 2 от могила X 1 е двоен, вероятно на майка и дете.Части от скелетите са били посипвани с червена охра.

Като инвентар в гробовете бяха открити керамични съдове, спираловидни обеци и 14 мъниста (вероятно бронзови) от могила X 4, гроб X 1. Интерес представлява и гроб X 1 от могила X 3, в който бяха открити 5 керамични съда.

Въз основа на погребалния обред и инвентара некрополът може да бъде отнесен към ранната бронзова епоха, етап Михалич.

Татяна КЪНЧЕВА-РУСЕВА, Веселин ИГНАТОВ, Красимир ВЕЛКОВ (Нова Загора)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ПЕТ МОГИЛИ, НОВОЗАГОРСКО

Могилният насип е изчерпан при направата на водоем. В стерилната основа са открити три гроба. Погребенията са извършени чрез трупополагане по гръб, със свити в колената крака, в ями с правоъгълна форма, ориентирани по надлъжната си ос запад - изток, с отклонения. Установени са следи от дървено покритие. Погребаните са положени върху постилка от органична материя. Във всички гробове е намерена червена охра. В гроб X 1 са намерени две сребърни висулки. Гробовете се отнасят към ямната култура в българските земи.

Могила I

Северната в некропола, с размери: диаметър 50 м и височина 1,30 м. Могилният насип е изграден от различна по цвят и структура пръст. Ясно се различава първичният насип и по-късните донатрупвания.

Открити са 32 гроба, в които погребенията са извършени чрез трупоизгаряне: 18 с трупоизгаряне на място и 14 - с трупоизгаряне извън могилния насип. Погребенията са извършени в стъпаловидни, правоъгълни или овални ями, както и в глинена урна.

Гробният инвентар е представен от гробни дарове, лични вещи и находки, свързани с гробното съоръжение. Сред гробните дарове преобладава керамиката - червенолакова, червена обикновена и сиво - сиво-черна. Освен керамиката са открити стъклени съдове, накити, оръжия и др. С първичното погребение са свързани и погребенията на два ездитни коня и куче.

За погребалния обред е характерно поставянето на повече от гробните дарове след кремацията на трупа, поставянето на част или предварително строшени съдове, както и на чаша в купа. Прави впечатление пробиването на отвор в някои съдове.

Според гробните съоръжения, инвентара и погребалния обред можем да отнесем погребенията от втората половина на I до края на III в.

Димитър СТАНЧЕВ (Русе)

ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В РУСЕНСКО

През м. октомври 1992 г., посредством спасителни археологически разкопки, беше проучена надгробна могила до с. Полско Косово, Русенска област. Изследвани са едно първично и четири вторични погребения. Трупът на първичното погребение е бил изпънат по гръб с ориентация изток - запад, с глава на изток. Три от вторичните погребения са хокери. Ориентацията им е различна. Те, както и първичното погребение, са без инвентар.

В последния по време гроб трупът е бил поставен по гръб в изпънато положение с ориентация запад - изток, с глава на запад. В гробната яма бяха открити железен връх на копие, бронзови и костени върхове на стрели, железен меч с бронзова дръжка, глинено гърне, костени мъниста.

Отсъствието на инвентар при първичното погребение и в три от вторичните затруднява тяхната датировка. Все пак, като се има предвид начина на погребване и неговите особености, бихме могли да допуснем, че те са извършени през бронзовата епоха.

Погребението, при което е открито войнско снаряжение, въз основа на инвентара отнасяме към края на V в пр.н.е.

През м. ноември 1992 г. инцидентно беше проучена заличена в резултат на обработката на земята могила в землището на с. Брестовица, Русенска област. Благодарение на дълбоката оран е била разрушена гробна камера, направена от изпечена до червено глина. Върху нейния под бяха открити купчина обгорени човешки кости. Сред тях се намираха една фибула и три пръстена. До останките от погребания са били посавени паница и кани, изработени от глина.

Според инвентара погребението е извършено в средата на IV в. пр.н.е.

Петър ТЕОДОСИЕВ (София), Стефан АЛЕКСАНДРОВ (София) Никола ТЕОДОСИЕВ (София), Нарцис ТОРБОВ (Враца)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ ПРИ с. ТЪРНАВА, БЕЛОСЛАТИНСКО

Разкопките се проведоха през месец септември 1993 г. Проучени бяха четири могили, разположени южно от р. Грезница. В м. Деветте могили бяха проучени две от тях, имащи височина около 1 м. В могила Х 8 беше открито единствено ритуално огнище. В могила Х 9 беше намерено погребение с трупоизгаряне на място. Гробните дарове са желязна ризница, копие, латенски меч, махайра, умбо, юзда, гривна, бронзова фибула, шлем и др. - повечето от тях горели и фрагментирани. Западно от м. Деветте могили се намираха две сравнително по-големи могили. От тях бе проучена могила Х 1 с височина 3,5 м. В нея бяха разкрити две погребални клади - Х 1 в югоизточната периферия и Х 2 в центъра - съдържащи еднотипни гробни дарове: железни махайри, копия, умба, латенски мечове, юзди, шпора, стрела, бронзови фибули и др. Установи се, че покойникът в клада Х 2 е бил положен върху примитивно дървено ложе. Западно от тази могила са разположени други пет неголеми могили. От тях беше проучена могила Х 4 с височина около 1 м. В нея се откри погребална клада със следните гробни дарове: желязно копие, латенски меч, махайра, умбо, юзда, бронзов нагръдник, коланна тока, дръжка от съд и пр. Според откритите находки, четирите проучени могили могат да се отнесат към периода Латен Д. Намерените фибули дават възможност за една по-прецизна датировка, а именно последната четвърт на II - първата четвърт на I в. пр. Хр.

Петър ТЕОДОСИЕВ (София), Никола ТЕОДОСИЕВ (София), Нарцис ТОРБОВ (Враца)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КОСМАТАТА МОГИЛА КРАЙ ГРАД ВРАЦА

Разкопките се проведоха през месец октомври 1993 г. В източната част на могилата имаше голям изкоп, унищожил около 1/5 от насипа, който беше почистен. Проучена беше и запазената част от югоизточния сектор на могилата. В насипа бяха открити керамични фрагменти от последната четвърт на IV - първата четвърт на III в. пр. Хр. Разкрито бе и неголямо обредно огнище. Направени бяха наблюдения върху стратиграфията на Косматата могила и се установи, че тя е обградена с концентричен пояс от речни и ломени камъни.

Георги КИТОВ (София), Татяна БОРИСОВА (Правец).

МОГИЛНИЯТ НЕКРОПОЛ КРАЙ КАЛУГЕРОВО В ПРАВЕШКО, 1993 г.

Некрополът е разположен в местността Чекотински ливади и се състои от две групи - 17 малки насипа (до 2 м) на равен терен и 3 по-големи (до 4 м вис.) по склона над ливадите. Първата група могили са преимуществено гробни - в центъра на всяка от тях е изградено каменно струпване, в някои случаи и с формирана примитивна камера. Подаващите се на повърхността камъни са превърнали гробовете в апетитна иманярска плячка и само незначителна част от инвентара е намерена в разбъркания насип. Под едно струпване с камера е открита площадка от плочести камъни без следи от погребение, под друго - огнище с трупоизгаряне.

Трите могили по склона са с друго предназначение. В Генадиева не е открито съоръжение. В Усойна са били натрупани две каменни грамади, а под тях положени трупове най-вероятно на овца и прасе. Ритуалът се свързва с по-рано проучената Тинина могила край близо разположеното с. Равнище, в която бяха открити множество ритуални ями - някои с редовни погребения на множество животни със скелети в анатомичен ред.

Третата могила - Гечева, съдържа една каменна площадка, грамада над нея и още две концентрично разположени, очертаващи сегменти от сфера, плочести настилки. Комплексът изглежда да е илюстрация на космологичните виждания на траките за триделния строеж на света - подземен, реален и небесен. В северозападния сектор настилката е хлътнала и под камъните от нея беше очертана елипсовидна гробна яма, ограничена с вертикално поставени плочи. В нея чрез полагане е погребан местен първенец с нож, халка от желязо и златен нагръдник.

Некрополът е използван през V - IV в. пр. Хр. и отразява не само погребалните практики на местните траки, но и някои от религиозните им научни представи за света.

Разкопките се проведоха през юли 1993 г. и с тях проучването на некропола може да се счита за приключено.

Георги КИТОВ (София), Марлена КРЪСТЕВА (София), Мария ЦАЧЕВА (Ловеч)

ТРАКИЙСКА ГРОБНИЦА И БРОНЗОВИ СЪДОВЕ ОТ МОГИЛИ КРАЙ с. ДЕРМАНЦИ, ЛУКОВИТСКО, 1992 г.

За 15 дни през юли 1992 г. беше изцяло разчистена каменна гробница в Остреницката могила, ограбена още в древността и открита при иманярски изкопи. Изградена от плочести камъни, с площта си от 25 кв. м гробницата е сред най-големите в Тракия. Има голяма правоъгълна камера с коридор, който извежда на юг и завършва с добре оформени челни лица. Остатъците от дърво по пода и няколко отвора в стените подхранват предположението за съществуване на поддържан от дървена конструкция покрив. Гробницата е особена с обстоятелството, че е построена високо във вече натрупан донякъде могилен насип. Отсъствието на археологически материали позволява само приблизително датиране в рамките най-вероятно на IV - III в. пр. Хр.

В недалеч разположената Дайкина могила иманяри са разрушили гроб под каменна могилка. От него станаха известни само три фрагментирани или деформирани бронзови съда - хидрия, поданиптер и арибаловидна ваза. Върху хоризонталните дръжки на хидрията са моделирани пластично розети. Вертикалната има най-характерното за този тип съдове изображение - крилата сирена. Изпълнението е сред най-добрите, известни досега. Поданиптерът има познатата форма с традиционните за нея хоризонтални дръжки, върху краищата на които са умело моделирани глави на брадати силени. Най-висока научна стойност има третият съд. За неговия тип в бившата съветска литература се твърдеше, че е характерен за скитските художествени традиции. Екземплярът от Дерманци е вече осмият от България, при това два са от съседното село Торос, а един от същия район - Дебнево, Троянско. Може вече да се предложи схващане, че този тип съдове са характерни за Тракия и откритите няколко в Скития са резултат на въздействия от юг или на пряк внос.

Поради липса на средства разкопките в Дерманци бяха преустановени, а четирите могили оставени, както научавам, в обсега на неконтролируеми и ненаказани иманярски набези.

Даниела АГРЕ (София)

ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ЕТРОПОЛЕ

През 1992/93 г. продължиха проучванията на 5 могили от некропола, разположен на 1,5 км западно от Етрополе в м. „Люташкото“. Могилите бяха с вис. от 0,5 до 2,0 м. В могила 1 под каменна грамада с размери 6 х 6,5 м беше открит гроб на воин, погребан чрез трупополагане с череп на запад. Погребан е с принадлежащото му оръжие - железен едноостър нож, меч тип „махайра“. До черепа бяха открити 2 върха на копия. В краката на умрелия е поставено дървено сандъче, от което са запазени железни гвоздеи и два фрагмента от медна обковка. На изток от погребания бяха открити глинена чаша и фрагментирано лекане, работени на колело.

Керамиката и въоръжението датират гроба към IV в. пр. Хр.

В северозападния сектор на могилата, върху древното ниво, е разкрито огнище, оградено с камъни, с фрагменти от глинени съдове, работени на колело и ръка, а също и силно горели животински кости.

Подобно огнище със сходно съдържание беше открито в могила 3. В нея основно погребение не беше намерено. В северозападния сектор, в близост до огнището, беше открит голям глинен съд, работен на ръка. Огнището заедно със съда е оградено с камъни. Въз основа на керамиката, натрупването на могилата се отнася към V - IV в. пр. Хр. Това е четвъртата могила от района, в която не беше открито погребение. В другите подобни случаи бяха проучени култови ями, а в могила 2 бяха открити ритуално строшени съдове - кантароси и киликси - върху предварително подготвена площадка, а в близост до тях е разкрито и огнище.

В могила 1 и могила 3 са извършени вторични погребения от римската епоха. В могила 1 погребението е трупоизгаряне, останките от което са събрани в глинена паничка и са поставени под няколко камъка в центъра на насипа. В паничката като дар е поставена златна обеца и бронзов пръстен. Това погребение датира от края на II нач. на III в.

В могила 3 вторичното погребение е извършено в геометричния център. Отнета е част от насипа, след което е изградено погребално ложе. Покойникът е поставен отгоре. Извършена е кремация. Останките са събрани и похлупени със съд - тип „кернос“, като дар до него е поставена и глинена паничка. Погребението датира от II - III в.

В могила 4, под малко каменно струпване, е извършено погребение чрез трупополагане. Погребан е мъж - войн. Скелетът е много лошо запазен. Около него са поставени железни стрели, нож, 2 върха на копия от желязо, железни и бронзови принадлежности за колан в лошо състояние. Погребението се датира в V - IV в. пр. Хр.

Некрополът е използуван през V - IV в. пр. Хр., след което се появяват погребения от II - III в. сл. Хр.

В този некропол са засвидетелствувани ритуални практики, вероятно някои от които свързани с култа към огъня-огнището. Във всички могили е регистриран ритуала тризна. Проучванията на некропола продължават.

И. ЦЪРОВ (В. Търново)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА X 2 ОТ НЕКРОПОЛА КРАЙ с. ГОЛЕМАНИ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Поради многократна иманярска интервенция, застрашаваща евентуално гробно съоръжение, бе извършено спасителното проучване. Могилният насип е натрупан най-малко на 4, а дори и на 5 етапа. Върху нивото на тогавашния терен се откриха три петна от огън. В сектор се откри коритообразна траншея с размери 5,1 х 0,8 м и дълб. от 0,15 до 0,20 м, в нея имаше въглени, полуобгорели кости и върху тях безредно нахвърляни камъни и фрагменти керамика. Траншеята, както и малка яма с бъбрековидна форма и кости в центъра на могилата изглежда са свързани с обреда. В близост до центъра се откри биконична урна с устието надолу. Насипът съдържаше навсякъде фрагментирана керамика. Откритите бронзови тока и стрела са попаднали случайно и нямат връзка с ритуала.

В западната периферия на могилата се откриха две вторични погребения без дарове, маркирани с по 4 камъка, ориентирани запад - изток.

Изследваният от д-р Нинов костен материал даде данни за наличието в траншеята кости от следните видове животни: овце, говеда, свине, коне, кучета, зайци. Прави впечатление, че както при могила X 1, така и тук костите на овце принадлежат на лявата страна на скелета. Вероятно и този факт е свързан с ритуала.

Гробно съоръжение и погребение в проучените 75 % от могилния насип не бяха открити.

Георги АТАНАСОВ (Шумен)

МОГИЛА ОТ НЕКРОПОЛА ПРИ с. СУШИНА, ВЪРБИШКО, 1993 г.

Могилата се намира на десния бряг на р. Камчия на 4 км североизточно от селото и е била предварително копана от иманярски групи. Голяма част от съоръженията са разбити. В нея има две гробници, като втората е построена над първата и източните стени са една над друга. Двете са с по две камери и предверия, които не са покрити. Изградени са от каменни блокчета на кална спойка, като са спазени хоризонталните редове. Камерите са покрити с дебели плочи. Основната гробна камера на гробница X 2 има правоъгълна основа, която започва да се стеснява и преминава в елипса. Датировката е по аналогични планове и е най-вероятно края на V и началото на IV в. пр.н.е. Погребението е извършено с трупополагане.

Георги АТАНАСОВ (Шумен).

МОГИЛИ ОТ НЕКРОПОЛА ПРИ с. ПЕТ МОГИЛИ, 1993 г.

Селото се намира на границата между Лудогорието и Добруджа. Административно е подчинено на община Никола Козлево. Некрополът е от 6 могили и се намира на 3 км източно от селото.

Работи се върху 4 могили, като проучвахме и част от площта между тях. В повечето от могилите има от 3 до 8 гроба. Повечето бяха ограбени, особено периферните. Гробовете са вкопани в основния терен и са с различни размери: дълж.от 1.50 до 3.50 м, шир. от 0.80 до 2.50 и дълб. от 0,10 до 2,10 м. Всичките са с трупоизгаряне. Кладата е била приготвяна на място, върху нея са слагани трупът и даровете.

Най-често в гробовете бяха намирани габъри за обувки, части от сандъчета (скоби, ключалки), предмети, свързани с бита (медальони, обеци, маниста, пръстени, глинени играчки. Гробовете се датират от втората половина на II и началото на III в., за което съдим и по намерените монети на Каракала.

АНТИЧНОСТ

Г. ЛАЗОВ (София)

РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ ПРИ ГРАД БЕЛОВО

През 1992 и 1993 г. продължиха разкопките в южната и югоизточната част на крепостта.

Разкри се почти цялостно куртината на външната стена по южния склон. Тя свързва правоъгълната кула X 1/1990 г.със скалния венец в югозападната част на склона. Изградена е от ломени камъни с хоросан. Грубите лица са били измазани с дебел слой хоросан, примесен с късчета тухла и камъчета, и върху него с фин слой. Частично бяха разкрити три помещения, разположени на терасата между южните части на вътрешното и външното укрепление. Две са долепени до вътрешното лице на външната стена (X 46 и 47), а следващото (X 44) до външното лице на вътрешното укрепление. Между тях се оформят тесни проходни пространства, като в западния край неравните повърхности на ломените скали са заравнени с натрошени камъни. Проучената част на постройките се отнасят към две фази. По-ранната обхваща втората половина на IV - V в. Следващата фаза се датира в VI в. Градежите при нея са с използуване на фрагментирани тегули и камъни на калова спойка. В помещение X 46 се откри стъклена екзагия.

Цялостно беше проучена стената на външното укрепление от югозападната страна. Куртината е подсилена с четири полукръгли контрафорси с конструктивна връзка. На севроизток достига до У-образната кула със скъсени пропорции, като се допира на фуга. В тази част кулата е със смесена зидария с четири реда тухли, като лицето има мазилка с отпечатъци от шнур, имитиращи квадров градеж. Фронталната част, в която напада входа към кулата е разрушена, като от североизток градежът е от тухли, които на запазената височина оформят радиално разположени арки, със запълнени прецизно с кааменен градеж отвори. На северозапад кулата допира на плътна фуга лицето на куртината. Във вътрешността на кулата се разкри по-ранна кръгла кула, която конструктивно е свързана с куртината на северозапад. Двете кули нямат конструктивна връзкас двете долепени тесни стени, които затварят трапецовидно пространство между кула X 2/19980 г., кула X 2/1982 г. на вътрешното укрепление и южния ъгъл на външното укрепление. В западния край на трапецовидното пространство се проучиха две подови нива на помещение X 35. И двете нива са със следи от опожаряване и се датират с монети на Юстин II и Маврикий Тиберий.

Проучена беше частично сграда X 48, разположена между У-образната кула и правоъгълна кула X 2/1982 г. На един от пиластрите по югозападната стена на сграда X 48 се откри графит върху хоросановата мазилка. Той съдържа мемориален надпис на гръцки език с тракийското име Битюс, който може да се отнесе към VI в.

Проучен беше и входът на вътрешното укрепление, разположен на кула X 2/1982 г.

Гергана КАБАКЧИЕВА (София), Соня ЛАЗАРОВА (Плевен)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ В УЛПИЯ ЕСКУС

През 1992 г. археологическите проучвания бяха съсредоточени в югоизточната част на римския град Улпия Ескус. Доразкрита беше късноримска обществена баня в квартал CXXXV-CXXXVI във връзка с консервация и реставрация на паметника. Разкопки на тази баня са правени през 1949 и 1983 г., като за първия етап липсва научна документация. С последните разкопки беше изяснена системата на хипокаустното отопление в термите. Бяха разкрити всички префурниуми, които са били използвани за хипокауста. Изяснена беше и системата на отточните канали и хигиенни съоръжения, които са обслужвали сградата.

Обществената баня в кв. CXXXV-CXXXVI се отнася към верижния тип римски терми. Цялостният комплекс е заемал площ от 700 кв. м. Освен същинските бански помещения - аподитерий, фригидарий, тепидарий и калдарий, в него са включени и други сгради и голям вътрешен двор. Още при първоначалното изграждане на обществената баня тя е била отделена от останалата част на римската инсула с ограда. При най-новите разкопки калдарият на банята беше разкопан до подово ниво на хипокауста, което позволи да се проследят поправките, които той е претърпял в процеса на неговото използване. Двете алвеи в екседрите на помещението също на няколко пъти са променяли формата и размерите си.

Установени бяха четири основни периода на строителни преустройства на термите. Направените сондажи доказаха, че банята е била построена върху останките от по-ранни римски сгради. Стратиграфските наблюдения, анализът на дребните находки и керамиката, намерени при разкопките, както и характерът на градежите дават възможност обществената баня да бъде датирана в късноримския период. Нейното издигане се отнася на-вероятно към края на III - началните десетилетия на IV в. и е просъществувала до към началото на V в.

Тотю ТОТЕВСКИ (Троян)

РАЗКОПКИ НА ПЪТНАТА СТАНЦИЯ СОСТРА ПО ТРАЯНОВИЯ ПЪТ ПРИ с. ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО

През 1992 г. продължиха проучванията в астела на римската станция Состра. Доразчистена беше улицата, която влиза в укреплението през източната порта. Уличната настилка в проучения участък, правена от дебели плочи, е унищожена почти изцяло. При направените сондажи под нея не беше открита канализация. Прагът на портата е излъскан от дълга употреба, но следи от коловози по него не са запазени. Непосредствено до западните основи напилоните за катарактата, върху прага, бяха намерени легла за осите на двукрила врата.

Окончателно беше разкопана външната част на двете правоъгълни кули, фланкиращи портата откъм север и юг. Те са разположени непосредствено до отвора на падащата и двукрилата врати, като за надлъжни страни на портата са използувани външните им страници. Вътрешното разстояние между кулите, измерено в челната им част, е 5,80 м, ширината на самата порта е 4,00 м. Горната част на основите и на двете кули завършва с един ред каменни блокове. Кулите са изнесени на 3,00 м пред пилоните на катарактата и крепостната стена. Строителният материал и техника при стената и кулите са еднакви, което показва едновременност на изграждането. Дебелината на крепостната стена е 2,20 м. Основите й са дълбоки 1,00 м. В суперструкцията стената е запазена на 1,40 м. До тази височна зидарията е каменна, а нагоре продължава като смесена. Стената на юг от южната кула беше разчистена на разстояние 25,00 м, а на север от северната кула - на 6,50 м.

По време на проучването беше открито голямо количество фрагментирана строителна и битова керамика, цели и натрошени каменни архитектурни детайли, предмети на бита, накити, железни и бронзови фибули и гвоздеи, ножове, монети, връх от стрела, костен материал от животински произход. При фрагментите от червенолакова керамика, изработена от добре пречистена глина и украсена в техника барбутино, преобладаващи декоративни елементи са шишарката и грозда. При късноантичната керамика най-често срещани са фрагментите от сивочерната кухненска керамикаа.

Илия КУЛОВ (Благоевград), Борис ЦВЕТКОВ (Благоевград), Цветана КОМИТОВА (Благоевград)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ КРАЙ с. ПОЛЕТО, ОБЩИНА СИМИТЛИ

През пролетта на 1992 г. при прокарване трасето на газопровода за Гърция през м."Лъжовни ниви" край с. Полето, строителите попаднали на културни останки от античността. Констатирано беше, че трасето на газопровода е разрушило една пещ за печене на вар и една за строителна керамика.

Пещта за вар има кошеровидна форма. Вкопана е в материка. Стените са измазани с глина. Те имат дебелина около 0,12 м, височина 3,60 м и максимален диаметр 3 м. По средата пещта има 0,40 м отстъп навътре, който е подзидан с тухли и стеснява долната част на пещта. Входът е от южната страна. Горната част беше почти изцяло разрушена. На нивото на отстъпа във вътрешноста на пещта беше разкрито подово ниво, изградено вторично с два реда квадратни тухли. Под тях 0,12 - 0,12 м тъмна пръст, а под пръстта - изоставена вар. Върху пода бяха открити бронзова монета на Септимий Север, а в запазената част от насипа в северната част на пещта бяха открити бронзова розета, две халкички от бронзово синджирче и една силно фрагментирана бронзова лампа.

Пещ Х 2 е за строителна керамика. Има правоъгълна форма, разделена със тухлени стенички на три камери. Южната част на пещта е разрушена. По всяка вероятност тук е бил и отвора. Пещта е направена по същия начин чрез вкопаване в материка и е със запазени размери: ширина 2,30 м, запазена дължина 1,80 м и височина - 1,20 м. Двете запазени камери са широки 0,50 м, а разделящите ги стенички са широки 0,25 м. По средата стеничките са прекъснати. На северната стена в горния край има правоъгълен отвор. Вътрешността на пещта беше запълнена с фрагменти строителна керамика, пръст и стопена тухлена маса.

Водното съоръжение е изградено с тухли и камъни. Има правоъгълна форма. Състои се от каптаж, площадка и покритос големи правоъгълни тухли пространство пред площадката. В южния край до площадзката има изградена малка шахта, която е свързана посредством глинени тръби с каптажа. От нея също в южна посока излизат гтръби, които лежат под профила.

На площадката пред каптажното съоръжение, което е в северозападната част има голям каменен блок, който е оформен като корито.

След почистване на двата профила открихме още: в северния - две ями за гасене на вар, а в южния две подови нива подобни на това от пещ Х 2.

Наред със строителния керамичен материал (тухли с различни размери, керемиди), бяха открити фрагменти от битова керамика, тежести за стан, глинени тръби, костени предмети, бронзови монети, една от които добре запазена от император Гордиан III.

Битовата керамика е от III - IV в., изработена на колело, със сив и червен цвят. Някои от фрагментите са покрити с червена ангоба. Освен тази керамика беше открита и известно количество груба кермика, изработена на ръка, която най-общо можем да отнесем към ранножелязната епоха.

Проученият обект представлява най-вероятно производствен център за строителни материали през края на II - първата половина на III в.

Митко МАДЖАРОВ (Хисар)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ И СЕЛИЩЕ КРАЙ гр. СОПОТ

През 1992г. археологическите разкопки бяха съсредоточени в два сектора:

Сектор III, участък 15,20. Разкрит е вход на вътрешната крепостна стена. Той е от северната страна и е широк 3,70 м. Портата е била двукрила. Прагът й е оформен от плътно наредени един до друг едри камъни. В средата на прага е разположен масивен правоъгълен камък, който се издига над останалите с 0,10 м. Той е служил за долна опора на двете крила на вратата. От вътрешната страна на портата има два издатъка, дълги по 2 м, чрез които се е увеличавала площта на бойната платформа над входа.

Сектор XVIII, участък 6,16. Разкрити са основите на две малки постройки, изградени непосредствено до външното лице на вътрешната крепостна стена. Зидовете са изградени от камъни, споени с хоросан с примес на едро счукана тухла. Находките са малко фрагменти от късноантична керамика.

Успоредно с археологическите разкопки беше направено обстойно теренно проучване в Карловската котловина. На 1 км северозападно от с. Иганово се виждат останки от голяма селище (около 18 - 20 дка), по всяка вероятност укрепено. Откритите задивое и керамичните фрагменти датират селището най-общо в периода III - VI в. На 1,3 км северозападно отнего, в южните склонове на Стара планина се намират останки от средновековна крепост с площ около 1,5 - 2 дка. Суперструкцията на зидовете е запазена до 1,7 м. Градени са с камък на бял хоросан.

В североизточните покрайнини на с. Иганово се откриват следи от стар път, покрит с калдъръмена настилка. Посоката на трасето на пътя е изток - запад. Широчината на пътното платно е 6 м. Пътят е запазен и северозападно от пътната станция и селище край Анево. Отклонението от пътя за станцията е точно срещу открития вход на крепостта. Трасето се проследява на отделниместа до Калоферския Балкан. То е запазено добре и североизточно от с. В.Левски. Проучванията показват, че с голямавероятност се касае до подбалканския римски път, който се е отклонявал от пътя Ескус - Филипопол при станцията Субрадице и все в източна посока, по долината на р. Тунджа е достигал до Кабиле и, някъде с отклонение, до Аугуста Траяна.

Константин ШАЛГАНОВ (София)

РАЗКОПКИ В БАЗИЛИКАТА „СВЕТА СОФИЯ" В СОФИЯ

В западната третина на централния кораб и в притвора на базиликата бяха разкрити, проучени и документирани 15 неизвестни досега гробни съоръжения, които се разпределят както следва:

- гробове с тегулно покритие - 6 бр.;
- каменни саркофази - 1 бр.;
- тухлени гробове с плоско покритие - 2 бр.;
- гробници от каменни плочи с плоско покритие - 1 бр.;
- тухлени засводени гробници - 3 бр.;
- тухлени гробници с по-особен план - 2 бр.

Разкритите гробни съоръжения съобразно своето ниво, взаимно разположение и нивото им спрямо добре датирани елементи от предхождащите базиликата църкви и некропола под нея се датират между третата четвърт на II и края на V в.

Борис БОРИСОВ (Раднево), Г. ШЕЙЛЕВА (Гълъбово)

РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ КРАЙ с. ГЛАВАН (МАРИЦА-ИЗТОК)

Сондажните проучвания се проведоха на площ от 320 кв. м, разпределена в 6 изкопа. В резултат на това е установен планът на крепостта - силно издължен трапец с дълж. 110 и шир. 30 м. Крепостната стена и единствената югоизточна кула са градени от ломени камъни, споени с хоросан, слабо примесен с дребни късчета чукани тухли. Кулата е с неправилна четириъгълна форма. На отделни места в сондажите е регистрирано преустройство - с ломени камъни и кал.

Начинът на градеж и намерените археологически материали, предимно керамика отнасят крепостта на „Градището" край с. Главан към ранновизантийския период - V - VI в.

По време на разкопките е установено, че мястото е било обитавано и през ранножелязната епоха, за което свидетествуват, както останките от жилищни помещения, така също и многобройния керамичен материал.

К. Панайотова (София), Е. ПЕНКОВА (София), Д. НЕДЕВ (Созопол)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ В СОЗОПОЛ

През 1992 г. приключиха спасителните разкопки на елинистическия некропол на Аполония в района на лятното кино в Созопол. Краткровременнатаработа на това място имеше за цел допроучването на югоизточния сектор на обекта.

В разкопания участък се разкри част от стена, изградена от обработени камъни от местен вулканичен произход, без спойка. Тя е продължение на откритата по-рано на територията на лятното кино стена, ориентирана изток-запад. Тя е била разрушена в края на IV - началото на III в. пр.Хр., което се потвърждава от откритите керамични фрагменти, между които една дръжка от тасоска амфора с отлично запазен печат, и бронзоови автономни монвети на Аполония. Стенета е била използвана за укрпване на пясъчния терен към подстъпите на града.

Божидар ДИМИТРОВ, К. ПАНАЙОТОВА (София)

АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В м. „КАЛФАТА"

През последните две години (1992 и 1993 г.) се възобновиха редовните археологически проучвания на античния некропол на Аполония Понтика в м. „Калфата" до Созопол. Разкрити бяха общо 44 гробни комплекса, както и различни останки от погребално-поменалните обреди.

Гробните съоръжения са три типа с варианти: яма, гроб с керемиди и граден с камни гроб. Основният начин на погребване е трупополагане. Скелетите се откриват по гръб, с изпънати крайници. В три гроба се забелязва отклоне от това правила: краката са били свити в колената. Преобладава източната ориентация - 25 гроба (в т.ч. и ориентираните с глава на североизток и югоизток). При откритите 5 кремационни гроба трупоизгарянето е било извършено извън мястото на погребване, а останките са поставени в керамични урни, разположени върху каменни площадки, заградени и покрити с камъни.

Погребалният инвентар, намерен в 40 от гробовете, е богат и разнообразен. Преобладават лекитe с червена палмета или с мрежест орнамент. На второ място по употреба са каните - местно производство, с червен или сиво-черен цвяят след изпичането. Голяма част от тях са били посавени с предварително пробити дъна. Следат вносни чернофирнисови или местни паници и панички. Погребалният инвентар включва още местни гънета и ойнохоета, чернофирнисови кантароси, киликси, гутуси и др. Металните предмети се разпределят както следва: оловни букрании, бронзови стригили, огледала, игли и обеци. Осем от погребаните са били снабдени с „Харонов обол“ (малки бронзови монети на Аполония).

За извършването на погребално-поменални обреди свидетелстватоткрититенад гробните съоръжения обредни огнища, амфорни и керамични струпвания. Откритите в тях съдове (цели и фрагментирани) са местни, чернофирнисови и червенофигурни. Откритите рисувани вази са ойнохоета, пеликета, лекити и части от един кратер. Сред изображенията преобладават сцени с три мъжки фигури, цикъл от амазономита, вакхически сцени, характерни за късния Керченски стил.

Резултатите от археологическите проучвания в новоразкрития участък на аполонийския некропол през 1992 и 1993 г. показват, че на това място са извършвани погребвания в сравнително кратък период от време, отнасящ се към втората половина на IV в. пр.ХР.

Ц. ДРАЖЕВА, Д. НЕДЕВ

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ В СТАРАТА ЧАСТ НА СОЗОПОЛ ПРЕЗ 1993 г.

През 1993 г. при разкопаването на средновековна църква от X - XVI в. в централната част на стария град, бе проучено антично жилище от полувкопан, едноделен тип.

Установени са два жилищни хоризонта: I-ви от втората половина на VI - V в. пр.н.е. и II-ри - IV в. пр.н.е. В културния пласт и битова яма в югоизточната част на жилището са открити голямо количество фрагменти от: източно-гръцка, черно и червенофигурна атическа-керамика, амфори и теракоти, местна сивоглинена битова керамика, 4 аполонийски бронзови монети и др.

Във връзка с ново строителствов жилищен парцел на улица „Морски скали“ бише проучен античен стопански комплекс. Разкрити са щерна.за вода, пещ за изпичане на керамика и др. битови съоръжения. Характерът на находките дава основание тук да се локализира керамична работилницаот последната четвърт на VI в. пр.н.е.

Валери СТОИЧКОВ (Лом)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ПОМОДИАНА

През 1992 г. бяха извършени спасителни археологически разкопки на античната крепост Помодиана, при с. Станево. На мястото на иманярски изкоп, разкрил основите на стена с дебелина 2 м, се извършиха разкопки по протежение на зида, в резултат на което се разкриха основите на правоъгълна постройка - кула, с размери 9 х 18 м.

Отнесени към данните от направените през 1988 г. на същия обект сондажни проучвания, резултатите показват, че античната крепост Помодиана е от типа малки крепости, проучени в т.нар. Джердански лимес на Римската империя и се състои от централно управление - кула, построено вероятно при императорите Диоклециан - Константин, и допълнително разширение с размери около 60 хх 60 м, изградено при имп. Юстиниан. Най-близки нейни аналози се явяват крепостите при селата Долна буторка, Хайдучка воденица, Михайловац, Борджей. От територията на българския участък от лимеса, Помодиана е първата крепост от този тип проучвана по археологически път.

Сп. МАШОВ

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ТЕРИТОРИЯТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ АВГУСТА ПРИ с. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ

През 1993 г. съсъвсем оскъдни средства бе проучена частот сграда Х 4, намираща се в северозападния ъгъл на обекта (кв. IA от генералната квадратна мрежа). Разкрити бяха две помещения (Х 1 и2) и източно от тях коридор. Постройката продължава на изток под неразкопания пласт. Размерите на помещение Х 1 и 2 са еднакви: север - юг 2,75 м и изток - запад 3,80 м, а на коридора - шир. 2 м и дълж. 6,10 м (вътрешно). Основите и част от стенитенад тях са градени от ломен камък,споен с хоросан. Ширината им е до 0,60 м. Горната част на стените е била от кирпич. В помещение Х 1 е запазена част от под - подложка от дребни ломени и речни камъни замазани отгоре с глина. Под пласт от отухлен кирпич в помещение Х 1 бяха открити фрагментирани съдове, с форма характерна за IV в. Освен това тук бе открита и к.н. от 32 бр. медни монети. Тя ни дава основание да датираме опожаряването на сградата в края на IV в, по време на вторите готскинашествия.

Върху руините на сграда Х 4, през ранното средновековие е изградена лека постройка. Стените й са били от плет обмазан с глина. В средновековния пласт бяха открити фрагменти от битова керамика и две железни бойни брадви.

А. ДИМИТРОВА-МИЛЧЕВА, М. ЧИЧИКОВА, Е. ГЕНЧЕВА (София, П. ВЛАДКОВА (В.Търново),П. ДИЧЕК (Варшава)

РАЗКОПКИ В НОВЕ

1. СЕКТОР X - Скамнум трибунорум (А. Димитрова-Милчева, Е. Генчева)

Продължи разчистването на площта пред базиликите X 2 и 3. Доразкрити бяха помещенията, започнати през 1991 г. Под сградата отIV в. бяха разкрити части от помещения от строителен период от времето на Септимий Север. И двете разкрити помещения са били отопляване с хипокауст. В южното помещение хипокаустът е разрушен от по-късни строежи, но в северното е запазен в много добро състояние. Единствено кладенецът на базиликата го прорязва. Суспенсурата, запазена на цялата площ на помещението е с деб. 20 см и е от хоросан с обилен примес от сравнително едри парчета оттухла. По-късно помещението е било разградено и изравнено. На същото място е издигнат навес или лека конструкция от дървени стени, замазани с глина. Конструкцията се е поддържала от дървени стълбове, стъпили върху каменни блокове. Подът е бил от плътна глинена замазка, изгоряла в по-късно време. В това така оформено помещение се е намирала работилница за кост, за което свидетестват откритите тук множество брусове и гладилки и полуфабрикати на изделия на кост.

2. Перистилна сграда „екстра мурос" (М. Чичикова, П. Владкова)

Продъжи проучването на западното крило на сградата. Разкрити са части от помещения, верижно разположени в посока север - юг. Бяха установени размерите на двете най-северни помещения - 2,80 х 5 м и 6,50 х 5 м. Установена бе дължината на третото помещение в посока север - юг (2,70 м). Всички помещения са с хипокаустно отопление, изградено от тухли с печати на I Италийски легион. Западно от разкритите помещения следва втора редица такива. В югозападната част бе разчистено помещение с хоросанов под и табулацио. Върху южната стена е запазена цветна мазилка с вис. 0,60 м, представляваща ритмично редуващи се ари. Входът за помещението е от източната страна, където бе открит каменен праг. Бяха установени две фази на строителство. През по-късния етап помещението е разширено в източна посока, при което е затворен коридорът между т.нар. таблинум и ранното помещение. Стените са достроени с кирпич. Размери на помещението: север - юг - 4,50 м, а в посока изток - запад до момента са разкрити 12 м.

Така описаните помещения в западното крило на перисстилната сграда са свързани с последния етап на нейното съществуване. Във всички тях бе регистриран дебел пласт от голяр паднал покрив. Откритите находки са малобройни - глинена лампа, фрагменти от прозоречно стъкло и от стъклени съдове, керамика, тухли с печати.

3.СЕКТОР IV - валетудинариум, легионни терми,перистилна сграда (П.Дичек).

Вероятно 1/4 от инсулата, лежаща между виа претория и виа сагуларис е била заета по времето на Флавиите, до края на I в. от н.е. от легионните терми. Както показват печатите върху тухлите, от които са направени подовете, баняра е строена от I Италийски легион. Досега са открити четири големи помещения, две от които с хипокаустно отопление. Едното от тях има полукръгли ниши. Другите две са с тухлен под. През тази година бе открита източната стета на баните по дължината на виа претория. По-късно тази стена служи за основа на перистила на военна болница. Открити бяха многобройни фрагменти от фрески и штукатура, които са украсявали вътрешната стена на перистила на банята или аподитериума.

Разкопан бе и вътрешния двор на военната болница, строена в края на I в. Открита бе малка сграда с размери 4 х 4 м, стояща върху нисък подиум, с вход от източната страна. Сградата представлява по всяка вероятност светилище на Хигрия и Асклепий, тъй като посветени на тях надписи са намирани с границите на болницата. Светилището е било разрушено при строежа на късноантичната улица, водеща към перистилната сграда в западната част на сектора, строена в началото на IV в.

През тази година бе разчистена до подови нива и перистилната сграда в западната част на сектора. Разкопан бе и кладенецът, намиращ се във вътрешния двор на тази вила урбана. На дълбочина 6 м се появи вода, което прекрати по-нататъшното му разкопаване. В кладенеца бяха намерени голямо количество фрагменти от керамични съдове, главно от IV - VI в, бронзова ситула, фрагменти от архитектурни детайли.

Бе направен сондаж с цел разкриване на улицата, разделяща валетудинариума от скамнум трибунорум. Улицата е широка 5 м.

Александра МИЛЧЕВА, Евгения ГЕНЧЕВА (София)

РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР НОВЕ - СЕКТОР X - СКАМНУМ ТРИБУНОРУМ

От 16 юни до 11 август 1993 г. бяха проведени разкопки в сектор X - скамнум трибунорум на военния лагер Нове. През тази година продължи проучванетона жилището на трибуна и късноантичната сграда, построена върху него.

Определен успех на тазгодишната кампания бе откриването на югозападния ъгъл на жилищната сграда, което позволи да се установи ширината ѝ - точно 30 м. Направеният общ сондаж с полската експедиция на виа квинтана от своя страна позволи да се установи северната страна сградата и респективно дължината ѝ, която е 53,80 м. По този начин общата площ на жилището на трибуна достига 1614 кв. м. Това го нарежда сред най-големите известни до момента подобни сгради, като най-близки аналогии са трибунските жилища от Ниимиген и Ветера I, съответно 1600 и 1560 кв. м. Част от тази площ се заема от перистила пред главния вход към сградата, който се намира от западната страна. Този перистил е изграден през III стр. период, отговарящ на времето на Септимий Север. Главният вход, който до момента не е проучен се намира от страна на уличката, разделяща две трибунски жилища едно от друго. Тя е широка 2,50 м и е била покрита с неравна хоросанова настилка. роучването й ще продължи през тази година.

Главният вход на жилищната сграда води към вестибюл, засега непроучен, зад който са разположени три сравнително големи помещения. Най-голямото от тях е в средата и има размери 6 х 6,50 м. Двете странични помещения са по-малки с размери - 4,50 х 6,50 м. Всички помещения са свързани помежду си с входове широки 1,30 м, с големи каменни прагове. Тези помещения са изградени по времето на Септимий Север. И трите са снабдени с хипокауст под пода. Той е идеално запазен в средното помещение, където бе направен сондаж. Колонките на хипокауста са високи 75 см и са изградени от 8 квадратни тухли с размери 19,5 х 19,5 х 9 см. Върху тях са наредени тегули с печати на I Италийски легион с размери 58 х 33 см. Пластът хоросан върху тях е с дебелина около 10 см с големи парчета тухла в него. Подът на хипокауста е покрит с неравен пласт хоросан с дребни камъни и натрошена керамика. Под тухлите на колонките няма подложка, тъй като те стъпват направо върху стерилния льосов пласт, който е достатъчно твърд. Хипокаустът между помещенията е отделен един от друг със стеничка от тухли и хоросан, което показва че всяко помещение е имало собствен префурниум, който се е намирал откъм вътрешния двор на сградата. Хипокустите на двете по-малки помещения са разрушени от по-късното строителство и запълненис керамични материали от III в. Над тях лежи изравнителен пласт с дебелина около 60 - 80 см, една много разпространена практика в Нове, поради силната денивелация на терена в северна посока. Изравнителният пласт е свързан със строежа на огромната сграда от началото на IV в, заемаща цялата инсула. През миналата година бе открит втори широк вход към нея, този път от юг, от страна на декуманус максимус. Този вход отговаря на отдавна откриния от страна на кардо максимус. Той се е затварял с една двойна и една еденична врата. Общата му ширина е 3,60 м. От входа към вътрешността на сградата води покрит с каменни плочи пасаж. Сградата е била разрушена през V в, бяха открити голямо количество натрошени имбрици от покривите и следи от пожари. Датирането на разрушенията се опира на намерената сред тях желязна фибула, т.нар. войнишки тип, датирана в V в. В пласта, свързан с експлоатацията на сградата, бяха намерени осем монети, главно от времето на Констанций II и Валентиниан. Точно под прага на входа към сградата бе намерена монета на Константин Велики.

В самия югозападен ъгъл на разкопаваната площ бе разчистена малка едноабсидна, еднокорабна църква, построена върху останките от сграда от IV в. Тя има ширина 4,20 м и досега е разкрита на дължина 6,60м. Дълбочината на абсидата е 1,10 м. Запазени са няколко тухли от покритието на пода. Конструкцията на зидовете - от необработени камъни без спойка, както и плана на самата църква, предполагат, че тя е строена през Средновековието. На около 20 м от нея бяха открити 3 гроба, в два от които се намериха две бронзови обеци, датирани в Х в. В цялотопространство между гробовете и църквата се срещат еденични кости и цели скелети на дълб. 0,20 -,040 м от повърхността. Всичко това ни придуждава да предполагаме, че макар и да липсват други материали църквата и некрополът край нея са средновековни и могат да бъдат датирани в Х - XI в.

В сондаж, разположен при южната стена на перистиалната сграда в сектор IV, бе разкрита част от виа квинтана, отделяща скамнум трибунорум от валетудинариума. Улицата е с ширина 3,40 м, което е точно половината от ширината на виа претория. Покрита е била с големи камъни от жълт варовик и хоросан, с два по-високи странични бордюра. В средата е минавал канал изграден от камъни и тухли. През IV в. е била раздградена външната северна стена на трибунското жилище, намиращо се на това място, и е положен изравнителен пласт с дебелина 1,20 м. Улицата запазва своята функция край южната стена на перистилната сграда - вила урбана в сектор IV, но нивото й е повдигнато с 1,20 м. През нея преминава канал с трапецовидно сечение, изграден от вторично преупотребени тухли и тегули ма мате. Улицата през този период е неравно покрита с хоросанов пласт, по нея има останки от хоросанови бъркала, свързани с по-късни строителства.

Пети ДОНЕВСКИ

ОТЧЕТ ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В НОВЕ ПРЕЗ 1993 Г. (ИЗТОЧНА ЛАГЕРНА СТЕНА)

Следвайки програмата за проучване на най-ранните етапи от дървено-земленото и каменно укрепване на лагера от 1 до 30 септември 1993 г. на 35 м северно от източната му портабеше направен сондаж, целящ откриване на това място на дървена и каменна кули.

Първоначално сондажът беше с размери 4 х 3 м, а след откриването на първата дупка за кол на дървената кула бе удължена север с още 4 м. Маaксимално достигната дълбочина 3,70 м от ниво терен. Останките на земления вал бяха открити на около 2 м дълбочина, а на каменната крепостна стена на 2,50 м. На 1,80 м западно от неябяха намерени квадратни дупки от греди на дървената кула, разположени през 2,70 м. Тя е имала размери 6 х 3 м. Нейното откриване ни помага да изчислим каква е била ширината на източната порта. В североизточния ъгъл на сондажа е намерена и конструктивно свързана с крепостната стена напречна стеничка с дължина 1 м и ширина 0,90 м. Такива са намирании на други места по протежение на каменната стена на лагера. Южната стена на каменната кула беше открита на 41 м северно от източната порта. Ширината й е 1,10 м и е градена от ломени камъни на спойка от жълт хоросан, както при крепостната стена.

Макар и малки по обем проучванията през 1993 г. ни помогнаха да доуточним нашите предишни наблюдения. Вече знаем със сигурност какво е било разстоянието между дървените кули - те са на еднакви интервали, и неравномерността на разположение на каменните. Сериозен резултат е и откриването на ширината на източната порта в най-ранния етап.

Павлина ВЛАДКОВА

ПРОУЧВАНИЯ НА СГРАДА ИЗВЪН КРЕПОСТНИТЕ СТЕНИ НА НОВЕ - ОБЕКТ VIII А

През 1993 г. проучването на сградата продължи 30 работни дни. В западния сектор беше разкрито поредно помещение с хипокауст, свързано свтория строителен период - последната четвърт на II - първата половина на III в. сл. Хр. Хипокаустът е изграден от тухли, подредени в колонкипо 8 бр. Почти всички тухли са с печат на I Италийски легион. Подътна помещението е хоросанов, а стените измазани с цветна мазилка. След разрушаването на помещението и подравняването на терена в края на III в тук е изградено ново помещение. Откритите монети, керамика и др. материали датират неговото разрушаване към средата на IV в. В южната част на комплекса беше заложен сондаж с размери 15 х 3 м. Разкри се част от калдаръмена улица, преминаваща южно от сградата и водеща към западната порта на града. Разкритите монети я датират в средата на IV в. За първи път при проучването на обекта бяха разкрити ранносредновековни материали - керамика и желязна фибула, които се датират VI в.

П. ДИЧЕК (Варшава)

РАЗКОПКИ НА ЕКСПЕДИЦИЯТА НА ВАРШАВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ В НОВЕ - СЕКТОР IV ПРЕЗ 1993 Г.

Разкопките в сектор IV, където се намират първите легионни терми, валетудинариума и перистилна сграда - вила урбана, се проведоха от 28 юли до 3 септември 1993 г. от екип на Варшавския университет, под ръководството на д-р П. Дичек.

Легионни терми

Продължи работата за определяне на плана на термите от Флавиево време. Поради факта, че валетудинариумът, построен върху тях, е добре запазен, тези проучвания се извършват само чрез сондажи. Открит бе входъткъм термите, намиращ се от северната страна и широк 3,9 м. Бяха маркирани и две помещения с хипокауст с размери 11 - 15 м и част от студения баасейн. На една от стените на термите бяха открити две ниши с диам. 5 м, подът на които е бил от едноцветна кремава мозайка. В южната част на термите беше разкрит керамичен праг, към който са водели стълби от вътрешния двор на термите. Разкрити бяха и части от едно помещение от южната страна с размери 14 х 7 м с под от малки тухлички.

Валетудинариум

Проучени бяха следващите болнични помещения, както и целият коридор, който разделя двете редици от помещения. Той има дължина 80 м и ширина 5,4 м. Някои от болничните помещения са били посипанис пясък, а други - покрити с керамични плочи. Изцяло бе разкрито малкото светилище във вътрешния двор на болницата. То има размери 4 х 4 м и вход от изток, към който са водели четири стъпала. Запазен е хоросановия под на светилището, в който личат отпечатъците на малките ари, посветени на Асклепий и Хигия, които бяха намерени в близост до светилището. То е било украсено с релефни гипсови орнаменти с форма на акантов лист и грозде и фрески с растителни мотиви.

Друг важен резултат е разкриването на портика около вътрешния двор на валетудинариума. Той е бил с развлична ширина - от изток 3,5 м, а от север и юг - 4,2 м.

Перистилна сграда - вила урбана

Завършено беше проучването на цялата сграда от източната страна. Към нея от виа претория е водела улица, застлана с големи каменни плочи - надгробни, вторично преизползвани, на 6 от които има надписи. Част от тях са сбогата орнаментална украса и букви, оцветени с червена боя.

По време на кампанията бяха намерени част от мраморна глава на император Максимиан Тракиеца, 83 монети, 2 ари, посветени на Асклепий и на Юпитер и Юнона, мраморна глава на Асклепий и др.

В сондаж, намиращ се на югоизточния край на валетудинариума, бяха намерени 3 гроба с трупополагане без следи от ковчег. При два от скелетите се намериха бронзови обеци, датирани в Х - ХI в.

А. БИЕРНАЦКИ

РАЗКОПКИ НА ЕКСПЕДИЦИЯТА НА ПОЗНАНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ В НОВЕ - СЕКТОР Х.VII- ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА И РЕЗИДЕНЦИЯ, 1993 Т.

От 2 септември до 15 октомври 1993 г. се проведоха разкопки от екипа на Познанския университет под ръководството на д-р А. Биернацки на терена на епископския комплекс. Главната цел беше по-нататъшното разкриване на плана на епископската резиденция и определянето на големината й.

За нуждите на започналата консервация на базиликата беше направен сондаж от външната южна страна на базиликата с дължина 50 м. Внего бяха разкрити части от стените и керамични подове, принадлежащи на легионните терми, намиращи се под базиликата и датирани във втората половина на II в.

На терена на епископската резиденция беше довършено разкопаването на голямата зала с колонада, която представлява едноабсидна, трикорабна базилика с размери: дълж. 13,70 м и шир. 9,40 м. Абсидата има дълбочина 2,82 м. В нея е вписана по-малка абсида - ниша с дълбочина 1,12 м. На 0,33 м на запад отнея бе открита правоъгълна каменна плоча с размери 1,30 х 0,88 м, която най-вероятно представлява основата на олтара. Подът на средния кораб е покрит с керамични плочи, образуващи геометрични фигури. Цялата сграда е построена в йонийско-римски стил. От северната страна на базиликата се е намирал перистил от 6 колони и ширина 60 - 70 см, вероятно отворен към вътрешния двор на епископската резиденция. Тази малка базилика вероятно е била построена по-рано от голямата епископска базилика, с която е свързана чрез вход. Тя е функционирала и след построяването на голямата базилика и е била включена в общия пространствен план на епископската резиденция. По този начин тя е магла спокойно да служи и като аудиенцийна зала.

На юг от абсидата на новооткритата базилика, точно до стената на легионните терми, беше намерена пещ за стъкло, която е третата открита в района.

Във вътрешния двор на епископската резиденция беше разкрита латрина, която се е чистила от оттичащите се води на един от басейните на калдариума.

Сред намерените материали по-интересни са мраморна главичка на Херакъл, фрагмент от горната част на легионен орел и др.

Б. БЬОТГЕР, Г.ф. БЮЛОВ, Г. ФУКС-ГОМОЛКА, Б. ДЬОЛЕ, Л. ВАГАЛИНСКИ (София), Д. СТАНЧЕВ (Русе)

ЯТРУС - КРИВИНА (Българо-немски разкопки)

Съвременните проучвания на кастела се възстановиха след единадесетгодишно прекъсване въз основа на договор между АИМ и Немския археологически институт. Раабоmи се през юли и август. Участвуваха и студенти от двете страни.

Разкопаваха се вече започнати обекти както и участъци, чието проучване би запълнили някои празнини в досега събраната информация. Обектът беше почистен от гъстата растителност и натрупаната пръст. Бяха подновени тотално унищожени репери.

ОБЕКТ X (Б. Дьоле)

Разположен е западно от принципията (т.нар. казарми). Беше установена западната му стена, която срязва заварена яма, определена засега като фурна. Сградата е използвана в началото на период А. След изоставянето й на същото място е издигната сграда XI. Нейните стени имат отклонения в посоката си, а неправилният й план я свързва с вече публикувания обект XXVII, датиращ също от период В/С. Западно от обект X бе разкрита улица с ширина около 2,8 м и посока север - юг. Западно от тази улица се простира нова сграда, попадаща под хореума I. Вълнообразни вкопавания в културния пласт от период А илюстрират търсене и преупотреба на годен строителен материал при новото заселване през периода В/С.

ОБЕКТ XLI (Д. Станчев)

Намира се източно от базиликите. Изследван е от Д. Станчев в периода 1984 - 1990 г., при което са разкрити два правоъгълни стълба и база за такъв, принадлежащи на перистилно съоръжение. През 1989 г. западно от обекта е проучено помещение, водено към обект NL, където сред развалини от пожар е открито съкровище от 260 медни монети, отсеначи в периода 367/375 - 395:408 г. Въпросното помещение е по-ранно от проучената тук мелница и по-късно от перистила. От последния бяха разкрити нови два фундамента за стълбове, както и два несвързани помежду си отрязъка от два мръсни канала в южната част на перистила. Засега не са открити никакви следи от предполагаемия имплувиум, защото на това място е вкопана дълбоко голяма средновековна яма. Предназначението на тази яма, в чиито стени са запазени малки дупки за колове от неизвестно дървено съоръжение, както и отухлен глинен под на пещ, е засега неопределимо. В изкоп 9222 беше достигнат материк. Стратиграфските наблюдения не противоречат надосегашната датировка на обект XLII - период А.

ОБЕКТИ XLII - XLIV (Л. Вагалински)

Сградите лежат източно от обект XLI като се разделят от него чрез улица с посока север - юг. До 1990 г. те са разкопани до подово ниво на периодС от Д. Станчев. Въз основа на новите репери беше начертан нов архитектурен план на участъка. Проучванията в разположените тук изкопи 92/5, 6, 7, 8, 18 имаха главно сондажен характер, целящ изясняване на стратиграфската картина. Наблюденията върху т.нар. улица между обекти XLII и XLIV предполагат големи промени в селищната структура след края наа период А. В изкоп 92/8 беше разкрит културен пласт, възникнал вероятно преди период А с работна датировка III в.

ОБЕКТ XXXVII (Б. Бьотгер)

Сградата е разкрита по време на предишните кампании до подово ниво на период С. Лежи на южната страна на виа претория. Състои се от поне три помещения, от които беше изцяло проучено ъгловото северозападно и то до подовониво на периода В/С. Последният има тук две фази на използване. Успоредно на все още неразкрития източен край помещението са запазени части на тънка стена вероятно от втората фаза, изградена от кирпич със стабилизиращи дървени колове, но без каменен цокъл. Функцията й все още е неясна. Липсват следи от вход в стените от по-късната фаза, което повдига въпросът дали това не е мазе, достъпно с подвижна стълба. Засега обаче няма указания за горен етаж. В пласта на подовото ниво бяха разкрити две големи (хладилни ями?) кръгли и девет по-малки вдълбавания, в които все още се намират частично разрушени амфори. Сред подемния материал от пласта с опожарени развалини фигурира голяма луковична фибула и железен шлем покрит с медна ламарина, както и 26 монети.

Това помещение принадлежи на сграда, която е издигната в първафаза на селищния период В/С и в един по-късен момент от този период е преустроено. Унищожено е в края на периода B/C при общия катастрофален пожар. Горната повърхност на образувания дебел горял пласт е изравнен през периода Д1 като е насипан със сива глина. Цоклите на стените на помещението са били видими и след пожара и затова през периода Д1 били още веднъж поправени и за нова употреба надстроени. Така възниква нова сграда, чийто план не е още напълно ясен. Тя загива от пожар в края на Д1 периода. През периода Д2 развалините са отново нивелирани. Все още обаче не са открити градежи от това време.

От помещението, прилежащо от юг, досега е изследван само северозападният ъгъл. Тук също се хваща опожарен пласт от края на период B/C, докато ранната фаза на този период още не е разпозната. Над опожарените разрушения от края на периода B/C се наблюдава същата последователност на културните пластове както над северозападното помещение.

Проучването на източното помещение на северната страна на обект XXXVII установи две подови нива от период B/C, но по каменния цокъл на стените не се забелязва никаква строителна фаза. След разрушаването на това помещение в края на период B/C каменните цокли на стените са частично ремонтирани с относително големи каменни квадри, с което се оформила нова сграда с променен план, чийто точен размер е неясен. Върху прилежащото ѝ външно ниво беше открита добре запазена монета на Анастасий. След опожаряването на сградата от период Д1 теренът на това място не е застрояван. През средновековието тук е вкопана частично в античните разрушения землянка, в която бяха открити много тежести за стан от слабо изпечена глина.

ОБЕКТ XXX (Г. фон Бюлов)

Бяха заложени изкопи 92/9 и 10 в участък северно от виа преториа с цел да се изясни връзката между главната улица на кастела и обекта, разположен на първата ѝ успоредна улица. Изкоп 92/10 обаче беше отново засипан, защото се попадна на гъсто разположени погребения от турско време. На негово място беше заложен нов изкоп 92/17, с което изследваният се концентрираха изключителнов участъка югозапад от проучените части на обект XXX. Под хоризонта на споменатите погребения беше разкрита яма на пещ, обградена от жълта глина и камъни. Още не е изяснена стратиграфската ѝ позиция, но вероятно кореспондира с засводената пещ, локализирана в изкоп 79/14. В същия изкоп 92/9 беше разкрита стена с посока изток - запад, имаща поне три строителни фази, от които последната попада стратиграфски в период Д1. Засега е невъзможно да се определи категорично принадлежността на тази стена към обект XXX. Северно от нея ситуацията е още по-неясна поради многократните нарушения на последователността на пластовете.

В изкоп 92/17 беше открито още едно парче от мраморната менза сакра, лежащо в опожарения пласт от края на период B/C. Възможността за представително обзавеждане на това помещение - бяха намерени и фрагменти от мраморни плочи (облицовъчни ?) - стои в известно противоречие със строителните похвати: неравен цокъл от недялани камъни, надзиждане с кирпич, останки от глинена мазилка. Според досегашните знания обект XXX е построен в ранната фаза на период B/C и веднъж е обновен без следи от предшестващо разрушение. Сега беше установено, че тук е имало по-стара сграде, чиято стена е използувана и от обект XXX. Западно от „представителното" помещение бе разкрита неправилна яма от ранната фаза на период B/C, запълнена с голямо количество желязна шлака. Тя напомня за примитивните ями за разтопяванена лошокачествена желязна руда, открити в преддверието на принципията.

През двата месеца разкопки са инвентирани около 530 дребни находки както и 91 бронзови монети.

Мина БОСПАЧИЕВА (Пловдив)

СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „НЕЗАВИСИМОСТ" бл. 23 В ПЛОВДИВ

През 1992 г. са проучени около 1500 кв. м в строително петно на секции А, В и С на блока. Те отстоят на 50 м източно от източната крепостна стена Филипопол от II - V в.

Културните напластявания повтарят ситуацията, констатирана в непосредствена близост до крепостната стена (проучвания 1988 - 1991 г.).

В най-ранния пласт тук от IV- II в. пр.н.е. се откриха още две погребения от елинистическия некропол. Едното е извършено чрез трупоизгаряне в основата на могилен насип, а другото - чрез трупополагане в източната периферия на могилата (секция С). Източно от могилата (секция А и В) културният пласт от елинистическата епоха се проследява по целия изследван терен, без да може да се отговори на въпроса дали това е част от некропола. Материалите са силно фрагментирани и размити от разливите на реката.

Следващият културен пласт принадлежи на жилищен квартал от I-I в. до IV в. от н.е. Зидовете са ориентирани по посоките на света с характерните за Филипопол отклонения в духа на градоустройствения му план. Проследява се водопроводна мрежа в посока запад - изток, която продължава в източна посока. След готското нашествие от средата на III в. живота тук е частично възстановен. Градежите са от ломен камък на кал. В по-голямата си част строителният материал от по-ранните градежи е преизползван.

През V - VI в.тук се разполага раннохристиянски некропол, от който през този сезон бяха проучени 30 погребения, извършени чрез трупополагане с ориентация запад - изток. Повечето от гробовете са с покритие от тегули. Инвентар няма.

Културен пласт от средновековието не бе констатиран.

Бистра КОЛЕВА (Пловдив), Мина БОСПАЧИЕВА (Пловдив)

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЧЕТВЪРТИ ЯНУАРИ" - ПЛОВДИВ

Обектът се ситуира на западните склонове на Небеттепе, на 300 - 350 м извън крепостната стена, на територията на резерват „Старинен Пловдив".

Археологическите разкопки се проведоха върху площ от 50 кв. м на дълбочина до материкова скала. Културният пласт беше с дебелина около 1,3 м, на 2 м от нивото на съвременната улица и нарушен от средновековни и възрожденски ями. В него се проучиха градежи в субструкция от ломен камък със спойка бял хоросан, ориентирани по посоките на света. Непосредствено под зидовете се разкри под измазан с глина и две култови съоръжения - едното от които есхара. Зидът с посока север - юг е разрушил част от есхарата.

Под пода с есхарата се разчистиха още две подови нива. Установи се, че най-долния под следва естествения скалист терен.

Присъствието на импортна, чернофирнисова керамика в откриция керамичен комплекс дава основание трите подови нива да се отнесат към ранноелинистическия период.

Здравко КАРОВ (Пловдив), Мая МАРТИНОВА (Пловдив)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СЕВЕРНАТА ЧАСТ НА ФОРУМА НА ФИЛИПОПОЛ

През 1992 г. в продължение на един месец се проведоха проучвания в следните сектори:

1. АМФИТЕАТРАЛНА СГРАДА А - продължиха проучванията в южния засводен коридор, оформен под седалките - ниво 0,50 м под петата на свода. В носещите стени на свода са оформени симетрично правоъгълни дупки, вероятно от гредоред.

Продължена беше работата в прохода между двата масивни зида, оформящи западната фасада на сградата, с цел доизясняване на строителните периоди.Разкритите фрагменти от архитектурни детайли и горял пласт с деб. 0,50 м ни дават основание да предполагаме, че сградата е загинала вследствие на пожар, вероятно в III в., след което е била възстановена.

2. АМБУЛАЦИО - стратиграфският сондаж в североизточния ъгъл на амбулациото беше разширен в западна посока. Изяснява се конструкцията на масивния зид, принадлежащ на най-ранното оформление на форума. Проучванията са затруднени от високите подпочвени води.

Б.БЬОТГЕР, Г.Ф. БЮЛОВ, Г. ФУКС-ГОМОЛКА, Б. ДЬОЛЕ, С. КОНРАД, Р. НЕЕФ (Германия), Л. ВАГАЛИНСКИ (София)

ЯТРУС - КРИВИНА (българо-немски археологически разкопки), 1993 г.

Разкопките продължиха 42 работни дни през месеците юни - август. Участваха и пет немски и двама български студенти.

ОБЕКТ X/XI (Б. Дьоле)

Извън обекта се хвана глинено ниво от периода А, докато във вътрешността на обекта съответното подово ниво е доста разрушено от по-късна строителна дейност. Бяха разграничени три строителни фази за обект XI през периода В/С. Към най-късната фаза, преди разрушението в края на периода В/С принадлежи една яма - почти четириъгълна, дълбока около 2,30 м, облицована с ломен камък на калов разтвор, чието предназначение (складова ?, хладилна?) все още не е изяснено. Западно от обекти X/XI бе разкрита улица от период А с посока север - юг, както и принадлежащ ѝ от запад обект, построен преди хореум I, от когото е частично унищожен. Цялостно бе изследвана откритата миналата година пещ за хляб, използвана преди период А. Идентична засводена пещ бе разкрита наблизо - работната ѝ датировка е същата.

ОБЕКТ XLIV (Л. Вагалински)

Разкопките бяха съсредоточени в северната половина на сондаж 92/8. По северното лице на т. нар. „разделителна" стена бяха разграничени четири строителни фази, от които най-късната принадлежи на период С, непосредствено преди неговото катастрофално опожаряване. На четирите фази съответстват опожарявания, повече или помалко изразени по прилежащите профили и подемния материал. В североизточния ъгъл на сондажа бе разкрита стена от ломен камък на калов разтвор, която стратиграфски кореспондира на първа строителна фаза на разделителната стена. Според откритата керамика е допустимо наличие на селище /?/ на това място през III в., т.е. преди първия А период от съществуването на кастела. Наложителното уточняване на абсолютните датировки е възможно след обработване на дребните находки и най-вече на монетите.

ОБЕКТ XXXVII (Б. Бьотгер)

От тази сграда са разкрити три помещения, разположени непосредствено зад южната колонада на виа преториа. Построени са през първата фаза на периода В/С. През този период са престроени веднъж. Части от сградата са използвани и през период Д1. Суперструкцията на стените е с обичайната направа: цокъл от ломен камък и глина, надграден с кирпич. Престрояването на сградата в рамките на периода В/С не е предшествано от насилствено разрушение. Югозападното помещение не е използвано през късната фаза на В/С, срутва се и вътрешността му се запълва с негорели кирпичени стени. Северозападното помещение има в източната си част разделителна стена, изградена от дървени рамки с пълнеж от кирпич с обща дължина поне 2 м. През период В/С помещенията са били стопански според откритите амфори хранилища и хромелни камъни. Според плана си те остават такива и през периода Д1.

ОБЕКТ XXX (Г. ф. БЮЛОВ)

Доказа се, че второто (броено от запад на изток) помещение от северната редица е надстрояване през Д1, докато прилежащото му южно помещение не е било използувано след пожара в края на В/С. При този пожар през източната стена на северното помещение е имало дървена етажерка с поне три реда, в която са били подредени около 80 глинени съда - високи, цилиндрични, без дръжки от средно пречистена и твърда червеникава или сива глина. Липсват паралели от Ятрус пък и Долна Мизия. Освен тях в пласта от разрушения се откриха още парчета от мраморна маса, които обаче не си пасват. Вероятно в това помещение не е имало функционираща менза сакра. Съседното източно помещение е имало междинно покритие от измазани преплетени пръчки, без да е било двуетажно. Върху него са били положени няколко каменни хавана и амфори, които при пожара паднали долу. На пода лежаха ин ситу сравнително големи хромелни камъни (среден диаметър над 50 см). Околните четири дупки за масивни дъбови диреци подсказват приспособление, чрез което може би са се задвижвали тежките мелнични камъни. В североизточния ъгъл на помещението, чрез преплетени пръти, е заградено малко пространство (около 1,5 х 2 м) за сортирано, складирано зърно - главно пшеница и ръж. Помещението е било стопанско. Разрушенията са били заравнени и покрити с ново глинено ниво, използувано през Д1. Откритата тук засводена пещ за хляб поставя въпроса за вероятната липса на покрив през Д1. Глиненото ниво от крайната фаза на В/С в крайното източно помещение от северната редица дава същата картина: междинно покритие от преплетени пръти, обмазани с глина, сортирани запаси от просо и ечемик, както и нощви и ями в пода. На дъното на една от тези ями бе открита част от пещ за съдове от сива глина с различна форма. Построена е преди късната фаза на В/С. Датировката й е възможна след разкопаване на околния терен. В северната и западната част на обект XXX бяха разкрити следи от по-стари стени - все още недостатъчна основа за изводи за преходно строителство. В западния край на „северната зала" и около него бяха регистрирани сиво-кафяви оцветявания с форма на траншеи в иначе светлия стерилен пласт. Попадат под нивото на периода А и съдържат малко количество много ранна (за местната картина) керамика. Функцията и датировката им предстои да се изясни.

НАХОДКИ

Преди началото на тазгодишните разкопки на Русенския музей бяха предадени дребните находки и монети от миналата година - реставрирани, нарисувани и фотографирани в Берлин, съгласно договора.

При разкопките през 1993 г. бяха извадени около 600 дребни находки и 162 бронзови монети, които поради административни трудности не бяха пренесени в Берлин за обработка. Намерени бяха още около 18 фрагмента от тухли и керемиди с печати, главно на I Италийски легион в различни варианти. Открихме и три фрагмента от каменни надписи: посветителен за император Констанций II (?), вторичноизползуван до северната стена на обект XLIV; надгробен, войнишки, в развалините западно от обект X/XI;фрагмент от милиарна

колона, използуван за укрепване на нивото в северозападния ъгъл на северната зала на обект XXX. Бяха взети и над 40 проби от откритите зърнени храни.

Л. СЛОКОСКА, П. ГЕОРГИЕВ, Р. ИВАНОВ, К. ВАЧЕВ (София), П. ВЛАДКОВА, И. ЦЪРОВ (В. Търново), А. ПОУЛТЪР (Нотингам)

РАЗКОПКИ В НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

През 1992 г. се работи на следните сектори:

УКРЕПИТЕЛНА СИСТЕМА

Допълнителното изясняване на строителните пероиди на южната крепостна стена на града показа различие в изграждането на пиластрите към вътрешното лице на куртината. Два от тях (V и VI), намиращи се в непосредствена близост до южната порта (сектор С - кастел) са с дължина 2,15 м. Размерът им се доближава до дължината на пиластрите от II строителен период. Последният е регистриран единствено в градежа на суперструкцията на пиластрите и се маркира с използуването на каменни плочи от улична настилка. Документираното различие можем да свържем с конструктивното предназначение на пиластрите: необходимостта от по-голяма ширина в тази част на куртината за развиването на стълба и уширяване на рампата при горните етажи на портата - аргумент, който се приема и от д-р Поултър.

Продължи изясняването на стратиграфията в насипа на субструкцията на правоъгълната кула 4 от северната крепостна стена на кастела. Разкрити са нови дупки от колове, обмазни с глина, разположени в обрушването на горял пласт, наситено с голямо количество строителна и битова късноантична керамика.

АГОРА

Проучен бе централният канал на ареата с направление изток - запад в участъка западен стилобат - пропилеи. Бе установено, че той е бил отчасти засводен с тухли (при западния стилобат) и отчасти - покрит с каменни плочи, между които и сполии от корнизи (пропилеи). Бяха открити монети от II в., фрагмент от надпис на старогръцки и глинени предмети.

В централната южна част на ареата бяха разчистени 2 ями с неправилна форма. Материалите в тях са монети и керамика от II половина на IV - началото на V в.

Във връзка с консервацията на булевтериона бе направен сондаж в югозападния му ъгъл. Установено бе, че културните напластявания достигат дълбочина 1,7 м под подовото ниво на сградата (П. Владкова).

Продължи проучването на северозападния ъгъл на агората. Окончателно бе разкрита сграда Х 8 на ъгъла на кардо 5 и декуманус 6. Установи се, че приблизително по средата й е имало йонийска колонада с посока север - юг, носеща покривната конструкция. По източната и западната страни на сградата са изградени по два успоредни, долепени един до друг тънки каменни зида. Техниката и материалите им са еднакви - камъни и бял хоросан.

В северната част на проучвания участък бе разкрита част от водопровод от глинени тръби (II в.). Той е минавал под ограбения сега южен бордюр на декуманус 6. Бе разкрит и зидан канал от най-късната фаза на сградата. Той лежи на 0,3 м под крепидата и е изграден от преупотребени римски тухли, споени с кал. От изток и запад каналът е обрамчен с два зида от камък на кал. Стратиграфията на сградата е силно нарушена. Малкото открити монети над горелия пласт, проучван още миналата година, са от средата на IV в. нататък. Вероятно най-късните разрушения в сградата са от I половина на V в. Строителните периоди са в процес на изясняване (Р. Иванов)

След неколкогодишно прекъсване продължи проучването в югозападния ъгъл на агората (т. нар. перистилна сграда). Изследванията бяха съсредоточени около южната част на портика и ареата. Разчистени бяха останките от субструкцията на южния стилобат. Той е бил изграден в траншея, изкопана в материка. Състои се от безредно напластяван ломен камък, заливан с хоросан със счукана тухла. При разчистването се откриха зидове от друг строителен период, който ще се изследва тепърва. В централната част на проучвания участък бе започнато разчистването на яма, запълнена със строителни отпадъци, части от архитектурни детайли, керамични съдове и фрагменти от tegulae hamatae. Разкрита бе цяла колона от стилобата, която заедно с известните от преди това архитектурни детайли допълни информацията за размерите на ордера на портика. Установено бе, че височината му от стилобата до корниза е била 6,66 м. Находките включват монети от Антонин Пий до V в., гема с изображение на Хермес, глинени лампи, костен фуркети и др. (И. Църов)

УЛИЧНА ЛАТРИНА

Разкрита и напълно проучена бе обществена улична латрина, разположена в близост до агората, на мястото на южния бордюр на декуманус 3 при пресичането му с кардо максимус. Латрината е използвала за фекален канал локалния канал на инсулата. Запазена е настилката на съоръжението с надлъжен овален улей за вода. Седалките са ограбени, но има данни за монтирането им към настилката. Оттичането на латрината е било на изток в централния канал на кардо максимус. Следите от водопроводни тръби в югозападния ъгъл на латрината доказват, че промиването ѝ се е осъществявало от запад на изток, което се потвърждава и от наклона в същата посока на дъното на фекални канал. Върху западната част на латрината се разкри горял пласт, обилно наситен с пепел и битова керамика от по-късен строеж, заемащ част и от уличното платно. Находките включват фрагменти от глинени лампи, костени игли, стъклени съдове и др. Монетите са от Комод до Хонорий.

КАСТЕЛ

Довършителните работи на английския екип включваха уточняване на строителни периоди и датировки на обектите на сектори M, F, K и S.

Сграда с фрески (сектор M). Проучването на по-ранната сграда с хипокауст я датира във времето на Антонините. Този факт потвърди изказаното вече предположение, че сградата с фреските не може да е била изградена по-рано от края на II в. Датирането на строежа ѝ е уточнено във времето на Северите, престанала е да съществува в средата на III в.

Голямата базилика (сектор F). Анализите след приключване на разкопките през 1991 г. даваха основание да се предполагат два строителни периода. Почистването на субструкцията на сградата доказа, че тя не е претърпяла ремонти и има един строителен период.

Малка базилика (сектор K). Резултатите от проучванията през пролетта на 1992 г. даваха основание да се предполагат два строителни периода в изграждането на анекса от южната страна на базиликата. Почистването на апсидалния и източния край доказа, че няма втори строителен период.

Източна порта (сектор S). Портата е имала централен проход и странични помещения или пешеходни проходи. Съществува вероятност откритият фундамент на юг от входа на портата да е от стълбище към втория етаж на кулата на портата.

Жарин ВЕЛИЧКОВ

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНА КУЛТОВА СГРАДА КРАЙ ГРАД ГОДЕЧ

Във връзка с възстановяване на параклиса „Св. Никола" край Годеч бяха проведени спасителни разкопки на антична култова сграда, намираща се в непосредствена близост до параклиса. Античната сграда има квадратен план със страна 6,20 м, строена в opus quadratum. Блоковете са свързани помежду си с железни скоби, залети с олово и само с олово от типа „лястовича опашка". На място са запазени първият и част от вторият редове от суперструкцията. Блоковете от втория ред са профилирани и оформят нисък цокъл. От юг бяха разчистени каменни блокове, принадлежащи на трети, четвърти, пети и вероятно шести ред. Най-отгоре е поставен профилиран корниз, части от който бяха открити. Основите на сградата са вкопани на 1,80 см и са изградени от камъни и пясък без спойка. Входът към сградата е бил от запад. Пред него бяха разкрити две симетрично поставени площадки (олтари), градени в opus quadratum. Те имат квадратна форма с размери 2,40 х 2,40 м. Основите им са също изградени от камъни и пясък без спойка и са дълбоки 0,50 м. Пред предполагаемия вход бяха открити два фрагмента от бази за колони, изсечени с постаменти с форма на ари от монолитни сиенитни блокове. На същото място се намериха 1/4 от капител, волути и фрагменти от акантови листа от римо-коринтски капител, два фрагмента от устие на гърне и една силно корозирала бронзова монета от средата на IV в.

Античната култова сграда вероятно е имала двускатен покрив, покрит с каменни плочи, тъй като не бяха открити фрагменти от антични тегули и имбрици. Най-общо строителството ѝ се отнася към края на II - началото на III в. и се свързва с управлението на Северите. Разрушаването ѝ е станало най-вероятно от земетресение. Части от архитектурните детайли са използувани при строителството на църквата „Св. Димитър“ и старото училище в гр. Годеч.

Кина КОЙЧЕВА (Габрово)

СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА м. ГРАДЪТ КРАЙ с. ИГЛИКА, ГАБРОВСКО

През 1992 г.бяха разкрити отделни участъци от крепостната стена с обща дължина 100 м, които дават възможност да се изясни ситуацията на крепостните съоръжения и плана на укреплението. То е с неправилна триъгълна форма и площ, надвишаваща 20 дка. В южния склон е изградена почти квадратна кула, издадена пред външното и зад вътрешното лице на куртината, с външни размери 5 - 5,40 х 5,50 м. Крепостната стена и кулата са градени от местен камък, с две лица и блокаж, споени с калов разтвор. Градежът е от грубо обработени, предимно едри и безформени блокове с множество каменни късове, запълващи фугите. Дебелината на стената и зидовете на кулата варира от 1,80 до2,20 м.

Укрепената площ е слабо застроена. От заложените в нея сондажи бе установена само една силно обезличена, правоъгълна, двуделна сграда в северния склон.

Откритите при разкопките находки - монети на Констанций II и Аркадий, фибули и керамични съдове, датират крепостта в периода между средата на IV и средата на V в. Липсата на следи от опожаряване показва, че укреплението е било изоставено под угрозата на хунското нашествие от 40-те години на V в.

ИВ. ДОНЧЕВА (В. Търново), Хр. ПОПОВА (София), ИВ. АТАНАСОВ (Попово)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КОВАЧЕВСКОТО КАЛЕ ДО с. КОВАЧЕВЕЦ, ПОПОВСКА ОБЩИНА

През 1992 г. проучванията бяха съсредоточени на две места: Северната кула и прохода между двете кули. Разкри се входът на Северната кула и принадлежащият зид като започна разкриването на вътрешния североизточен ъгъл на кулата. (Ширина на прохода към кулата - 2,10 м; дължина на зида от северната страна на прохода до вътрешния ъгъл на кулата - 4,25 м и ширина на зида - 3,15 м).

Доразкриха се окончателно двата пилона на северната кула, като максимално запазената височина е 1,63 м. Работи се и по доразкриването на външното лице на челната извивка на кулата. Липсват каменните облицовъчни блокове и банкета.

През тази кампания се разкри пропугнакулума и прага на двукрилата врата към западната порта. Дължината на страниците на пропугнакулума, които са продължение на южния и северния зид, съответно на северната и южната кула, е 7,10 м при запазена височина на северната страница 1,60 м и на южната - 1,40 м. Разстоянието между двете страници е 10,50 м. При основата на зида на пропугнакулума на южната кула бяха открити три каменни блока от банкета като в единия от тях е изсечен жлеб с дължина 0,20 м (вероятно от катарактата).

Прагът на двукрилата врата разположен в посока север - юг се състои от 4 каменни блока с обща дължина 3,92 м и ширина - 1,10 м. От вътрешната страна е изсечено стъпало, към което са прилепвали крилата на вратата. В северната част, в единия от каменните блокове, е запазен отвор с диаметър 0,25 м, който е служел за ос на вратата. На дъното на отвори има следи от метал. В южната част на прага липсва каменната плоча с отвора, но е запазено нейното легло. От двете страни на прага се разчисти калдалирана база на колонона с диам. 0,50 м. Източно от северния осов камък на прага, перпендикулярно към него, бе открит профилиран корниз.

И през тази кампания беше открито голямо количество тухли с печати като преобладаваха : ANNIA, MARCIA; SARM, PRAELI.

Открити бяха три бронзови късноантични фибули и пръстен с печат с изображение на орел с разперени крила, а също така една керамична лампа и фрагменти от други. От битовата керамика преобладават фрагменти от сиво-черни гърнета и няколко типа амфори. Откритите монети са предимно от IV, V в. като преобладават тези от Константин I (306 - 337), Констанций II (337 - 361), Аркадий (383 - 408) и Хонорий (395 - 423).

Иван АТАНАСОВ (Попово)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КУЛА Х 4 НА КОВАЧЕВСКО КАЛЕ, 1993 г.

Археологическите проучвания на античната крепост „Ковачевско кале“ край с. Ковачевец, Поповско през 1993 г. продължиха в сектора, където се предполагаше, че се намира кула Х 4 по плана на К. Шкорпил. Кулата беше разкопана изцяло вътре и частично отвън с част от куртината. Тя се намира на северната крепостна стена и е идентична по план на кулите, фланкиращи западната порта на крепостта, разкрити частично през предишните години. За разлика от тях е по-малка и с един пилон, докато те са с два. Кулата е издадена вън от стената и има V-образна форма. Вътрешните ѝ размери са: дължина - 9,5 м и ширина - 8,65 м. Входът е широк 1,85 м, а страниците - 3,20 м. Над него емплектонът се е запазил като две козирки една срещу друга - вероятно е бил засводен. Градежът на кулата и куртината е двулицев - от правоъгълни каменни блокчета с размери около 20/25 х 30/30 см. Емплектонът е от ломени камъни залети с хоросан. На различна височина в кулата са се запазили грижливо обмазани фуги. Запазена е лицевата облицовка вътре в кулата и от вътрешната страна на куртината. От външната страна на стените на кулата и на куртината облицовка не бе достигната - камъните оттам са взети още преди десетилетия. В запазената лицева облицовка се откри тухлен четиририредов пояс, който в куртината, по посока на изток, свършва на мястото на конструктивното свързване с кулата и по-нататък (към кула X 5) продължава само каменна облицовка (вероятно се касае за преправка). Най-голямата запазена височина на зидовете е 3,9 - 4 м на страниците на входа, а най-малката - 0,75 м, в челото на кулата. Извивката на челнта част на кулата започва на 4,5 м от вътрешните ъгли, а емплектонът и външната част на извивката не са разкривани, тъй като се намират под канавката и платното на съвременния път Попово - Бяла. Точната дебелина на зидовете засега не може да се определи поради липсата на външна облицовка, но очевидно не е по-малка от 3,20 м, ако съдим по страниците на входа и като знаем, че такава е дебелината на стените пред западния вход на крепостта. Кулата е била покрита и е имала етажи с дървена конструкция, за което говорят останките от овъглени греди, обгорена пръст, пепел, железни гвоздеи, клинове и скоби, както и голямото количество фрагменти от тегули и имбрицес.

В кулата се откри пилон с квадратен план. Стените му са по 1,3 м. Разположен е на различно разстояние от всяка от стените на кулата, които не са успоредни на неговите стени. Строен е със същия вид каменни блокчета като тези на стените на кулата и също е в опус микструм, но при него тухленият пояс е петредов. Оказа се, че до 40 - 50 см над подовото ниво градежът на пилона е груб, нефугиран, че липсват основи и пилонът стъпва направо на пода. Вероятно е строен по-късно от кулата.

Подобни пилони се срещат и в други крепости от същия период, но като че ли най-близкият паралел е в кула X 26 на гр. Абритус. V-образни кули, освен в Арбитус, са открити още в с. Хърлец, Врачанско, с. Войвода, Шуменско и другаде.

По време на разкопките се откриха голямо количество предимно фрагментирани тухли с вдлъбнати печати в негатив. Докато печатите AVXAN, ANNIA, SARM и MARCIA са познати отдавна от случайни находки и се намират в изобилие при проучване на западната порта на крепостта, то печатът SARV се откри за първи път.

Откриха се множество фрагменти от битова, предимно сивочерна, керамика и от амфори - всички от V - VI в.

До северната стена на пилона се откриха барабан на колона и база от друга колона. Вътре в кулата, близо до прохода, се попадна на човешки кости - на жена от възрастова група над 35 г., на мъж - над 40 - 50 г. и част от череп на дете на 1 - 1,5 г. Липсват цели части от скелетите и черепите на възрастните индивиди. Очевидно не се касае за нормално погребение, нито пък за ритуално. Може би тези хора са загинали при първото опустошаване на крепостта, като при възстановяването на кулата и изравняване на пласта, част от костите са останали в него, а другите са изнесени.

Откриха се предимно предмети от кост - част от гребен, полусферичен прешлен и пластинки. Животинските кости са от говеда, кози, овце, свине, коне, глигани и елени.

Най-впечатляващата находка от кулата е двуфитилна бронзова лампа, намерена близо до пилона. Тя стъпва върху висока поставка, украсата й е от волути от двете страни на фитилниците, розета върху и под резервоара. Липсва дръжката. Откри се и бронзова апликация с ажурна украса. Намерени бяха 45 бронзови и медни монети - повечето силно увредени. Най-ранната от тях е от първата половина на III в. - от имп. Макрин, а най-късната от втората половина на IV в., от Юстин и София. Най-много са монетите от IV в., предимно от Константин Велики и Констанций II.

Тотю ТОТЕВСКИ

ШЕСТА РИМСКА СТАНЦИЯ СОСТРА ПО ТРОЯНОВИЯ ПЪТ ПРИ с. ЛОМЕЦ, ТРОЯНСКО

Проучванията на кастела при пътната станция продължиха и през 1992 и 1993 г. По време на кампанията „Состра 92“ бе разчистена улицата, която влиза в укреплението през източната порта. Уличната настилка, правена от плочи, е унищожена почти изцяло. При направените сондажи под нея не бе намерена канализация. Прагът на портата е излъскан от дълга употреба, но следи от коловози по него не са запазени. Непосредствено до основите на пилоните за катарактата, върху прага, бяха разчистени отворите за осите на двукрилата врата. Окончателно бе разкопан насипа пред лицата на двете правоъгълни кули, фланкиращи портата откъм север и юг. Кулите са разположени непосредствено до отвора на падащата и двукрилата врата, като за надлъжни страни на портата са използувани външните им страници. Разстоянието между кулите, измерено в челната им част, е 5,80 м, а ширината на портата е 4,00 м. Горната част на основите и на двете кули завършва с един ред каменни блокове. Самите кули са изнесени на 3,00 м пред лицето на крепостната стена и пилоните на катарактата, които са подравнени в една линия. Строителните материали и техника, при стената и кулите, са еднакви, което показва едновременност на изграждането. Ширината на куртината, измерена в сондаж е 2,20 м, а основата й е на 1,00 м под тогавашното ниво. Запазената височина на стената над земята е 1,50 м. Дотам зидарията е каменна, а нагоре продължава като смесена. Стената южно от южната кула бе разчистена на разстояние 25,00 м, а северно от северната - на 6,50 м.

През 1993 г. продължи проучването по източната стена. Външното й лице, северно от портата, бе разчистено до 15-я метър, а южно - до кръглата югоизточна кула на кастела. Разстоянието от южната правоъгълна кула при портата до кръглата кула на кастела е

46,20 м. Външният диаметър на кръглата кула е 9,70 м. Разкопана бе и част с дължина 2,50 м, от южната стена на кастела. При разкопаването на насипа пред лицето на кулата, в отсечката между вътрешните лица на източната и южната стена, бе разкрит входа на кръглата кула, който е с ширина 1,25 м вън и 1,10 м вътре. При направените измервания бе установено, че дебелината и на двете стени, източна и южна, е 2,20 м. Южната кула при портата навлиза в кастела, мерено от вътрешното лице на стената, с 3,00 м. Кръглата кула е изнесена пред фронта на източната стена с 2,70 м, а пред лицето на южната с 2,50 м. Частично запазени градежи с тухли ни дават основание за предположението, че тухлените пояси са били в три реда с фуга от 0,04 м.

При разкопаване на насипа пред вътрешното лице на източната стена, южно от южната правоъгълна кула, бе открит гроб с трупополагане по посока запад - изток. Мъртвият е бил погребан в грубо направен каменен гроб на 0,65 м западно от източната стена и на 0,70 м над античното ниво. До десния крайник, в областта на коляното, бяха намерени три медни монети. Върху една от тях добре се разчита името на римския император Диоклециан (284 - 305 г.).

И през двете кампании бе събрано голямо количество фрагментирана строителна и битова керамика, цели и натрошени каменни архитектурни детайли, предмети на бита, накити, железни и бронзови фибули, гвоздеи, ножове, върхове от стрели, медни, бронзови и сребърни монети, върху които се разчитат имената на императорите Комод (117 - 192 г.), Макрин (217 - 18 г.), Диоклециан (284 - 305 г.).

Г. ГЕОРГИЕВ, Ц. ПОПОВА, И. КАТЕВСКИ (София), Д. ДИМИТРОВ,
Г. ДЗАНЕВ, И. РАХНЕВА, С. КУЛЕВА (Разград)

РАЗКОПКИ В АБРИТУС

През 1992 г. продължиха разкопките в Абритус. Работи се в два сектора, по контекстната система.

1. Късноантична сграда (сектор I-6, H-6).

Установено бе, че сградата има правоъгълен план. Изцяло бе разкрито помещение А, отчасти - помещение Б, с обща площ от 12,80 х 7,60 м. Субструкцията е градена от ломени камъни със спойка кал, а суперструкцията - от кирпич. Покривът е бил от дървени греди, носещи тегули и имбрици. Подът е от трамбована пръст. На северната стена има вход в помещение А, на южната - в помещение Б, а на стената между двете помещения има вход, който ги свързва. В средата на помещение А бе открита отпадъчна яма. Материалите - фрагменти от битова керамика, лампи, стъклени съдове и медни монети са от края на IV - началото на V в.

На изток от сградата бяха открити следи от паянтова постройка със стени от колове, измазани с кал и размери 4,30 х 3,50 м. На изток и север от сградата се откриха 5 отпадъчни ями. В едната, както и самата сграда, се откриха много фрагменти, заготовки и полуфабрикати от кост и рог.

Наблюденията от тази и предходните кампании, както и резултатите от анализа на откритите материали, позволяват следните заключения:

В проучвания сектор се установяват два исторически периода - късноантичен и средновековен. Към първия спадат доста незначителен културен пласт с материали от III - IV в. - бронзов затварач, фрагменти от битова керамика, животински кости. Над този контекст лежи сграда XIII - от първата половина на V в., която е била използвана най-вероятно като работилница за направа на костени предмети. След края на нейното съществуване, върху останките ѝ се натрупва културен пласт от втората половина на V в., документиран с канал и ями. През VI в. над канала е била прокарана улица с настилка от чакъл.

Средновековният период се документира от останките от жилище и пещ, с материали от IX - X в.

В късноантичните контексти бяха открити семена от пшеница, ечемик, просо, леща, бакла, грах, уров, грозде, костилки от праскова и за първи път в обект от българските земи - семена от сорго.

2. Ранносредновековен архитектурен комплекс.

Предвид експонирането на обекта, бяха предприети разкопки в сектор, който е бил частично разкопаван от А. Явашов през 1893 г. В резултат на работата станаха възможни значителни корекции в досегашната интерпретация на намереното в този сектор. Установено бе, че сградите там принадлежат на 4 строителни периода.

I период. Открита бе четириъгълна сграда (7,40 х 5,80 м) със стени от ломен камък на бял хоросан и вероятно кирпичена надстройка. Малкото, свързан със сградата, материал е от IV - VI в.

II период. През IX - X в. на същото място е изградена еднокорабна, едноапсидна църква с притвор и размери 12,65 х 16,40 м. Апсидата е полукръгла. Стените са от ломен камък и единично използвани тухли със спойка бял хоросан. Подът е от каменни плочи и трамбована глина. Откритата керамика е от IX - X в. Същата датировка има и намерената на това място от А. Явашов колективна находка от железни оръдия на труда.

III период. През този период, върху останките на по-ранната църква е построена нова, която, както показват откритите основи на стълба, е била двуетажна. Под подовото ниво са открити три гроба. Църквата има конструкция, характерна за XI - XII в.

IV период. На изток от апсидата започна разкриването на зид с посока изток-запад от ломени камъни и спойка кал. Проучването на това място ще продължи през 1993 г.

Драгомир ДИМИТРОВ

РАЗКОПКИ НА МОГИЛА Х 2 ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АБРИТУС

Могилата се намира на 2 км източно от крепостните стени на

Абритус, в южната част на некропола. Тя имаше височина 1,5 м и диаметър в основата 22 м. Проучени бяха три от четирите ѝ сектора (два изцяло, един - частично). В тях бяха открити два гроба и останки от погребално угощение - тризна. Единият гроб може да се счита за централен (първичен), заради който е натрупан могилният насип. Другият е вторичен.

Могилният насип е образуван еднократно.

Гроб Х 1. Трупополагане в южната част на могилния насип. Овална гробна яма. Човешки скелет положен в нея по гръб с ориентация - глава към югоизток. Частично разрушен вследствие обработката на терена. Липсва гробен инвентар. Вторичен.

Гроб Х 2. Трупоизгаряне. В югоизточната част, под могилния насип, в здравия терен. Оформен е като правоъгълна яма с трапецовидно напречно сечение. Размери: 3,05 х 1,45 м (горна част); 2,75 х 0,80 м (долна част). Кремацията е извършена на място. Стените на гроба са силно обгорени. Останките от кремацията са на дъното на гроба - сива пепел, въглени. Между тях се откриха силно обгорени лични вещи на погребания - монета (Харонов обол) на Адриан (117- 138), бронзови апликации, бронзови обковки и кабари, бронзова фибула с подвито краче, медно съдче - силно фрагментирано - (лампа ?), части от железни предмети, гвоздеи. Вследствие високата температура всички те са силно обгорени и деформирани, поради което трудно подлежат на идентификация. Върху останките от кремацията е поставен глинен амфоровиден съд. Централен гроб.

Останки от погребално угощение - тризна. Лежат непосредствено северно от гроб Х 2. Три стъпаловидно подредени плочести камъка, около които се откриха три старателно изпотрошени съда - гърне с яйцевидна форма и две дръжки, чаша, ойнохое (горна част). Свързано е с гроб Х 2.

Въз основа на аналогии и монетата (Адриан), централният гроб и останките от тризната се датират в средата - втората половина на II в.

Гроб Х 1 е по-късен хронологически. Липсата на инвентар затруднява датирането му. Вероятно е възникнал през IV в., когато трупоизгарянето не се практикува.

Драгомир ДИМИТРОВ

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ГРОБНО СЪОРЪЖЕНИЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ с. ЛИПНИК, ОБЩИНА РАЗГРАД

Могилата се намира на 0,5 км североизточно от селото. Има височина 2,20 м и диаметър 20 м. Гробът се намира в югоизточната ѝ част на 7,70 м от центъра на насипа. Дълбочината на която се разкри е 0,40 - 0,50 м от повърхността в този участък. Има ориентация североизток - югозапад (28о отклонение от магнитния север в източна посока). Изградена е от монолитни гладки каменни плочи. Има следните размери: 2,30 х 1,15 м, дълбочина на гробната камера - 0,64 - 0,74 м. Плочите са свързани, като на по-големите странични са издълбани жлебове, където влизат напречните плочи. Подът е от керамични правоъгълни тухли (28 х 13,5 см), положени върху хоросанова замазка, която е поникнала между фугите. Всички фуги получени и в сглобките на стените също са грижливо обмазани с бял хоросан; така е прилепен и фугиран и капакът. Подът на гроба е подпъхнат под стените му. Върху него се откри скелет на млад мъж с височина 1,75 х 1,80 м с много добра запазеност. Върху дясната подбедрена кост има следи от счупване, впоследствие зараснало. Главата е сочела на североизток. Ръцете са били встрани до тялото. Гробният инвентар, намиращ се западно от скелета, е следния:

а) бронзови катарами - ажурна изработка - представена е стилизирана сграда с тройна вертикална колонада. В основата е изобразен знака на бенефициариите. Запазени са и части от кожата на колана;

б) ремъчна апликация - ажурна, стилизиран растителен орнамент, шарнирно сгъваща се в средата;

в) бронзово съдче за благовония с цилиндрична форма;

г) амфоровиден керамичен съд.

Откриха се и железни цинти и силно фрагментиран стъклен съд.

Гробът е от римската епоха - II - III в. Погребаният млад мъж е бил на служба бенефициарий, което личи от знака на личния му колан. Вероятно от тракийски произход, за което свидетелствува фактът, че е била издигната могила.

К. ШАЛГАНОВ (София)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТНИТЕ СТЕНИ НА СЕРДИКА В СУТЕРЕНА НА ЦЕНТРАЛНИТЕ ХАЛИ В СОФИЯ

Проучен е участък от крепостната стена на Сердика с дължина около 18 м. Това е отсечка от крепостната стена, образуваща тъп ъгъл със западния и северния участък от основната укрепителна система на античния и средновековен град. Установени са два основни етапа от изграждането на стената. Първата стена (края на III - началото на IVв.) е с дебелина 2,00 - 2,20 м и градеж в опус микстум с пояс от 4 реда тухли. В VI в. стената е дублирана, като към външното ѝ лице е долепена стена с дебелина 1,90 м. Тя е тухлена с цокъл от рустицирани каменни блокове с размери 0,70 х 0,50 х 0,40 м.

На около 17,00 м пред крепостната стена бе разкрит сектор от протейхизмата (VI в.) с дължина 11,00 м и дебелина 1,60 м. Градежът е от средно големи валчести камъни, споени с бял хоросан.

Разкритият участък от крепостната стена бе запазен на място в сутерена на Централни хали.

Венцислав ДИНЧЕВ (София)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОРИМСКА РЕЗИДЕНЦИЯ“ В м. „ГРАДИЩЕТО“ КРАЙ гр. КОСТИНБРОД ПРЕЗ 1992, 1993 г.

Чрез поредица от сондажи по протежение на външната източна фасада изяснихме окончателно плана на източното крило и добихме информация за североизточния и югоизточния ъгли на перистилния комплекс. Източното крило включва две редици помещения, ориентирани север - юг, разделени на три групи от по 4 помещения, разположени симетрично спрямо две разпределителни помещения, ориентирани изток - запад, които чрез входове са свързани с източния портик и с големия вътрешен двор на комплекса. При външния югоизточен ъгъл засякохме стена, която е фланкирала от изток външния портик на южното крило на комплекса. При външния североизточен ъгъл установихме ново помещение - помещение I 17, и разкрихме вход в южния край на източната му стена. В архитектурно-планов и във функционален аспект то е свързано със северното, а не с източното крило на комплекса. Имаме основания да допуснем, че това крайно източно помещение в северното крило на комплекса е било с помощно, вероятно стопанско предназначение.

Един от най-важните резултати през този сезон е изясняването на плана на помещение I 1, в източния сектор на северното крило на перистилния комплекс. Части от помещението са разкрити още през 70-те години, а други очертахме през 1992 и 1993 г. Това всъщност е голяма правоъгълна зала, ориентирана север - юг, с вход от юг, откъм вътрешния двор на комплекса, и с голяма полукръгла апсида на север. Вътрешната дължина на залата, мерена по надлъжната й ос, включително с апсидата, е 27,50 м. Вътрешната й ширина е 15,00 м. Вътрешният диаметър на апсидата е 9,00 м. Дебелината на стените, включително и на абсидата, е 1,20 м. Последната е била усилена допълнително с три мощни контрафорса (1,20 x 1,20 м), централният от които е по надлъжната ос на залата. Установена е подова отоплителна инсталация. Има данни и за стенно отопление. Над суспензурата на подовия хипокауст има подова мозайка. С изтъкнатите си характеристики залата с апсидата - помещение I1, е безспорно най-представителното звено в големия перистилен комплекс. Можем да я идентифицираме като официалната приемна зала на резиденцията. Именно този вид помещения са отличителна особеност на резиденциите и представителните жилища от късноримската епоха.

С изграждането на крепостта при II основен строителен период на обекта, апсидата на по-ранната зала е била преустроена в крепостна кула. В долната част на суперструкцията на кулата, удебеляващият, крепостният градеж е във вид на отделни сектори, вмъкнати между контрафорсите на апсидата. По този начин дебелината на стената на кулата достига 2,40 м. Достъпът до кулата е бил вероятно от запад, чрез стълбище с дървена конструкция до вътрешното

лице на северната крепостна стена. През този сезон тук, в непосредствена близост до последната разкрихме стена, ориентирана изток-североизток - запад-югозапад. Дължината й е около 7,70 м, а дебелината й - 1,30 м. Предполагаме, че това е южната опорна стена на стълбището.

В централния северен сектор на обекта очертахме североизточния ъгъл на съоръжение от I осн. стр. период и проследихме участъци от северната и източната му стена. Дебелината им е по 0,55 м. Имаме основания да допуснем, че частично разкритият през миналата година „Т-образен зид“ на линията на стилобата на северния портик е всъщност югоизточният ъгъл на съоръжението, а преизползуваната по-ранна стена в източната стена на северната крепостна порта - западната стена на съоръжението. Предполагаме, че стените на последното са ограждали открито пространство - втори вътрешен двор с правоъгълна форма и приблизителни размери 30,00 (изток-запад) на 20,00 м, кадриран в централния сектор на северното крило на перистилния комплекс.

Продължихме изследването на северната порта на крепостта. Разкрихме западната страница на вътрешния й вход, както и част от самия вход. Страницата е с Г-образна форма. На нивото на цокъла, конфигурацията на страницата е резултат от полагането на масивен, Г-образно изрязан квадров блок в северния й край. Вътрешният вход е бил с двукрила врата. Ширината му вероятно е около 2,80 м. Пред линията на вратата установихме масивен каменен праг. Върху настилката на входа открихме медна апликация с форма на кръст.

През този сезон очертахме участък с дължина около 11,00 м от западния сектор на северната крепостна стена. За разлика от източния сектор на същата, тук са преизползувани останки от по-ранна стена от съответния сектор на перистилния комплекс. Дебелината на по-ранната стена е 1,20 м. Дебелината на крепостната куртина е 2,10 м. Към източния край на очертания участък разкрихме частично масивен блокаж от необработени камъни на хоросан. Блокажът долепва на фуга до вътрешното лице на крепостната стена. Западната му страна отстои на около 6,00 м западно от западната стена на северната порта. Предполагаме, че блокажът е фундамент за крепостно стълбище, което е отвеждало във височина към надвратната кула на портата.

Установихме и частично разкрихме слабо съхранените останки на северозападната ъглова кула на крепостта. Кулата е с кръгла форма. Дебелината на стената й в суперструкция е 1,20 м. Вътрешният й диаметър е 3,50 м, а външният - 5,90 м. За разлика от другите ъглови кули на крепостта, тази е с приземен вход, с ширина 1,00 м. Оста на входа съвпада с ъглополовящата на линиите на трасетата на северната и западната крепостни стени. На нивото на запазените останки входът е във вид на проход, отделящ двете крепостни стени.

Съществени резултати постигнахме с новите проучвания край участъка с полукръглия контрафорс-бастион от северния сектор на западната крепостна стена. В заложения тук сондаж установихме две строителни фази в границите на I осн. стр. период, както и при двете фази констатирахме помещения с хипокауст - останките от по-късното застъпват тези на по-ранното. Подът на хипокауста на по-ранното помещение - Iа18, е бил вкопан спрямо околния терен. Опорите за суспензурата, поне в разкрития северозападен ъгъл на помещението, са били вертикално поставени глинени тръби. Северната и западната стени на помещението се явяват продължения на съответните вътрешни фасади на перистилния комплекс. Нивото на пода на по-късното помещение Iв18, е с около 0,9 м над пода на Iа18. Суспензурата на Iв18 е лежала върху зидани тухлени колонки във вътрешността на помещението и върху опорни тухлени банкети по протежение на стените му. Помещение Iв18 запазва плана на Iа18, като северната му стена е изградена изцяло отново, а западната - удебелена отвътре с тухлен кожух. Северно от Iа18 и Iв18 разкрихме западния край на тясно помещение - галерия с помощни функции. Тук са били префурниумите на Iа18 и Iв18. Галерията е с вход от запад и на практика не е имала стена откъм тяхната си западна страна. Поради лошата съхраненост на останките тук не установихме по-късни преустройства, но стратиграфски разграничихме културен пласт, синхронен на помещение Iв18. В площта на сондажа, над пластовете с останките и находките от Iосн. стр. период изобщо, разкрихме частично и жилищен хоризонт от II осн. стр. период. Той маркира постройка с кирпичен във височина градеж, която е била опряна до вътрешното лице на западната крепостна стена, но чийто план все още не е ясен. При изграждането на самата крепостна стена, тук са преизползвани и включени откъм вътрешното ѝ лице останките от по-ранната западна стена на помещение Iа18/Iв18. В крепостната куртина са включени и останките от страниците на западния вход и от западния край на северната стена на по-ранната галерия. При проучванията в сондажа открихме много и разнообразни находки. От изключително значение за целия обект, със сигурния си стратиграфски контекст, са откритите монети. Така, от пласта на фаза „а“ в помощната галерия в северозападния ъгъл на перистилния комплекс имаме три монети на Константин Велики. В пласта на фаза „в“ в галерията и в пласта на помещение Iв18 открихме по една монета от края на IV - началото на V в. Върху запазена „ин ситу“ част от подова тухлена настилка на постройката от II осн. стр. период открихме монета на Юстиниан I.

Започнахме проучвания и в централния сектор на западното крило на перистилния комплекс. Чрез сондаж-траншея засякохме външната западна фасада на комплекса и започнахме проследяването ѝ в южна посока. Очертаният засега участък е с дължина над 10,00 м. Дебелината на фасадата е 0,90 м.

В западния сектор на южното крило на перистилния комплекс установихме източния фланкиращ зид на входа във външния портик, чийто западен фланкиращ зид разкрихме през 1992 г. Разстоянието между двата фланкиращи зида е около 18,50 м, което предполага усложнено устройство и монументално оформление на входа. Засега знаем, че последният е бил с портал на линията на южната фасадна стена. В една по-късна фаза от периода на съществуването на перистилния комплекс, входното пространство в западния сектор на южното му крило е било чувствително стеснено и променено като направление. Това е станало чрез съоръжаването на нов вход във вътрешния портик. Източният фланкиращ зид на този вход разкрихме още през 1991 г. През 1993 г. доизяснихме неговото устройство. Вътрешният вход е бил с двоен портал. Разстоянието между фланкиращите зидове е 6,40 м, а ширината на самите портали - по 3,80 м. Разстоянието между двата портала е 2,60 м. Оста и фланкиращите зидове на входа не са перпендикулярни на южната фасада, а са с отклонение около 5о на североизток спрямо перпендикулярната на фасадата тук линия. Респективно, линиите на двата портала на входа не са успоредни с линията на южната фасада. Промененото направление на вътрешния вход е причина и за асиметричното му разположение спрямо очертанията на по-ранния външен вход. С изграждането на вътрешния вход, частта от портала на външния вход, попадаща между западните фланкиращи зидове на двата входа, е била преградена със стена. Преградната стена има ориентацията на южната фасада, но не е просто нейно продължение, а е издадена с 0,60 м пред нейното вътрешно лице. При II осн. стр. период, при изграждането на южната крепостна стена, в западния ѝ сектор, са преизползвани както останките от южната фасада, така и страниците от южния портал на входа и преградната стена западно от него. Това е предопределило особеностите в конфигурацията и варирането в дебелината на крепостната куртина. В участъка, където са преизползвани останките на преградната стена дебелината на крепостната куртина е най-голяма - около 2,6 м. Именно тук е било устроено и крепостното стълбище, чиито стъпки очертахме през 1991 и 1992 г.

Ю. МЕШЕКОВ (Кюстендил)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ПАУТАЛИЯ

Във връзка с частно строителство в рамките на резервата „Пауталия - Велбъжд - Кюстендил“ през лятото на 1992 г. се проведоха спасителни разкопки на ул. „Цар Асен“Х 18 - Кюстендил.

Проучена е площ приблизително 100 кв. м.

Установени са общо 5 строителни периода: от римска, ранновизантийска, средновековна и възрожденска епохи.

От римската епоха (края на I . IV в.) е проучена част от голяма обществена сграда с два строителни периода, разграничени както по архитектурни данни така и по находки - монети и керамика. През втория строителен период тя е била с аркадна конструкция.

Източно до сградата се откриха елементи от улична настилка - кардо, покриващи канализация.

От ранновизантийската епоха се разкриха едно цяло и части от други две помещения. По техника на градеж и находки те се датират в периода V - VI в.

От Средновековието - IX - XI в., са разкрити преправки на зидове от ранновизантийската сграда, както и огнище, стъпващо непосредствено върху ъгъл на два ранновизантийски зида.

Материалът от тази епоха е многоброен - предимно битова керамика.

Възрожденската епоха е представена от части от две сгради, в които се откри глазирана керамика и турски лули.

Павлина АЛЯКОВА

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ В м. „ДРЕНСКИ РИД" - гр. ДУПНИЦА

В югоизточния край на града, при стопански двор на бившето ТКЗС, при прокарване на черен път, е унищожена част от некропол. В ската се виждаха останки от 5 гроба, оформени със стреховидно поставени тегули. Мястото е продълговато възвишение, ориентирано северозапад - югоизток. Откритите гробове са в южния скат на възвишението.

Проучена е обща площ 150 кв. м. Целта на проучването бе: проучване на частично разрушените гробове и очертаване периметъра на некропола. По сведения на собствениците на земята гробове са намирани по цялото възвишение. От прокарването на пътя е унищожена югоизточната част от некропола.

В процеса на проучването са разкрити 13 погребения. Всички погребения са ориентирани изток - запад с известни отклонения: гробове XX 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12 са ориентирани северозапад - югоизток, а гробове XX 1, 3, 6, 9а - югозапад - сивероизток, гроб X 8 - запад - изток. Дълбочината от повърхността, на която се разкриват гробовете е от 0,30 - 1,50 м, като болшинството са на дълбочина до 0,60 м. Гробната конструкция почти на всички гробове е еднаква - гробна яма на дъното на трамбована глина (гр. XX 1, 5, 6), трамбована глина с подложка от дребен чакъл и пясък (гр. XX 4, 9, 9а, 11) или само тегули (гр. XX 2, 3, 7, 8, 10, 12). Късните страни на някои от гробовете са оформени от изток с плоски камъни (гр.XX 1, 3, 4, 5, 9, 9а), с полечст камък и фрагменти тегули (гр. X 6) или само от фрагменти тегули отвесно поставени (гр. XX 2, 11, 12), а на гр. XX 7 и 8 липсва източната част. От западната къса страна с фрагменти тегули са оформени гр. X 7, с плочест камък и фрагменти тегули (гр. XX 2, 3, 8), само с камък (гр. XX 4, 5). На останалите гробове няма специално оформени къси страни. Гробове XX 11 и 12 от югозапад и югоизток са оформени с отвесно побити тегули, а отгоре - полегата.

В повечето гробове костите са силно разложени и трудно се долавят очертаниятана скелета. В гр. XX 9 и 9а не бе уловено никакво ясно очертание на скелетите. Там, където имаше запазен малко костен материал, позволи да отбележим следните наблюдения: мъртвият е поставян по гръб с глава на запад направо върху оформения под, а мъртвите в гробове XX 4, 6, 9, 9а - върху дървена скара. При погр. X 6 и 10 е доловено очертанието на ръцете, свити високо на гърдите, при погр. X 4 ръцете са поставени върху корема. Глава, обърната наляво е установено при погребния X 4, 5, 10, а на погребение X 8 на дясно. Едно от погребенията е извършено чрез трупоизгаряне на място - X 2. Погребения X 11 и 12 са символични. В пръстта вътре в гроба имаше дребни въгленчета и фр.тухлички.

Поради лошото състояние на костния материал не е възможно определяне възрастта и пола на погребаните индивиди. По дължината на гробовете би могло да се предположи, че в гр. XX 5и 9 са погребани деца, а в останалите - възрастни индивиди. Гробен инвентар липсва във всички гробве, с изключение на гроб X 10, където бе намерена една незатворена халкичка с нарези в областта на дясното ухо.

Затруднени сме при точното датиране на обекта. Имайки предвид гробната конструкция, погребалния обред и намерените в прилежащото селище повече от 150 монети, бихме могли да дадем обща датировка на некропола IV - VI в. Касае се за югозападния некропол на селището.

В процеса на проучванео установихме, че гробовете са вкопавани в културен пласт на селище от по-ранна епоха - ранен бронз и халщат, с дебелина на културния пласт до 1,30 м. Това селище не е известно в литературата. За съжаление в централната му част (кв. В5) е изграден голям сеновал, кото е унищожил по-голямата му част.

Е. ПЕНКОВА, С. ПИЩАЛОВ, Л. КОНОВА

РАЗКОПКИ м. „ПУШОВЕЦ" ПРИ с. ИЛИНДЕНЦИ, БЛАГОЕВГРАДСКО

Обектът се локализира в централната част на м. „Пушовец" на 2 км западно от с. Илинденци. Теренът обхваща една равна тераса, която на изток леко се наклонява. Повърхността беше осеяна със строителна керамика, мраморни плочести и ломени камъни, върху много от които се откриват слди от обработка. Върху няколко мраморни плочи, идеално обработени, върху задната широка плоскост има четири гнезда за метални скоби тип „лястовича опашка". Върху лицевата страна на огромен мраморен блок личи фигурата на орел, изпълнена в нисък релеф, който държи в ноктите си змия. На повърхността беше открита и горната част на надгробна плоча, върху която е представен голобрад млад мъж, анфас, облечен в ризница, а над нея - хламида, прихваната на гърдите с голяма кръгла аграфа. С лявата си ръка се е подпрял на копие. Полепналият върху всички страни на плочата хоросан говори за вторична употреба.

Всичко това ни доведе до предположението, че обектът представлява античен некропол. Разкопките започнаха като спасителни.

Още на 0,20 м дълбочина пластът беше изпълнен с разрязани каменни плочи, върху много от които имаше следи от хоросан и от метални скоби. На дълбочина 0,80 м пластът се изчерпва и се достигна до песъчлива стерилна почва. Оказа се, че през пролетта земята е риголвана и безразборно са изваждани надгробни плочи - две от които са в музея в Сандански, една - в читалището на с. Илинденци. Друга голяма част са нарязни и унищожени. Направен бе сондаж на самия път. На дълбочина 0,40 м бяха открити две погребения в гробни ями, маркирани с по един ред речни камъни. При едното липсва гробен инвентар, а при другото се откриха бронзови копчета и монета на сръбския владетел Стефан Душан (1345 - 1355 г.). И двете погребения са ориентирани запад - изток.

Във втория сондаж, заложен на 5 м от първия в южна посока, беше открит на дълбочина 1,65 м зид със запазен ъгъл на изток. В западната страна има срутване на големи каменни блокове. Върху тях има следи от гнезда за метални скоби, тип „лястовича опашка". Блоковете са с размери 2 -2,50 /1,40 - 1,50/0,30 - 0,45 м. Открити са и архитектурни фрагменти, сред които най-интересен е един капител. Вероятно се касае за гробница, доста богато украсена, която също е разрушена.

Всичко това ни дава основание да смятаме, че в местността е съществувал некропол, който вероятно е просъществувал за доста дълъг период от време, но поради големите разрушения е невъзможно да се проучи.

А. ДИМИТРОВА - МИЛЧЕВА (София), В. ПЕТКОВ (Свети Врач)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СВЕТИ ВРАЧ

1. Раннохристиянска базилика Х 3. Проучена бе апсидната и източната част на северния кораб. Поради денивелацията на терена в посока запад - изток, културният пласт се открива на различна дълбочина в резултат на изравнителни работи от най-ново време. Установи се, че общата ширина на базиликата е 21,65 м, на страничните кораби 4,40 м и на централния кораб 9,85 м. По план тя е трикорабна, едноапсидна. От особено значение е разкриването на апсидата, тъй като при разкопките на другите базилики в града това не беше възможно. Тя е широка 3,5 м и дълбоча 2,40 м. В нейното изграждане са документирани три преустройства. В двата основни строителни периода, отделени с изравнителен пласт с дебелина 0,30 м, централният кораб е бил отделен от страничните чрез стилобати с колонад. Разстоянието между интерколумните е 1,80 м, а размерите на базите за колони 0,71 х 0,71 м. Проходите между колоните са били покрити с мозаечни пана, чийто фигурални мотиви не се повтарят. Бяха разкрити големи части от мазайката на южния кораб, чийто геометрични орнаменти се отличават с голямо разнообразие. Върху нея бяха нападали мраморни части от вътрешната архитектурна украса, които свидетелстват за великолепието на базиликата и през двата строителни периода на нейното съществуване.

2. Късноантичен и ранновизантийски некропол при Ловния дом.

Разкопките бяха предизвикани от необходимостта за проучване на терена, определен за строеж на нов хотел. Финансирането бе поето от фирма „Стеди" ООД с президент Стефан Голев. Площта представлява плато върху малко възвишение непосредствено до градския парк, североизточно от крепостната стена. Разкопките бяха проведени на площ от близо 3 дка около все още съществуващата сграда на Ловния дом, под основите на която през 1937 г. били открити четири зидани гробници от раннохристиянско време. Разчистиха се няколко помещения от масивна сграда, чиято северна част остава под основите на Ловния дом. Дебелината на зидовете е 1,00 м. Установиха се два строителни перида. Основите на първия от тях е разрушил погребения от късната античност. Все още няма сигурни данни за цялостния план на сградата и нейното предназначение. В едно от помещенията беше намерена преградна мраморна плоча с кръст. Открити са монети на императорите Лициний, Константин Велики, Констанций II и Валентиниан, които определят периода на нейното съществуваве.

В южната част на платото бяха проучени 26 гроба, включително и тези от изток и от север на съвременната сграда. Гробните съоръжения представляват издълбани гробни ями до двойно покрити с два реда камъни. В повечето от тях бяха открити глинени съдове, силно начупени монети и лампи. В два детски гроба бяха намерени и накити. Гроб 27 се отличава с по-голямо разнообразие на погребалните дарове - над двадесет натрошени монети, сребърни гривни, добре запазена култова бронзова пръчка, детски пръстени и други накити.

От раннохристиянския некропол са разкрити 22 гроба. Те представляват силно стеснени в източния край ями иззидани от пет реда тухли, без покривни плочи. Само в един от гробовете бяха намерени две сребърни обеци и един бронзов пръстен.

Некрополът е бил разрушаван многократно при съвременни строителни дейности.

Бони ПЕТРУНОВА (Соофия), Георги АБДУЛОВ (Панагюрище)

АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ В м. „ЛАТИНСКИ ГРОБИЩА" ДО ПАНАГЮРИЩЕ

Във връзка с провежданото от Секцията по средновековна археология археоологическо проучване на мястото на битката от 1443 г. между войските на полския крал Владислав III Ягело и османската армия, бяха извършени сондажи в м. „Латински гробища" до гр. Панагюрище.

Откритите материали показаха, че се касае за плосък некропол от римската епоха с предварителна датировка II - III в.

Проучени са 39 погребални съоръжения. На повърхността те се очертават като елипси от необработени камъни с усреднени размери 2,50 - 3,5 на 3,50 до 5,00 м. Гробните ями са правоъгълни. Погребването се е извършвало чрез трупоизгаряне.

Материалите, намерени в гробовете са разнообразни и са в зависимост от пола на погребания. Общи за всички гробове са съдовете, които са и най-многобройни. Изключително интересна е украсата по тях, която за някои екземпляри засега няма аналогии.

В един от гробовете е открита бронзова коленчата фибула с шарнирен механизъм. Торквите и гривните от усукана четириръба тел също са характерни за римския период. Сред погребалния инвентар се срещат и оръдия на труда - ножове, длета, прешлени, както и една верижка за тоалетно сандъче. Специален интерес сред материалите представлява големият железен нож - махайра, с леко извито острие и дълга дръжка, завършваща с масивна топка.

Мина БОСПАЧИЕВА (Пловдив)

СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „НЕЗАВИСИМОСТ“ бл. 23 В гр. ПЛОВДИВ

Спасителните проучвания рез 1993 г. отново бяха подчинени на строителната програма на Общината по изграждане на блока и гаражите.

Работата в отделните сектори обхваща терена както вътре, така и извън крепостната стена от II - V в., охраняваща Филипопол от изток.

В първия сектор продължи проследяването в южна посока на откритото по-рано кардо. Плочестата настилка, както и глинените тръби от водопроводи, преминаващи в западния му край, са в значителна степен ограбени.

В южния край на петното се попадна на сграда с монументални градежи и две апсидални помещения - едното от западния, а другото от източния край на единствения съхранен от ограбване зид с посока север - юг. В нейното изграждане и функциониране се бележат два основни строителни момента със съответните преправки. Поради ограничения във времето за проучване в точно определения за строеж сектор, засега не е ясно дали новооткритата сграда има връзка с тази, северно от нея, проучена частично миналите сезони.

В сектора извън крепостната стена продължи проучването на раннохристиянския некропол, от който през този сезон бяха открити още 23 погребения.

Жилищният квартал от II - IV в., върху който се разполага некрополът, както и самият некропол, продължават в непроученото пространство на север, изток и юг. В зпадна посока некрополът достига до крепостната стена.

В най-дълбоките културни пластове се попадна на още две погребения от елинистическия некропол на Филипопол.

Откриването на двата некропола, независимо от ограниченото простраство в което са проучени, е отправна точка за бъдещите дирения в това направление.

Мина БОСПАЧИЕВА

СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „МАРА ГИДИК“ В гр. ПЛОВДИВ, 1993 г.

Спасителните проучвания се извършиха на площ от около 150 кв. м в отреденото за строеж на жилищна сграда петно на ул. „Мара Гидик“ Х 14. То отстои на около 200 - 300 м от т. нар. „Източна порта“ на Филипопол, в близост до пътя, извеждащ в северна посока от града.

Останките от градежи и подемният материал свидетелстват за наличие на живот тук от II до V в, а вероятно и през Средновековието.

Първият строителен период се бележи с две подови нива и вероятно сгради с нетрайни конструкции - дърво и кирпич.

Централно място през следващия строителен период заема разкритата частично късноантична сгада с конхален план, от която проучихме само западната и южната конхи. Последното подово ниво в нея представлява полихромна мозайка.

По-късно, западно от сградата са пристроени няколко помещения с близък до правоъгълника план.

В северния и южния шкарп се откриха две християнски погребения, едното с покритие от дъговидни стреховидно поставени тегули.

Наличието на единични средновековни материали без точна стратиграфия свидетелства за живота тук след разрушаване на сградата.

Мозайката е унищожена от по-късни ями, както и от строителите, които след частичното проучване на обекта продължиха своята работа.

В. ТАНКОВА

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „бул НЕЗАВИСИМОСТ, бл. 21“ - ПЛОВДИВ - продължение

Продължи проучването на сградите от двата строителни периода. Към първия период принадлежи един двор от сграда и басейн. Градежът от ломен камък и бял хоросан върху субструкция от суха зидария и дребни находки датират тези останки от II - III в.

Средата от втория период е ситуирана към един декуманус. От трасето е проучен участък от 22 м. Сградат от тозипериод се датира IV в.

М. МАДЖАРОВ (Хисар)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ ПРЕЗ 1992 г.

Разкопките в Диоклецианопол през 1992 г. имаха спасителен характер. При извършване на изкопни работи за строеж на съвременна постройка в частен имот се попадна на масивен зид от сграда. Той е граден в системата на смесената зидария с хоросан, примесен с парчета от едро счукана тухла. Суперструкцията е запазена от 0,45 до

0,75 м. Откритата част от зида представлява един от ризалитите на построка, разположен на източната страна. Пространството, което се затваря, е с вътрешни размери: север - юг (1,75); изток - запад (1,40 м). Широчината на откритите зидове е 0,65 м. В северната част зидът е удвоен. Във вътрешната страна на сградата се откри подова настилка, състояща се от блокаж (дребни камъни и хоросан). Културният пласт е с дебелина 0,70 м. Над подовото ниво той е овъглен. Находките са малко фрагменти от керамика (IV - V в.).

Поради ограничената възможност за повече проучвания на етапа не е известно какъв е цялостният план на постройката и какво е било нейното предназначение. Най-общо, датировката може да се отнесе към IV в.

М. МАДЖАРОВ, К. ВАЧЕВА

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ (ХИСАР), 1993 г.

Археологическите разкопки бяха съсредоточени в секторите XXXI и XXXIII от планквадратната мрежа на Диоклецианопол.

Кв. XXXI. Разкрита и проучена беше част от масивна сграда със запазена суперструкция до 4,5 м. Зидовете са градени в техника opus inc.mixtum с триредови тухлни пояси. Постройката обхваща площ от около 650 кв. м и се състои от три помещения. Помещенията са снабдени със стенни ниши, които в горната си част завършват с арки. В корпуса на зидовете, на три места, бяха открити вертикално разположени глинени водосточни тръби, които са събирали дъждовните води от покривната конструкция. В откритите участъци по зидовете има следи от стенно отопление и останки от метални скоби за придържане мраморната облицовка. Подът на една от стенните ниши е оформен от тухли. На място са запазени профилирани мраморни первази.

По всяка вероятност се касе за банска постройка, разположена в непосредствена близост до каптажите на минералните изводи. Анализът на археологическите дадености показва, че изграждането ѝ е станало през IV в.

Кв. XXXIII. В този сектор бяха разкрити останки от сграда и прилежащ от южната ѝ страна плочник. Суперструкцията на зидовете е запазена до 0,80 м. Градени са с камъни на бял хоросанов разтвор. На места се збелязват преизграждания от камни, споени с кал. Наблюдават се два културни пласта: а) пласт, наситен с материали от ранновизантийската епоха (V - VI в.); б) пласт, принадлежащ към епохата на ранното средновековие (X - XII в.)

Най-вероятно, откритият плочник е част от улична настилка, свързана с по-късни градоустройствени решения в Диоклецианопол през периода V - VI в. През същото време е била изградена и откритата постройка, която е функционирала и през X-XII в.

Хр. БУЮКЛИЕВ, Кр. КАЛЧЕВ, Д. ЯНКОВ (Стара Загора)

СОНДАЖНИ ПРУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ФОРУМ И ТЕРМИ“ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА - ВЕРЕЯ“, 1992 г.

Сондажните проучвания са наложени от консервационните и реставрационни работи на обекта, извършвани от НИПК - филиал „Тракия“, Пловдив.

Заложени бяха сондажи в три сектора:

1. Разкрито и проучено бе трасето на декумана, който пресича в посака североизток площада, а също така пресечката с улицата север - юг - кадро, която ограничава от изток комплекса. Установиха се три периода на изграждането на улицата, които отговарят на периодите на югозападната порта, от която започва декумана.

2. При постамента за конна статуя в средата на площада бяха демонтирани плочите от настилката и в дълбочина се разкриха и проучиха два по-ранни периода, отнасящи се към ранна сграда и първата фаза на площада.

3. Проучена бе източната фасада на „термите“и югоизточния ъгъл на амфитеатралната конструкция „аудиториум“. Установи се по-ранен период, свързан със сграда, която е била разрушена и строителните материали извлечени при строителството на първоначалната сграда на „термите“. Разграничени бяха и двете фази на изграждане на комплекса от площад, аудиториум и терми.

Откритите материали - фрагментирана керамика, монети и други находки, дават основание за нова хронология на комплекса. Първоначално е съществувала голяма сграда с неясна засега планировка, която е била разрушена най-вероятно към средата на III в. След това е изградена първоначалната сграда на термите и оформен площадът с чакълеста настилка. По-късно, вероятно в началото на IV в., сградата е реконструирана, изграден е аудиториума и постамента за статуя и плодащът е настлан с плочи.

1993 г.

Крепостна стена на ул. „Сава Силов“

Разкопките са спасителни и предизвикани от ново строителство. Проучен и разкрит е сектор от крепостната стена на Августа Траяна - Берое с прилежащи съоръжения - двурамнна стълба и триъгълна кула в западната част от трасето на стената. Вътрешната стена е разкрита на дълж. 20 м. Запазена е на нивото на съвременния терен на височина 3,0 м. Разграничиха се три строителни периода. Първият се отнася към най-ранната крепостна стена на града, строена по времето на имп. Марк Аврелий (161 - 180 г.). През този период дебелината ѝ е 1,6 м с пиластри от вътрешната страна. Изградена е била и двураменна сталба. След края на IV в., когато в проучения сектор стената е била разрушена, тя е възстановена по същото трасе, но вече с дебелина 3,50 м в техника опус микстум. Оформена е потерна и барбакан за отвеждане на употребените води, а стълбата е елиминирана. Нивото на терена във вътрешността на града е повдигнато с 1,10 м, като за целта е използуван насип, извлечен от изкопите за новото строителство. След средата на V в., когато градът е разрушен от хунските нашествия, разкритият участък от вътрешната стена е с ремонтирано външно лице и новоизградена триъгълна кула. През този период е изградена втора крепостна стена - протейхизма.

Покрай вътрешното лице на първата стена беше разкрит т. нар. интервалум с широчина 3,50 м. През по-късните периоди - първоначално през IV в., той е стеснен от изграждането на постройката в инсулата до 2,40 м, а през VI в. е елиминиран от строителството на малки жилища, залепени за крепостната стена.

През Средновековието запазената укрепителна система е използувана за защита на града, но не са констатирани ремонти или промени.

Хр. БУЮКЛИЕВ

НОВООТКРИТИ ЕПИГРАФСКИ ПАМЕТНИЦИ ОТ АВГУСТА ТРАЯНА

В края на 1993 г., по време на изкопни работи край сградата на Драматичния театър в Стара Загора, бяха открити пет нови епиграфски паметници от античния град Августа Траяна. Представляват големи профилирани мраморни бази, които са използувани вторично като строителен материал в една от кулите на вътрешната крепостна стена на Августа Траяна.

Върху базите са изчукани гръцки надписи с изключително интересна информация за античния град. Три от надписите са много добре запазени, от четвъртия липсват 3 - 4 реда, а от петия са запазени само около 20 букви.

В първия надпис са почетени две високопоставени дами. За първи път в този надпис се споменава дамското почетно звние „матрона", неизвестно досега в Августа Траяна и нейната административна територия.

Във втория надпис е почетен друг заслужил гражданин, който е бил пръв архонт и първожрец, организатор на гладиаторски борби, жрец на богинята Рома в Августа Траяна. Съобщава се за извършеното от него и с негови средства обществено строителство. Посочена е една 66-колонна стоа с двускатен покрив (може би портик или гражданска базилика). Изброени са и други портици, както и наличието на „северски гимназион". Очевидно строителстото е извършено по времето и в чест на някой от представителите на династията на Северите.

Третият надпис също има почетен характер. Издигнат е от името на „блестящото отечество на траянците". Споменати са четири заслужили личности. Тук, наред с известните почетно-сакрални длъжности тракарх и сириарх, за първи път се споменава и длъжността европарх. В същия надпис се потвърждава наличието н официалния култ към капитолийската троица, както и наличието на герузия в Августа Траяна.

В останалите два надписа, които за съжаление са много разрушени, очвидно отново става дума за оказване на почит към заслужили граждани на Августа Траяна.

Всички надписи се отнасят към времето на ранните представители на императорската династия на Северите.

Хр. БУЮКЛИЕВ (Стара Загора), М. ВЕНДЕЛ, Д. ЯНКОВ (Стара Загора), Хр. ПОПОВА (София)

БЪЛГАРО-ГЕРМАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КАРАСУРА" ПРЕЗ 1993 г.

След прекъсване от три години, българо-германските археологически проучвания на обект „Карасура" бяха подновени през 1993 г. Разкопките бяха съсредоточени на следните подобекти:

1. Източен сектор на късноантичната укрпителна система.

Сондажно беше проучен сектор от крепостната стена с дължина 138,5 м. В най-северната част на сектора бяха разкрити основите на нова кула. За разлика от предишните, кулата е с правоъгълна форма (9,8 х 5,5 м). В запазената си част кулата е строена от ломени камъни, споени с бял хоросан с малък примес от едро счукани тухлени парчета.

На около 16 м югозападно от известната вече югоизточна кула беше разкрита източната порта на крепостта. Представлява солидно каменно съоръжение с правоъгълна форма, ориентирано с дългата си ос изток - запад (дълж. 5,75, шир. 4,25 м). Дългите страници на пропугнакулума са иззидани от големи каменни квадри, а източният вход на портата е фланкиран от два мощни монолитни пилона, високи по около 2 м. Подът е настлан с дебели голямоформатни каменни плочи. Портата е била само с една двукрила врата на източния вход. Горе портата е била увенчана с надвратна кула, достъпът до която се е осъществявал посредством външно стълбище към вътрешното лице на куртината, северно от портата. Над основното трасе бяха открити следи от още три нива на пътя, преминаващ през портта. Последното ниво на пътя се отнася към XI - XII в. В портата бе намерена вторично използувана милиарна колона със силно заличен текст на латински език. По всичко изглежда, че е от времето на Константин I и неговите синове. Това е седмата милиарна колона от Карасура. Като съоръжение портата може да се датира през втората половина или края на IV в.

2. Средновековен некропол.

Около средновековната църква X 1 върху „Калето" бяха открити нови 6 гроба от X - XII в. С това общият брой на гробовет в този некропол става 275.

3. Разкопки между базилика 1 и северната крепостна стена.

Тук беше разкрито полувкопано жилище с огнище от XII в., следи от късноантична сградаот V - VI в. и четири боклучни ями. Особен интерес представлява отчасти разкритото каменно зърнохранилище с кошеровидна форма и основите на малка еднокорабна църква (6,8 х 6,4 м). Вътрешността на църквата е била стенописана. Църквата се датира XII - XIII в.

4. Разкопки в и около базилика 2.

Във вътрешността на базиликата бяха разкрити нови 7 раннохристиянски погребения. Западно от базиликата бяха разкрити субструкциите на каменни зидове на кал, принадлежащи на помещения от XI- XII в. В тях и около тях се разкриха 24 силно разрушени къснохристиянски погребния.

Общият брой на подвижните находки е 758, между които 22 монети (предимно късноантични и средновековни), част от мраморно торсо на тракийски конни и долна част на мраморна статуя на Аполон .

С разкриването на източната порта и продължението на куртината в южна посока става ясно, че укрепителната система на Карасура обхваща значително по-голяма площ, отколкото се предполагаше.

В. ИГНАТОВ, Кр. ВЕЛКОВ

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В с. БРЯСТОВО, НОВОЗАГОРСКА ОБЩИНА

Започналото застрояване на м. Сюргюлюка, в която се намира част от антично селище, наложи проучване на застрашената площ. Бяха заложени 3 сондажа в дадените петна за строен.

Сондаж А

Според стратиграфските наблюдения в сондажа културният пласт има максимална дебелина 0,70 м и заедно с регистрираното вкопаване достига до 1,10 м. Наблюдаваният пласт се състои от сивокафеникава пръст. Няма следи от подова замазка. Максимална дълбочина на вкопаването 0,40 м.

Намерените фрагменти от глинени съдове се отнасят към ранножелязната епоха.

Сондаж В

Заложен в югозападната част на площ от 12,5 кв. м. Почистена бе част от сграда с пропаднал покрив. От откритата част, можем да съдим, че се касае за паянтов градеж, унищожен при пожар. Според намерения, най-вече керамичен материал, който намира пълно съответствие с материала от откритите пещи за изпичане на битова керамика в античния обект край Караново и такива от югозападния некропол на Августа Траяна, може да датираме помещението в периода от втората половина на III до средата на IV в.

След отстраняването на подовото ниво продължава културен пласт с материали от римската епоха.

Сондаж С

Почисти се част от вкопано съоръжение в северозападната част на сондажа. Съоръжението е вкопано в стерилната жълтеникава глинеста пръст. Липсват следи от под. Намерените в пълнежа материали са синхронни с материала от сондаж В.

От открития материал особен интерес представляват фрагментите от глинени фигури с „подковообразна форма". Намерените в Брястово фигури според някои специфични белези при оформянето могат да се разделят на два вида. Някои от тях са открити в сигурна археологическа с материали от втората половина на III до средата на IV в.

Ц. ДРАЖЕВА, Е. ДОЧЕВА, М. БАЛБОЛОВА, М. ВЪРБАНОВА, Й. КЪНЕВ (Бургас)

РАЗКОПКИ В РЕЗЕРВАТА „ДЕУЛТУМ - ДЕБЕЛТ"

През 1992 г. продължиха проучванията в участъка на т.нар. „Обществена сграда". С няколко сондажа в различни участъци на комплекса бяха установени конструктивните и функционални промени с цел започване на аварийни консервационни дейности. В помещние X 1 от западната част на комплекса, където през 1987 г. бяха открити части от бронзовата статуя на Септмий Север, бе извършено пълно изчерпване на културните пластове на дълб. 5,4 м от съвеменното ниво на терена.

В сондаж „Юг" продължи разкриването на декумануса в западна посока, като общата разкрита дължина достигна до четири помещения с верижен план - вероятно магазини, чието изграждане се отнася към втората четврт на IV в. Входовете им са с фронт на север към улицата, като в челната фасада са вписани ин сито запазени бази от колонадата, фланкираща декумануса от юг в по-ранния период - втора половина на III в. Установени са две преустройства на помещенията от търговския комплекс след опожарявания - в края на IV в. и в третата четвърт на V в.

Бяха извършени проучвания на крепостните съоръжения в източната част на разкрития комплекс с цел изясняване на тяхното предназначение и етапи на строителство. Работата тук бе затруднена поради липса на систмно документиране и техническо заснимане на предишните етапи на проучвания на т. нар. „Обществена сграда".

Асен САЛКИН

ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ „КАВАРНА - 93"

Проведените през 1993 г. подводни проучвания на Добруджанското черноморско крайбрежие имаха разузнавателен характер и бяха реализирани със съдействието на Военноморския флот и групата за подводни проучвания към ННЕК (Национален научно-експедиционен клуб)- ЮНЕСКО, София.

Обследвана беше акватория от пристанище Каварна до с. Топола. Под с. Топола, на 500 м от брега, попаднахме на изсипан товар от железни гюллета, а в близост до брега на железен клюз, обшит с оловна ламарина - вероятно от ветроходен кораб, заседнал в плитчините иразмит от вълните. Очертава се като перспективен обект за проучване.

На 1,5 км източно от пристанище Каварна в м. Дълбока (тук се е намирала римската пътна станция Тинум и рнновизантийска крепост) бяха открити гърловини от амфори от елинистическата, римската и ранновизантийската епохи, а молко по на изток в м. Зеленка - оловен щот.

Извършени бяха гмуркания и в акваторията между фара Шабла и шабленската тузла. Дъгата между фара Шабла и Крапец е обърната на изток, има плитчини и силно течение, бързо излиза вълна. Тези причини са предизвикали много корабокрушения, има осатъци от кораби от всички исторически епохи. Труден, но много переспективен обект за проучване. Извършените разузнавания имат за цел да допълнят археологическата карта на Добруджанското черноморско крайбрежие.

Д-р Л. НИНОВ (София)

ОСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ

Някои от изследванията на животинските костни материали от антични обекти бяха извършени на място с мое лично участие при разкриването и вдигането им, което е оптималният вариант. Друга част от материалите бяха докарани в остеологичната лаборатория на АИМ и изследвани в лабораторни условия. Това позволи да бъдат проучени обекти както през 1992 и 1993 г., така и от предишни години. Извършена беше детайлна остеоархеологична експертиза на жертвените животни от тракийски надгробни могили. По този начин се създават условия за извличане на по-детайлна и всеобхватна информация за жертвените животни и свързаните с тях ритуали. Анализите на материалите от могила Х 2 при с. Големни, Търновско показват наличието на няколко вида животни, които са участвали в жертвения ритул: овце - 14 бр., говеда - 2 бр. (възрастен и млад индивид), свине - 2 бр. (подрастващ и млад индивид), куче и заек - по един индивид. По някои от костите има следи от обгаряне. Извършено е жертвоприношение на цели животни и части от тях. Някои от костите са цели, а други - фрагментирани. Анализите показват, че месото на жертвените животни е било печено. Наличието на значителен брой цели и добре запазени кости позволява да се определи ръстът на животните.

В Голямата Омуртагова могила край с. Свещари констатирахме наличието на цял скелет на куче. Освен това на различни нива има отделни кости от други животни - кон, свиня, говедо и др. Интересен е контекстът , в който са намерени те. В могила 29 от същия комплекс открихме цял скелет на жребец. Особен интерес представлява позата в която е погребано животното. Конят е погребан полуизправен с подвити под корема крака. Шията и главата са изправени. Установен е ръстът на животното. По съвършено различен начин са погребани кон и още няколко животни в могилата намираща се в гр. Испе-

рих. Проучени са материалите от няколко могили край Шипка. Последните изследвания допълват представите за използваните обреди и спецификата на жертвоприношенията. Личното ми участие при разкриването на жертвените животни в тракийскта надгробна могила „Оструша“ се оказа много необходимо. Особено внимание бе обърнато на характеристиките на скелетните останки, техните особености и положениет им. Това е от съществено зничение за изясняване спецификата на ритуала.

СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

Рашо РАШЕВ (Шумен)

РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА

През 1992 и 1993 г. разкопките се водиха в североизточния ъгъл на цитаделата, изследва се новооткрита сграда с монументален градеж и двете разклонения на подземния ходник, излизащ от езическия храм.

Южният зид на сградата бе проследен до източната стена на цитаделата, където връзката между двата зида не е много ясна, поради нарушаване на терена от по-ранни разкопки. Един сондаж до нейното външно лице показа, че тя не продължава на изток. Допълнително разчистване на западния зид на сградата свидетелствува за същото. Така сградата се оформя като силно издължен правоъгълник (32 х 4,75 м). Липсват данни за нейното вътрешно разпределение, защото там по-голямата част от терена по-рано била прокопана под нивото на основите.

Довършено е проследяването на траншея за дървена ограда, разположена косо спрямо посоката на северната стена на цитаделата и прорязана от нея. На равни интервали на дъното на траншеята били поставени късове от тухли - подставки за дървени стълбове. Следи от това съоръжение са известни почти по цялото протежение на северната стена. Вероятно тя е първата ограда около най-ранните каменни постройки в цитаделата, заменена по-късно с тухлена стена. Засега следи от другите три отсечки не са открити.

Продължи изследването на подземния ходник, излизащ от източния коридор на езическия храм. На 40 м от храма от основната галерия се отделя друга, която води на североизток. В точката на разклоняването не бяха констатирани данни за разновременност на двете галерии, изглежда те са функционирали едновременно. Върху тях след изоставянето и засипването им е изградена дървената, а по-късно и тухлената ограда.

Разкопките в североизточния ъгъл потвърждават стари и прибавят нови наблюдения за относителната хронология на живота в дворцовия център.

Павел ГЕОРГИЕВ (Шумен)

РАЗКОПКИ СЕВЕРНО ОТ ТУХЛЕНАТА ОГРАДА В ПЛИСКА

В продължение на 20 дни проучвахме терена, включен в очертанията на т.нар. Болярско жилище. При разкриването на сградата от Кр. Миятев е бил отнет културният пласт непосредствено под нейното строително ниво. След снемане на горния слой от хумуса бяха установени останките от други сгради и съоръжения.

Най-важният резултат е откриването на следи от по-ранна постройка с дървена конструкция, чийто план и размери са все още ненапълно изяснени. На терена от нея личат само големи ями с дълбочина

до 1,30 м, запълнени със силно трамбована пръст, в която се откриват късове или цели преупотребени антични тухли, въглени и малки бучки хоросан. Приблизително в средата им се намират гнезда от дървени стълбове с напречно сечение 0,30/0,35 м, разположени в редици на разстояние 2,70 - 3,20 м. За съжаление в насипа на ямите, както и в рохката пръст от гнездата не бяха открити датиращи материали.

При разкопките се попадна и на трасето на неизвестен досега подземен ходник, който има посока север-юг и минава приблизително по оста на Болярското жилище. В дълбочина беше проучен само в рамките на неговото северно помещение. Ширината на галерията достига 1,40 м, а подът се намира на 3 м под строителното ниво на Болярското жилище. Настилка от тухли и следи от дървена облицовка не бяха открити. В насипа се откриха фрагменти от керамични съдове, които могат да се датират в VIII - IX в. .

Засега остава неясно съотношението между сградата с дървена конструкция и тайния ходник.

Янко Д. ДИМИТРОВ (Шумен)

ЦЪРКВА И НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

В проучения сектор с приблизителна площ 100 кв. м са разкрити останките от малка еднокорабна църква, сегмент от апсидата на която бе разчистен през 1991 г. Църквата е на 60 м североизточно от прохода на източната порта. Каменният граден на надлъжните стени не е запазен и планът на сградата бе установен, доколкото е възможно, по запазените легла на основите, запълнени с материали от покриващия ги слой рушевини - ломени камъни, бучки бял хоросан, фрагментирани керемиди и тухли. Леглата са широки по 0,70 м и имат дълбочина 0,75 м (от нивото на съвременния терен) и 0,45 м (от нивото на стария терен). Външната ширина на църквата е 4,55 м, дължината не можа да се установи - в западния край сградата е напълно унищожена от съвременен изкоп за преминаващия оттук електропровод. Запазените части от леглата на северния и южен зидове имат дължина 6,30 м. По-голямата част от пространството във вътрешността на църквата бе проучено до стерилната пръст. Открити са 4 гроба, 1 голяма яма и част от траншеята, известна от проучванията в предходните сезони. Нейното трасе бе проследено на североизток посредством сондаж, разположен на 60 м от апсидата на църквата.

От некропола са разкрити нови 14 гроба, с което общият брой на проучените гробове достига 114. По-ранно съоръжение от църквата, освен споменатата траншея, е един водопровод с посока югозапад-североизток. Водопроводът има керамични тръби, споени с бял хоросан и положени направо в пръстта. Единият му край лежи под основата на южния зид. Продължението му във вътрешността на църквата остава засега неясно, тъй като част от терена тук все още не е проучвана.

Датировка на църквата - края на X - началото на XI в., на некропола - втората четвърт на XI в.

Л. ДОНЧЕВА-ПЕТКОВА (София), Р. ВАСИЛЕВ (София)

ПРОУЧВАНЕ НА ПРОСТРАНСТВО ИЗТОЧНО ОТ МОГИЛА XXXIV ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Разкопките на този терен са продиктувани от намеренията ни да разкопаем могилата. Запазването ѝ чрез пренасипване налага проучването на площ от около 2,5 дка, където ще бъде натрупана пръстта.

Проучването бе извършено чрез траншеи с дължина 50 м и ширина 1 м. Те са ориентирани север-юг през 1,5 м една от друга. Площта, която ще се разкопава се намира на 40 м източно от могилата. В това пространство в края на 80-те години е прокопан с машини канал за напоителна система и североизточно от могилата са засегнати 10-на гроба. Те са разчиствани и документирани от Я. Димитров. В някои от тях той е намерил стъклени гривни и други предмети.

Изследваната площ е от 250 кв. м. - 5 траншеи с дължина по 50 м. В тази площ са разчистени 30 християнски гроба с отклонения в едни случаи до 60о на юг или север. Гробните съоръжения са правоъгълни или трапецовидни ями, вкопани в терена на дълбочина от 0,60 до 1,40 м. В някои от гробовете (10) са поставяни камъни върху части от тялото - краката или черепа, а гроб 37 бе изцяло покрит. В два от гробовете (14, 18) са установени следи от ковчези.

Повече от 1/3 от гробовете (11-36%) са на деца, което показва висока детска смъртност. 10 от възрастните индивиди са мъже (33 %), 7 - жени (23 %), на 2 от скелетите полът не е определен. Скелетите са по гръб, ръцете са сгъвани в лактите и поставяни върху торса или в областта на корема.

Данните, които установихме при изследването на тези гробове ни насочват към датирането им в границите на XI в. В тях не бяха намерени предмети като погребален инвентар.

Два от гробовете са вкопани в жилища-полуземлянки и разрушават частично подовете им. Отоплителните съоръжения са изградени в характерните за Плиска ями, вкопани в пода на жилището. Площта на полуземлянките е приблизително 8 кв. м. Гробовете са вкопани в тях след изоставянето и засипването им, няколко десетилетия по-късно. Тогава в тази част на Плиска възниква некропол, който е ползуван от едни от последните обитатели на града през средновековието.

Станислав СТАНИЛОВ (София), Я. ДИМИТРОВ (Шумен)

СЕЛИЩА ЮГОИЗТОЧНО ОТ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА.

През 1992 г. продължиха разкопките на Двор I. Довършено бе разчистването на жилище 33, четириъгълно, ориентирано със страните си по посоките на света. Площ 22,5 кв. м, дълб. 1,10 м. В югозападната страна, две, една срещу друга с отворите си пещи.

Целият двор е пресечен с контролни траншеи изток-запад и север-юг, широки 1,10 м. В тях са открити части от още 4 землянки и 2 септични ями.

През 1993 г. бе заложен изкоп с площ 150 кв. м, в който са проучени ямите на 5 жилища (40-44), 4 от тях се пресичат една друга.

Жилище 40. Четириъгълно, ориентирано по посоките на света, площ 30 кв. м, дълб. 1,45 м. В североизточния ъгъл каменна пещ върху пода.

Жилище 41. Квадратно, ориентирано по посоките на света, площ 12,3 кв. м, дълб. 1,35 м. В северозападния ъгъл каменна пещ вкопана в пода, 6 гнезда от подпори покрай стените и ъглите.

Жилище 42. Четириъгълно, ориентирано по посоките на света, площ 33 кв. м, дълб. 1,65 м. В североизточния ъгъл каменна пещ върху пода.

От жилища 43 и 44 са открити само каменни пещи, вкопани в пода. Останалото е разрушено от другите жилища и септична яма, част от нея остава под разкопаната площ.

В жилище 40 се намериха два талуса със знаци, единият от които „ипсилон", а в жилище 42 - мраморен зар за игра.

Новооткритите жилища и материалите в тях не променят определената преди датировка на селището VIII - средата на IX век.

Павлина ПЕТРОВА (Шумен)

АРХИТЕКТУРЕН КОМПЛЕКС (ОБЕКТ 40) ОТ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Цел на археологическото проучване беше изясняването на постройките от западния сектор на имението - техния план, строеж и функции. Продължи разкриването на дълга верижна сграда, която затваря вътрешния двор на комплекса зад т.нар. Болярски дом. Суперструкцията е напълно разрушена, субструкцията по изпълнение и материал е сходна на строежите в останалата част от комплекса. Планът най-вероятно е П-образен. Почти изцяло е разчистена западната линия на дължина 35 м и част от южната ѝ страна. Фасадата на някои помещения е от едноредова каменна подложка. На места се открива вътрешната настилка от големи плочи пясъчник или разложени варовици. Части от двора, пред и зад сградата, също имат каменна настилка. Ъгловото помещение е пресечено от широка траншея.

На територията на вътрешния двор зад Болярския дом е имало паянтова постройка, от която е запазен е дебело обмазан с глина под. Нея следва да отнесем към последния етап от живота в този район, когато имението загубило своята представителност и стопанските си функции.

Димитър ОВЧАРОВ, Живко АЛАДЖОВ, Николай ОВЧАРОВ, Емилия ЕВТИМОВА (София)

РАЗКОПКИ НА КОМПЛЕКСА ОКОЛО ПРЕСЛАВСКАТА АРХИЕПИСКОПИЯ.

През 1992 и 1993 г. проучванията бяха съсредоточени в три насоки. Продължиха археологическите разкопки на големия ансамбъл от сгради, който се развива южно и източно от Дворцовата базилика. През 1992 г. се очертаха още няколко помещения от верижната сграда с посока север-юг, преминаваща на изток от църквата. Бе разкрит и малък вход, водещ във вътрешността на комплекса. Целият ансамбъл бе довършен през 1993 г. Той завършва с масивна стена, допираща до оградния зид на Дворцовата църква. Така в комплекса се включват един от периодите на банята, двете големи верижни сгради и обемният площад във вътрешността, вероятно това е представителен патриаршески манастир. Ще припомним, че става дума само за един от строителните етапи, в който сградите са съгласувани с ранната степен на Преславския дворец. След нейното събаряне е построен още по-голям ансамбъл, чието проучване ще продължи през следващите години. Изследвани са около двадесет метра от двата масивни успоредни зида, долепящи се южно от крепостната стена на Двореца, чието предназначение е още неясно.

Най-сетне, през 1992-1993 г. бе изследван още един от некрополите около Дворцовата църква. Той се намира северно от оградната стена на базиликата. Там очаквахме и по-късна дъщерна църква, но разкопките не дадоха резултат. Некрополът не се отличава от разкритите вече в други сектори край катедралата. Неговата датировка отново е втора половина на XII - средата на XIII в. Прави впечатление наличието на малък детски некропол от XIV в., вероятно следствие на някаква епидемия.

Маргарита ВАКЛИНОВА, Ирина ЩЕРЕВА, Снежана ГОРЯНОВА (София)

РАЗКОПКИТЕ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Теренните проучвания в дворцовия център през 1992-1993 г. бяха съсредоточени в два сектора - югозападния двор и южния площад. Разкрити са разнообразни по характер и време паметници, които обогатяват и изясняват стратиграфията и хронологията на сектора южно и югозападно от главните дворцови сгради.

На терена на южния площад са установени шест етапа в ползуването му. От най-ранния предстоличен период са останките от сграда в североизточния край на изследваното пространство, където са запазени само отделни сектори на чакълести подложки. Тогава е бил оформен и застлан площадът.

Към третия етап принадлежи разчистената в западната периферия на площада землянка и свързаната с нея яма, които по откритияв тях материал се датират в границите между падането на

Преслав под византийска власт и печенезките нашествия в XI в.

През втората половина на XI и XII в. в този район на града има некропол. От същото време са открити и няколко боклучени ями.

Следващият, пети, хронологически период е засвидетелстван с поправка на площадната настилка, под която остават гробовете от XI - XIII в. Тази поправка на плочника е станала в границите от края на XII до към края на XIII в., когато Преслав е значителен център на Второто българско царство.

Към последния етап принадлежат значителен брой ями от XIII - XIV в. и гробове от същото време.

През последните две години бе окончателно проучен югозападният двор на Двореца. Работата бе съсредоточена в южния му край, където бяха открити зле запазени останки от южния ограден зид на комплекса, три правоъгълни пещи от XI в., калдъръмен път с посока североизток-югозапад. На много места в проследеното му трасе той е разбит от ями с материали от XIII - XIV в.

Ст. БОНЕВ

СГРАДА С ВЕРИЖЕН ПЛАН В ЮГОИЗТОЧНИЯ РАЙОН НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Продължилото през 1992/93 г. проучване на сградата с верижен план в северната част на площада при южната порта на Вътрешния град в Преслав внесе нови, съществени данни за нейния план и за хронологията на попадащите в този район паметници. Доразкрито е петото помещение дълго 11,30 м от поредицата с посока изток-запад.

С разширяването на изкопа към запад се появи още едно, шесто по ред. Планът на постройката се обогати и с един зид, който е продължение на разпределителния между помещения 5 и 6 към север, конструктивно свързан с основния корпус. Очевидно сградата прави чупка в северна посока и много е вероятно да има оформено ново, второ крило с посока север-юг. Новоразкритите части от постройката, както и проучените в миналото нейни сектори са запазени само в субструкция на дълб. 0,40 м под строителното ѝ ниво. Битови ями, еднодерно жилище с едноредов градеж, гробове от некропол с датировка XII - XIII в., пещ за вар, пресичат насипите.

Особен интерес за изясняване относителната хронология на паметниците в тази част на града представлява един новоразкрит зид, перпендикулярен на стената на аула и свързан конструктивно с нея. Той вероятно ще е част от градеж несвързан пряко с устройството на отбранителното съоръжение, но синхронен с него, и проучването му ще хвърли светлина върху застрояването на южния край на предстоличното преславско укрепление.

Продължи проучването и на вкопаното съоръжение югоизточно от декоративния басейн. Достигната беше дълбочина 6 м от нивото на плочника при басейна без да стигне дъното. Засега може да се твърди, че това съоръжение предхожда околните монументални паметници и датировката му попада в границите на IX в., но за предназначението му трябва да се правят само предположения.

Т. МИХАЙЛОВА

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „АДМИНИСТРАТИВНАТА СГРАДА“ В ПРЕСЛАВ

През 1993 г. разкопките на обект Административна сграда в Преслав са проведени в 2 сектора - на север и североизток от нея и на запад от сграда X 2 (на северозапад от Административната).

I. Сектор север-североизток. Разширен е изкопът на север и североизток от Административната сграда с около 2 - 2,5 м (за оформяне на северния бряг) и дължина до 35 м (в посока изток-запад), на дълбочина до 1,00 - 0,60 м (според наклона на терена). Разкопан е културният пласт с материали от XII - XIV в. Достигнато е ниво отухлена ивица, маркиращо приблизителната граница между късните (горни) и по-ранни (до XI в. вкл.) напластявания в сектора. В североизточния ъгъл на сектора са очертани зидовете на верижна (?) сграда от плочести ломени камъни на глина, продължаваща под шосето Преслав - Върбица, от която се проучват 3 помещения в посока югозапад-североизток. Разчистено е ниво червена горяла пръст, еднакво със запазената височина на зидовете. В него се очертават тъмни петна с керамични фрагменти от XII - XIV в. (ями), някои застъпват и зидове. Това позволява съществуването на сградата да се отнесе най-късно до XI в. (XII в.), но за времето на нейното построяване и предназначение не може да се каже нищо определено засега.

II. Сектор запад-северозапад. На запад от сграда X 2 е разчистен участък с дължина около 13 м (север-юг) и ширина до 5 м, оставен за контролен профил при разкопките през минали години. Той е в най-северното засега разкрито помещение на по-късната верижна сграда, използувала за гръб масивен зид север-юг I (разкопки до 1989 г.). Основите ѝ са вкопани в насип, който опира на изток до зид I, а на запад покрива изцяло друг зид север-юг (II), с по-широки и дълбоки основи. Зид II е източната стена на ранно укрепление, развиващо се на запад (в обект Преславска архиепископия, проучвания на колектив с ръководител ст.н.с. д-р Д. Овчаров). Зид I е строен след разрушаването на ранното укрепление и е една от подпорните терасни столични стени, използуван и през XI в. като гръб на верижни сгради или отделни помещения, долепени към него от изток и запад.Така наблюденията и изводите от останалите участъци по трасето на зидове север-юг I, II и останалите съоръжения се потвърждават. През следващите години трябва да се продължи на север и се направят контролни проверки под сграда X 2, тясно свързана с комплекса от XI в., развил се на запад от Административната сграда.

Ст. ВИТЛЯНОВ

ПРОУЧВАНИЯ СЕВЕРНО ОТ СГРАДАТА В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПРЕСЛАВ

Проучванията през 1992 г. бяха съсредоточени изцяло в участъка, разположен северно от западното крило на сградата. Основната цел на разкопките беше цялостното археологическо проучване на намиращия се на това място незастроен двор.

В резултат на направените изследвания стана ясно, че в нито един от разкопаните квадрати не бяха намерени каквито и да е било градежи, факт характерен и за терена разположен пред северното лице на източния корпус на сградата. Няма съмнение, че на север от тази постройка се е намирал обширен незастроен двор, продължаващ на север в още неразкопания терен. За функционалната зависимост между сградата и този двор от особено важно значение са откритите входове по северното лице на помещенията.

От находките най-многобройни са фрагментите от добре познатата ни старобългарска керамика с врязана украса и фрагменти от глазирани съдове. Останалият материал е представен от едно бронзово писало, три железни ножчета, две стрели, глинен прешлен с надпис, анонимни монети (клас А), фрагмент от бронзов катинар, коланни апликации, интересен посребрен бронзов обков с ажурна украса, фрагмент от бронзова гривна с украса от геометричен мотив, фрагмент от оловна ампула със запазено от едната страна релефно изображение на светец, оловни пандантиви с кръстни знакове и др.

Определен интерес сред тези паметници представлява оловен моливдовул със знаци. Върху едната му страна има съвсем плитко врязан обикновен равнораменен кръст, а върху другата - неясна комбинация от знаци. Засега този моливдовул няма преки аналогии у нас. Без съмнение обаче той се явява подражание на византийските оловни печати от X - XI в.

Борис БОРИСОВ (Раднево), Гергана ШЕЙЛЕВА (Гълъбово)

РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ, СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ КРАЙ с. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ (МАРИЦА-ИЗТОК)

Във връзка с предстоящите спасителни разкопки се проведоха сондажни проучвания в м. „Градището“ край с. П.Градец. Установено е, че местността е била обитавана през двата периода на желязната епоха, ранновизантийската епоха (V - VI в.) и средновековието.

От ранновизантийския културен пласт е проучен сектор от крепостна стена с порта и две правоъгълни, насочени навън от куртината фланкиращи я кули. Стената е градена от ломени камъни и хоросан, обилно примесен с чукана тухла. Начинът на градеж и керамичния материал отнасят крепостта към V - VI в.

Средновековният културен пласт лежи изцяло върху руините на разрушената ранновизантийска крепостна стена, което е сигурно свидетелство, че през средновековието възникналото тук селище е било неукрепено.

От средновековния пласт е проучена частично гробищна църква и принадлежащ й некропол от Х- XIIв. Църквата е еднокорабна и е градена от ломени камъни и бял хоросан. По-късно тя е била преустройвана. Гробовете следват християнския погребален обред и са изключително бедни на накити.

Й. АЛЕКСИЕВ, Р. АНЧЕВА

РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВА Х 8 НА ТРАПЕЗИЦА

Църквата се намира в югозападната част на Трапезица. Разкрита е при разкопките на Ж. Сьор през 1900 г. и означена под Х 8. План на църквата е направил търновският инженер П. Абаджиев.

Това е най-голямата култова сграда на хълма. В досегашните планове и публикации се установяват три периода в нейното изграждане: I - малката църквица; II - разрушаване на северната стена на първата църква и изграждане на нова („северна") църква, при което се получава един своеобразен архитектурен тип („двойна църква"); III - изграждане на щерната, притвора и галериите (навярно този период е свързан с оформянето на манастира).

И двата сезона работата продължи около един месец под ръководството на Й. Алексиев и Р. Анчева.

При разкриването на църквата и по-късните почиствания на Т. Николов почти в цялата вътрешност е достигнато нивото на скалата. Само край южната стена, югозападният ъгъл и западният зид на първата църква бе проучен „редовен" пласт, запълнил коритообразни ями в скалата и незасегнат от първите проучвания. Пластът съдържа материали от Второто българско царство, а в долния слой има фрагменти от тракийската епоха. Значително по-дебел е той в западния притвор (до 0,80 - 0,90 м), където се очертаха три гробни ями вкопани в скалата - две от северната и една от южната страна на входа.

Особено резултатни бяха проучванията в южната галерия, където се разкри неизвестен досега зид, който сочи два етапа в изграждането на галерията. Установиха се и преправки - затваряне на входове, нови фуги, както и две декоративни ниши на външното лице на северния зид. След разкопките хронологията на църквата е следната: I - малка църква от 1195 г.; II - събаряне на северната стена и заграждане на нова църква с две апсиди; III - изграждане на южна галерия и източно помещение „крипта" и западния притвор; IV - изграждане на щерната, оформяне на галериите от запад и югозапад. В този последен етап църквата е манастирска и е съществувала до 1469 г.

През 1993 г. работата продължи с проучването: на контролната шахта, три сондажа в южната галерия; на западната галерия и квадратите северно от църквата (към църква Х 6). В „северния" сектор се разкри „порта" и ограден зид, който започва от църква Х 6 и продължава в югоизточна посока като се свързва с разкрития по-рано зид

пред апсидите на църквата.

З. ГЕНОВА

РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВА № 5 НА ТРАПЕЗИЦА

Църква № 5 се намира в южната част на Трапезица. Проучена е от Жорж Сьор през 1900 г., а по-късно е почиствана от Т. Николов. През 1991 г. при почистване руините на църквата (вече силно обезличени!) са документирани и от Лидия Квинто.

Разкопките през 1992 г. имаха задача да изяснят строителната история и архитектурния план на църквата с оглед бъдещите консервационни работи. Работи се вътре и около църквата. В наоса бяха разкрити две гробни ями, вдълбани в скалата и незасегнати от по-ранните проучвания (едната с един, а другата с три скелета). Четири сондажа са направени около църквата: два от юг, по един от запад и изток. Материалите от тях са от украсата на интериора и екстериора: мраморни кубчета, къс от подова мозайка, късове от стенна мозайка, шифер, разноцветни мрамори, слабо изявени четирилистници, надрисуване на отделни полета по фасади, арки и тимпати, осъществени чрез врязване на геометрични мотиви и оцветени в червено и бяло. Западно и източно от църквата се разкриха гробовете от некропола (в две нива).

Наблюденията и откритите материали потвърждават двата етапа в строителната история на църквата, както и тяхната относителна датировка: края на XII - началото на XIII в. и втори - края на XIII - началото на V в. Мозаечната украса се свързва с първата църква.

През 1993 г. проучването продължи един месец, като се работи източно от църквата. В насипа ясно се очертаваха два пласта: първият, дебел от 0,20 до 0,80 м, съдържа строителни рушевини, които представят средновековното ниво, под него вторият е черна зърнеста пръст с дребни фрагменти средновековна битова керамика. Разкриха се още 8 гроба (заедно с миналогодишните общият им брой достигна 28), принадлежащи на двете нива, установени през 1992 г.

К. ТОТЕВ, ИВ. ЧОКОЕВ

РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА „СВ. ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ"

Предвид бъдещата реставрация след 20-годишно прекъсване бяха възстановенц проучванията на църквата „Св. 40 мъченици", които продължиха от юни до октомври 1992 г. и август - септември 1993 г. На разгънат фронт работихме в галериите и покрай тях от север, юг и запад на Мавзолея и сондажно в църковната вътрешност (западната пристройка и диаконикона).

Още в началото разкрихме нов фундамент на дълбочина 1 м., под известните досега основи на Мавзолея (т.е. при изграждане на хидроизолационното съоръжение не са спазени основни изисквания). В тази връзка се наложи да вдигнем и някои реставрирани подови нива на западното верижно крило на комплекса, при което попаднахме на недопроучени в дълбочина сектори, ново помещение с вход от изток, а след пренасяне на разкопките в Мавзолея, под стенописната украса бяха разчистени сантрачни пояси, които позволиха да установим южния край на верижната сграда. Особено важно е откриването на две средновековни подови нива с мраморни плочи в дияконикона и 1,5 кв. м стенописна украса. От запад на Мавзолея се появиха основите на куламбанария, свързана със строителната история на църковния комплекс.

Важни данни за некропола предложиха новооткритите 41 гроба: - първични, някои от които са с препогребани кости и самостоятелни вторични. От определените по пол и възраст скелетни останки 16 са мъжки, 5 женски и 3 подрастващи. От всички първични погребения само 8 не са засегнати от по-следващи гробни ями и се оказаха с ценен инвентар - златни и сребърни пръстени, обеци, гривни, копчета и текстилни останки. Метализираните нишки около черепа открит в гроб Х 1 най-вероятно са от шапка, в основата на която е била закрепена широка ивица златносърмен плат, а под скелета в гроб Х 5 около китките и ключиците бяха намерени останки от сърмена везба, украсявала дрехата, богато декорирана със сферични копчета. Жената, погребана в гроб Х 28, е имала на главата си кожена шапка, украсена с ивичест сърмен плат, позлатена сребърна лентичка и бродиран воал. Под главата на погребания в гроб Х 41 е била поставена възглавничка, гарнирана с ивици метализиран текстил и две големи сребърни копчета, пришити в долните краища. Всичко това говори за светския характер на църковния некропол, датиран от нас в самия край на XIII в. и най-вече през XIV в.

При проучването на некропола беше локализирано и тракийско жилище от първата половина на първото хилядолетие преди Христа, както и каменни наслоения от това време, свързани с укрепването на стръмния склон в този участък на речния бряг.

М. РОБОВ

ПРОУЧВАНИЯ НА ВЕЛИКАТА ЛАВРА „СВ. ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ".

Сондажът в северния двор, непосредствено пред източното крило на манастира, показа наличието на отделни периоди свързани със строителната история на комплекса. През втората половина на XIII в. сградите от крилото са частично разрушени, което е наложило ремонтновъзстановителни работи. Строителните материали от разрушенията са равномерно разстлани, оформяйки ново ходово ниво в двора. Вторият слой от разрушения се отнася към времето, когато манастирът е бил изоставен след падането на Търново.

Извършени са два сондажа, с посока изток-запад в източната част на църквата „Св. 40 мъченици" (от централната и северната апсиди до първата от изток двойка колони).

Сондажът в централната апсида показа, че както тя, така и южният стилобатен зид са изгигнати върху пласт, датиран с керамика от ранножелязната епоха, в който се откриват и отделни фрагменти от ранновизантийска керамика (V - VI в.). В пласта се разкри пасаж от разстлани без порядък малки и средни по големина необработени камъни с неясен произход.

Северната апсида и северният стилобатен зид са фундирани върху стерилен пласт. Установи се, че този стилобатен зид не равни със северния пиластър в апсидата, а опирайки в неговото чело е отместен с 0,35 м на юг. Това наложи корекция в старото техническо заснемане.

Почистени бяха и сградите на левия бряг на Янтра, югозападно от църквата. Те са проучвани от А. Попов в началото на 80-те години. Сградите са свързани с желязообработка и са част от манастирското стопанство. Тяхното възникване се отнася към началото на XIV в.

М. ДОЛМОВА

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАПЕЗИЦА - СЕКТОР ЮЖНА И ЗАПАДНА КРЕПОСТНА СТЕНА

Секторът при южната крепостна стена е с площ 570 кв. м, на 40 м южно от югоизточната порта, докато този при западната е 300 кв. м и остава в северозападния край на хълма. Културният пласт е от XIII и XIV в., с дебелина 0,30 - 1,30 м, скрит от тънък хумусен слой. Непосредствено върху скалата се откриха предмети на бита от бронзова и желязна епохи.

От запазените останки на югоизточната стена, от разкритите участъци по южна и западна стени се вижда, че те следват посоката на скалния венец - от юг висок и стръмен, от северозапад по-нисък и достъпен. Така природните дадености определили дебелината на крепостните стени: 1,90 - 2,30 м на южната, до 3,40 м на западната. Техниката на градеж е късен „опус емплекiтон", за който е използван жълт пясъчник и бял хоросан. Откритите останки от четвъртата кула показват сходство с отразената на плана на Шкорпил кула пред югоизточна порта.

Проучванията на терасите пред крепостните стени сочат, че застрояването на терените при крепостните стени е следствие от тяхното изграждане. Разкопките установиха интензивно строителство от 2 реда сгради, над които минава улица до кварталната църква. Откритите сгради имат размери 60 - 70 кв. м и са разположени на около 0,30 - 0,45 м разстояние от крепостния зид. В една от сградите се откри водохранилище, в което се събирала от покривите дъждовна вода.

Извършените проучвания отнасят изграждането на крепостните стени между 20 - 40-те години на XIII в. Датировката се потвърждава от Първо проложно житие на св. Иван Рилски, послужило за основа на Евтимиевото, в което крепостта е наречена „град Трапезица", а в житийната литература от XIV в. „град“ е определение за всяко укрепено място. Кварталът при югоизточна порта, чието разкриване е в началото, започва да се изгражда към средата на XIII в. и завършва в началото на XIV в. При западната стена това станало едва към средата на века, с окончателното усвояване на терените. Археологическите данни и малкото исторически извори свидетелстват, че Трапезица е напусната скоро след превземането на Търново в 1393 г., след което не е обитавана.

Р. ПОБОРНИКОВА

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В II ЗОНА НА РЕЗЕРВАТА „СЕРДИКА - СРЕДЕЦ“

От края на юни до края на декември 1993 г. по ул. „Симеон“, Вашингтон“ и „Кирил и Методий“ беше проведено спасително археологическо проучване, наложено от разширението на Първа градска топломагистрала.

По време на изкопните работи, започнали без съгласуване на проектната документация и наблюдение на археолог, са били частично разрушени няколко стени и едно засводено помещение на ул.“Симеон“ и „Кирил и Методий“.

В резултат на проведеното спасително археологическо проучване са разкрити, проучени множество късноантични зидове, върху някои от които ясно личат по-късни преправки.

На ул. „Вашингтон“ 14 беше разкопана част от полихромна мозайка с площ от около 8 кв. м. Запазен е само югоизточният ъгъл, изпълнен в „opus sectile“, чийто бордюр е оформен от геометрични фигури - осмоъгълници с вписани в тях шестоъгълници и квадрат. След геометричния орнамент следва друг, тип „бягаща вълна“, после в правоъгълник е изобразена персонификацията на лятото. Това е първото човешко изображение върху софийска мозайка, изпълнено с реалистични черти на лицето. Начинът на изпълнение, използваните материали и монетите намерени върху мозайката ни дават основание да я датираме в края на III и началото на IV в.

На ъгъла на ул. „Вашингтон“ и „Екзарх Йосиф“ попаднахме на част от масивна, късноантична сграда, към която на фуга беше изградена по-късна - средновековна стена.

На кръстовището на ул. „Вашингтон“ и „Пиротска“ беше проучена и документирана част от протейхизмата на сердикийската крепост с шир. 76 м, върху която в югозападния ъгъл ясно личат по-късни добавки.

Р. МОРЕВА, Ж. ТАНКОВА

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЛОВДИВ.

През 1993 г. продължиха археологическите разкопки на многогодишните обекти - бул. „Независимост“ 23 и ул. „Н. Господинов“ 3.

1. Обект бул. „Независимост“ 23.

На площ от 150 кв. м североизточно, в непосредствена близост от кулата на източната антична крепостна стена, на дълбочина 2,20 м под съвременния терен, бяха проучени 5 средновековни, вкопани боклучни ями. Те са с правилна кръгла форма. Ямите нарушават късноантичен некропол - края на IV - VI в.

Откритите в тях материали ги датират в периода XI - XII в.

2. Обект ул. „Н. Господинов“ 3.

През 1993 г. беше проучен пласт с дебелина 0,60 м на дълбочина 1,20 - 1,80 м под съвременния терен, на площ от 250 кв. м.

Констатираха се два строителни периода: XI - XII в. и XIII - XIV в.

От първия се разкри помещение с правоъгълен план, а от втория строителен период - три вкопани боклучни ями, открито правоъгълно огнище, единични зидове и част от голяма сграда.

Строителната техника е ломен камък и фрагменти от тухли на калов разтвор.

От проучените пластове произхождат предмети на бита, фрагменти трапезна и битова керамика и монети от XI - XII в.

И. ДЖАМБОВ

РАЗКОПКИ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „ХИСАР“

Една от целите на разкопките беше да се открие християнският некропол около североизточния ъгъл на крепостта, за който съобщава още през 1967 г. А. Запрянов. В гробовете са намерени и много накити, датирани в X - XI в., т.е. некрополът е принадлежал на обитателите на средновековното селище. Най-общо теренът попада в кв. VI от план-квадратната мрежа на града.

При проучванията в кв. VI се получиха следните резултати. По куртината на източната крепостна стена на дълбочина 1,2,0 м не се установи друго строителство. Разкри се всъщност още един ред от тухления пояс от конструкцията на градежа на основата. Някои специфични особености на фугировката дават основание да се предполага, че тя е преустройвана през VI в.

На около 10 м западно от стената се разкриха основите на постройка, вероятно със стопанско предназначение. Изградени са от ломени камъни, споени с калов разтвор. В североизточния ъгъл беше открит „in citu“ глинен долиум и половинка от каменен хромел. Запазени са само част от северния зид със страница за вход с дължина 1,55 м и източния зид с дължина 4,70 м. Дебелината на зидовете е 0,60/0,65 м. Вероятната датировка според подемния материал е V - VI в. Макар и да не са открити следи от средновековния некропол, установи се наличието на ранносредновековен културен слой от IX - X в., в който преобладава фрагментирана, битова керамика.

Разкопките в кв. VI показаха, че теренът около североизточния ъгъл на крепостната стена е застроен и обитаван през късната античност и средновековието.

Ц. ДРАЖЕВА, Д. НЕДЕВ

РАЗКОПКИ В СТАРАТА ЧАСТ НА СОЗОПОЛ.

През 1992 и 1993 г. вниманието беше насочено към проучване на терени, засегнати от Закона за реституцията в стария град и в които ще се извършва ново строителство.

В квартал IV, между главната улица и южната крайбрежна алея, в парцела на т.нар. къща „Талията", беше извършено пълно проучване на свободния от застрояване терен. В северния сектор са разкрити части от крепостни съоръжения: вътрешното лице на крепостна стена и правоъгълна кула с фронт на югозапад, чието изграждане се отнася към последната четвърт на IV в. В нач. на VI в., при изграждането на външна крепостна стена-протейхизма, кулата е изцяло преустроена. Нейната челна стена е продължена до свързване с протейхизмата под ъгъл 60о, а от вътрешната ѝ страна е оформена голяма двуделна сграда с вход на север. Входът е с портик, който стъпва върху банкета на улица в посока изток - запад. Запазена е част от настилката с големи каменни плочи върху дренаж от дребни камъни и пясък. Засега теренът не позволява цялостното проучване на нейното трасе.

В южния сектор, между двете крепостни стени, продължи разкопаването на производствен комплекс за сграфито керамика. Разкрити са три пещи, които заедно с проучените през 1984 - 1985 г. две, дават пълна картина на развитието на керамичното производство през XIII - XIV в. в Созопол. Установени са два етапа на развитието на работилницата: I-ят - от втората четвърт до края на XIII в.; II-ят - от нач. на XIV в. до 60-те години на XIV в., много добре датирани с византийски и български монети.

Извършени са проучвания и в квартал XIX, между двете главни улици, източно от действуващата църква „Св. Георги".

През 1993 г., при разкопки в парцела на къща „Ласкариди", бяха разкрити основите на северната стена на централния кораб на старохристиянска базилика и част от олтарното пространство. Под частично запазената подова тухлена настилка излезе колективна находка от около 100 бронзови монети от края на IV и нач. на V в. Проучванията през 1994 г. продължиха в свободния от застроявания терен северно и северозападно от „Ласкариди". Разкрити са централният, южният кораб и част от притвора на кръстокуполна църква от X в., която частично е стъпила върху основите на старохристиянския храм.

Във втората половина на XIV в. църквата е била преустроена в костница. В южния кораб и притвора са проучени 24 гробни съоръжения, в т.ч. и три зидани гробни камери. Разкрити са фрагменти от стенописна украса, подови мозайки, фрагментирана керамика, предмети на бита и монети, най-късните от които са от ср. на XVI в.

Данните от археологическите проучвания дават основание да се смята, че след преустройството в XIV в. църквата става част от

манастирски комплекс. Възможно е идентифицирането му с известния от изворите манастир в рамките на града, който в края на XIV в. до XVI в. е бил седалище на Созополския митрополит.

М. ЙОСИФОВА, А. БАЛКАНСКА, Г. РАДИЧКОВ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КАЛИАКРА

С цел окончателното проучване на един от интересните паметници във Външния град - църква X 3, бе разкопана вътрешността на сградата през 1992 г. Разкриха се останки от късноантични постройки и части от субструкцията на църквата. Тук под четирите ъгъла, както и под двата чифта пиластри на надлъжните стени основите са надебелени. По цялата дължина на източната стена, включително и апсидата, основите са изградени във вид на площадка. Суперструкцията изглежда е била еднокорабна, едноапсидна църква, покрита от полуцилиндричен свод и барабан с купол.

През 1993 г. работата продължи на три сектора. В цитаделата се разкри част от продължението на централната сграда в южна посока. В разкопания терен се попадна на настилка от големи пропукани от пожар четвъртити плочи, ограничена от източната стена на сградата, а от юг - от подредени във вид на праг сполии. В западната част на сградата се разкри вкопано средновековно жилище от времето на Второто българско царство.

Във Външния град се разкриха още 10 м от късноантичната улица в квартала, западно от църква X 3. Проучени са също и две късноантични постройки и четири средновековни жилища, три от които полувкопани в късноантичните, а четвъртото - наземна сграда, може би жилище на местен феодал. Откритите материали, и особено монетите, датират късноантичните жилища от ср. на IV до нач. на VII в., а средновековните - през XIII - нач. на XV в.

В подградието започна разкопаването на късноантичен християнски некропол. Открити са единадесет гроба, пет от които са оформени като гробници, изсечени в скалата. Последните се състоят от малко преддверие и правоъгълна или трапецовидна гробна камера с форма на пресечена пирамида, между тях е изсечен отвор, затворен с каменна плоча. Разчистени са и четири скални гроба с правоъгълна форма, както и две неоформени ями. Оскъдният материал датира засега некропола в IV в.

Б. ДИМИТРОВ, И. ПЕТРИНСКИ, К.КАПЕЛКОВА, В. ДИМОВА

РАЗКОПКИ НА МАНАСТИРА „СВ. ИВАН ПРЕДТЕЧА" В СОЗОПОЛ 1992 г.

Проучванията бяха подновени след едногодишно прекъсване.

В църквата „Св. Богородица Калеоса", чрез сондажи под подовото ниво, започна разкриването на некропол. В южния кораб, там където настилката не е запазена, се разчистиха четири гроба в ями, още три гроба в камера, изградена и покрита от добре оформени дялани камъни. Един от скелетите в камерата е в анатомичен порядък, а другите два разпръснати.

В северното рамо на т.нар. Г-образно помещение се откриха още 11 гроба. Единият е камера, подобна на вече описаната в южния кораб. В западния край на северното рамо на помещението се разкри друг гроб в яма. Останалите 9 са в средната част на същото рамо в обща яма, добре очертана в жълтата глина.

Всички гробове са християнски. Според оскъдния гробен инвентар, местоположението на гробовете и общата хронология на строителните периоди на сградата погребенията в южния кораб и погребението в гробна камера в северния могат да се датират във времето, когато църквата е в развалини - между X и XI в. Погребенията в гробни ями в Г-образното помещение се отнасят в последния период от съществуването на манастира - 1842 - 1629 г. По този начин, т.нар. Г-образно помещение може да се обясни като манастирска костница.

Южно от църквата се разкри помещение с долепена от изток голяма пещ (270/309 см), вероятно пекарна за хляб.

Почти напълно бе разчистено още едно помещение в редицата келии по западния ограден зид на манастира. Достъпът до него е бил възможен и отвън чрез потерна в оградния зид (ширина 89 см).

1993 г.

В западната половина на наоса на църквата „Св. Богородица Калеоса", под подовата настилка от квадратни късноантични тухли, се разкриха два гроба в ями, покрити с плочести камъни. Ориентирани са запад изток, със скръстени в областта на корема и върху таза ръце. Ясно личаха следите от дървени ковчези. Двата гроба се датират в нач. на XIII в. или дори края на XII в.

В централната част на наоса се разчисти масивна гробна камера от преизползвани квадри. Покойникът е ориентиран запад-изток с ръце опънати край тялото.

Започна разкриването на голяма представителна сграда по южния ограден зид на манастира, разположена между манастирската трапезария и пекарната.

В. ЙОТОВ, Г. АТАНАСОВ

РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ „СКАЛА", ДО СЕЛО КЛАДЕНЦИ, ТЕРВЕЛСКО

Разкопки през 1992 г.

Укрепителна система. Проучени бяха кули X IV и V по фронта на северната крепостна стена. Оказаха се малки, плътни бастиони с размери около 2,90/3,10 м на фуга към крепостния зид. Фундирани са направо на здравия терен. Първите два реда камъни са по-големи и силно горели. Регистрирани са два етапа на строителство. При прокопаването на траншея X XXI се оказа, че край вътрешното лице на крепостната стена, зад кула X V, е прокопан ров (?).

Жилища. Проучени са землянки от X 10 до X 21. Всички са сравнително дълбоко вкопани (0,80 - 1,10 м) с каменни пещи в единия ъгъл. Пещите също са вкопани в пода на жилищата. Керамиката от тези землянки е на бавно и бързо грънчарско колело и се датира към края на X и първата половина на XI в. В 6 от жилищата са открити анонимни византийски фолиси кл. А2 (976 - 1030/35). Под пода на землянки X 10, 12, 15 и 18 бе регистрирано второ жилищно ниво. Находките тук са по-малко и се датират най-общо в X в. Отоплителните съоръжения са предимно вкопани или полувкопани в здравия терен пещи.

Разкопки през 1993 г.

Укрепителна система. Проучена бе кула X VIII пред фронта на източната крепостна стена. Представлява плътен бастион на фуга към крепостната стена с размери 3,80/3,20 м. Стената и кулата лягат направо на здравия терен. Само някои от челните камъни на първия ред са вбити в здравата почва. Старото ниво има следи от силен пожар. Разрез на крепостната стена северно от кулата установи два етапа на строителство. При първият са ползвани по-големи камъни на кална спойка, а при вторият и хоросан. Първата крепостна стена е била разрушена до нивото на първите два реда. Установява се от многото въглени, пепел и един вложен като сполия квадър със знак двойна брадва". Подобно на кула X 5 и тук зад крепостната стена във вътрешността бе регистриран ров запълнен с камъни, горели греди и пепел.

Жилища. Проучени бяха землянки X 22 - 33. Те са вкопани в здравия терен с каменна печка в единия ъгъл. Под пода на земл. X 22 бе регистрирана по-ранна X 22а с полувкопана пещ, в която бе намерен фрагмент от белоглинен щемпелуван съд и медальон - полуфабрикат. Землянка X 24 се оказа плитко вкопано производствено съоръжение под пода на което бе проучена друга землянка. Землянка X 25 е с каменен зид на повърхността. Тук излезе колективна находка от 25 анонимни византийски фолиси. Землянка X 29 е най-голямото проучено жилище с размери 6,35/5,50 м, много находки, цели съдове от XI в. Унищожена е от силен пожар.

С. СИМЕОНОВ

РАЗКОПКИ НА ХОТАЛИЧ

През лятото на 1992 г. продължихме проучването на западната крепостна порта. Установи се, че на това място е била разположена и крепостната порта на западната стена издигната през Ранновизантийската епоха - V - VI в. Върху вътрешните й стени още е запазена замазка от хоросан смесен с чукани тухли. Върху разрушения северен античен зид, през Средновековието - X - XV в., е издигната нова стена, която лежи върху първата и е свързана на фуга със зида на крепостната порта. От южната страна има долепен друг зид, на средновековни помещения. През Средновековието тя е преустроена, като от двете страни до зидовете са издигнати бордюри, а между тях остава канал, през който е изтичала дъждовната вода, събирана от стръмния склон. Оформени са от побити плочести камъни, а горната част е обмазана с хоросанова замазка. От външната страна е имало две широки стъпала.

Срещу входа, във вътрешността, на разстояние 7 м от портата, беше разчистено дъговидно каменно съоръжение със запазена височина 1 м. То е съобразено в северна посока с каменната стълба водеща върху северния крепостен зид, като се образува тесен проход, а в южната част със зида на помещение, разположено по-високо от подовото ниво на портата. В задната си част е допряно до стръмния терен, като няма зид.

От северната страна продължихме разкриването на вътрешната стена на крепостния зид, а в южната част на три помещения, разположени едно над друго и съобразени с денивелацията на терена. Между двете се разкри добре запазен плочник, оформящ тясна уличка и гнезда от четири изгорели дървени подпори, носещи конструкцията на еркерно изнесен втори етаж или покрив. Между помещенията и върху самите зидове се откриха няколко гроба, без погребален инвентар, които можем да отнесем към по-късна епоха - XV - XVI в.

През изминалата 1993 г. проучването на „Хоталич“ се проведе на крепостта и на външния град.

След разкриването на западната крепостна порта и терена северно и южно от нея, усилията ни бяха насочени в източна посока. В съседство до едно от разрушените жилища бе разчистена част от домакинска пещ, чието обслужване на пещта е ставало от площадка, разположена на 1 м по-ниско пред устието на пещта.

Северозападно от Болярската църква и на разстояние 1 м от северния крепостен зид се откри помещение със сравнително големи размери. Помещението е било на два етажа с външна стълба, разположена до външния югоизточен ъгъл. На базата на откритите материали, помещението можем да отнесем към късното средновековие XIII - XIV в.

Във Външния град работихме в най западната му част. Тук на площ около един декар открихме нови четири помещения. Те са полувкопани в стръмния скат със зидове градени с кален разтвор. Двете са тристенни открити на юг и двете четиристенни с входове от южната страна. По-добре запазено и с по-големи размери е помещение Х 86, оградено с побити плочести камъни. Като вземем предвид някои различия в начина на градеж от съседните източни помещения и липсата на материали, новооткритите можем да ги отнесем към ранновизантийската епоха.

Най-голямото откритие за сезона стана съвсем случайно. Обхождайки проучения терен с металотърсач, под северната стена на малко помещение, разположено западно от средновековната църква Х 1, на дълбочина 0,30 м открихме монетно съкровище от 2850 средновековни медни монети, тип скифато, поставени в глинена делва. Те са от XIII в., латински и български имитации, на Константин Тих и др.

И. ДЖАМБОВ

РАЗКОПКИ НА КОПСИС

Разкопките имаха за цел окончателно завършване на средновековния некропол около църква Х 3 в подградието и разширяване на проучваната площ в източната му част. В резултат на това бяха открити нови 27 християнски погребения от XIII в., с което общият брой достигна 226. Наблюденията показват почти същите данни за погребалния обред, характерни за епохата. В сравнение с гробовете от предишните сезони, инвентарът сега е по-беден или почти липсва.

На терена източно от некропола до момента не бяха правени разкопки. След изчерпване на горния хумусен слой, на дълбочина до 0,60 м, пластът е със средновековни материали от XIII - XIV в. - керамика, глинени прешлени за вретено, фрагменти от стъклени гривни и др. Вероятно манастирският комплекс в подградието е заемал и тази площ, въпреки липсата на цялостно разкрита постройка. Може би основите (ако е имало такива) са били разрушени при обработка на почвата. Сравнително тънък и не особено отчетлив е ранновизантийският културен пласт от V - VI в. с малък брой керамични фрагменти. На дълбочина от 0,80 и 1 м започнаха да излизат много фрагменти от тракийска керамика (работена на ръка), която в количествено отношение отговаря приблизително на тази от средновековния пласт. За първи път се установиха и останки от каменни жилища, основите на които са изградени в „opus pelasgicum“ - едри каменни блокове без спойка, като кухините и фугите са запълвани с по-дребни камъни. Изглежда впоследствие (V - VI в.) тези основи са били преизползвани.

В началото на разкопките на това място през 1984 - 1985 г. в северната част на обекта бяха открити също подобни по техника на градеж основи, чиято датировка очевидно ще трябва да бъде коригирана. Освен керамиката работена на ръка, се откриха и фрагменти от съдове, източени на лек грънчарски кръг с излъскана повърхност и сив цвят, които най-общо се отнасят към късната елинистическа епоха. Твърде вероятно е това тракийско селище да обхваща и цялата територия на подградието, а може би и по-на изток.

За изясняване предположенията за съществуването на по-стара църковна постройка около днешната действаща църква „Св.Св. Петър и Павел“, намираща се в кв. Сарая, непосредствено под известния параклис „Акче Клисе“ дал старото име на Сопот, бяха предприети краткотрайни проучвания. От запазения надпис на черквата е видно, че тя е построена в 1846 г., а откритият от нас зид, успореден на южната стена, е принадлежал вероятно на оградата към нея и не може да се датира по-рано от XIX в.

Б. БОРИСОВ, Г. ШЕЙЛЕВА

СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ, КРЕПОСТ И НЕКРОПОЛИ КРАЙ СЕЛО ИСКРИЦА В РАЙОНА НА „МАРИЦА-ИЗТОК“

През 1993 г. продължи проучването на южната стена на крепостта, от която бяха проследени нови 28 м. На около 24,5 м източно от югозападната ъглова кула се откри втора кръгла кула с диаметър 3,50 м. Градежът е в „опус емплектон“ от големите ломени камъни по лицата и пълнеж от по-дребни камъни, споени с бял хоросан. Максималната височина до която са запазени зидовете е 0,30 - 0,40 м.

От некропола, разположен във вътрешността на крепостта разкопахме нови 19 гроба, с които общият брой достигна 48. Погребенията са извършени според изискванията на християнския погребален обред. Мъртвите са по гръб, с глава на запад. Не се откриват следи от маркировка на ямите и ковчези. Според намерените в гробовете накити некрополът маже да се датира в XI - XII в.

На около 200 м източно от крепостта, върху невисоко възвишение, беше открит втори некропол. Според датировката на накитите от гробовете този некропол е възникнал след средата на XII в.

Й. АЛЕКСИЕВ, М. РОБОВ, Н. ТАЧЕВА-ВАСИЛЕВА

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ВЪВ ВОДЕН

Проучванията бяха съсредоточени в североизточната част на двора на манастира. Поради естествената денивелация на терена, северният двор на манастира е разположен по-високо от нивото на южния двор. Проучванията показаха, че и тази част на манастирския двор е застлана с калдаръм. Запазени са плочестите прагови камъни пред отделните манастирски килии. Пластът над настилката се състои от пръст, хоросан и множество камъни, строителна керамика - главно покривни цели и фрагментирани керемиди. Битовата керамика в тази част на манастирския двор бе оскъдна (XII - XIV в.).

С разчистването на северния двор приключиха проучванията за целия комплекс, състоящ се от мартирион, базиликална сграда и манастир от IV - I и XI - XIII в.

Николай ОВЧАРОВ (София), Даниела ХАДЖИЕВА (Кърджали)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КРАЙ с. ШИРОКО ПОЛЕ, ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ

Крепостта се намира на висок скалист връх, издигащ се стръмно на северния бряг на р. Арда (дн. язовир „Студен кладенец“). Известна е под името „Хисар“ и „Хисар алтъ“. Идентифицирана е с известната от средновековните извори крепост Мнеакос (Моняк).

Крепостта заема най-високата част на върха, който завършва с риолитен скален венец, от изток се спускат отвесни пропасти. Крепостната стена го опасва от север, запад и юг, като следва очертанията на скалния венец. Стената е изградена от ломени камъни, споени обилно с бял хоросан, има дебелина 1,75 м. В най-високата източна част се намира цитаделата, с почти правоъгълен план и две кули от запад, вероятно фланкиращи входа.

Входът на крепостта се намира на най-късата западна страна на крепостта. Една трапецовидна кула контролира входното пространство от юг. Тя има размери 4,75 х 5,4 х 5,9 м. Запазена е на височина 5,2 м. От север входът се контролира от трапецовиден бастион в северозападния ъгъл на крепостта. В тази част бяха установени два строителни периода - първоначално тук стената е извивала дъговидно, но разрушение е наложило допълнителното укрепване на ъгъла и северната част.

Проучена бе и сградата във вътрешността на крепостта, под цитаделата, с размери 10,20 х 8,40 м, чийто първи етаж, вкопан в скалата е служил за водохранилище. Сградата била поне на два етажа, носещи следващите етажи.

Атанас КИРЯКОВ (Смолян)

СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТИТЕ „КАЛЕТО“ КРАЙ СЕЛО МОГИЛИЦА И „КАЛЕТО“ КРАЙ СЕЛО КОШИЦА, ОБЩИНА СМОЛЯН

Двете крепости се намират в горното течение на р. Арда.

Връх „Калето“ (1488 м) е на 5,2 км,300о северозападно от с. Могилица. Представлява скалист венец с високи непристъпни скали от югоизток, юг и югозапад. Крепостната стена е издигната по северната и северозападната страна. Общата запазена дължина е 100 м, защитеното пространство - около 2,5 дка, дебелина 1,7 м. Изградена е от грубо обработени големи и средни плочести камъни, споени с бял хоросан. Подравняването е постигнато чрез редове по-плоски камъни, разположени през 0,4 - 0,5 м

Културният пласт в заложения сондаж (5 х 5 м) е с дебелина от 0,3 м до 1 м. Оттам произлизат желязно длето, желязно ножче, желязна халка и хромел, фрагменти от керамични съдове, щампована на ивици от по шест чертици - по устието и стените на съдове. Материалите са от средновековната епоха.

Връх „Калето“ край с. Кошница (1008 м) е на 1 км 130о югоизточно от селото, на десния бряг на р. Арда. Представлява монолитна скала с проходна пещера в нея. Крепостната стена е обхващала западната, северната и източната страна; южната е естествено защитена от отвесна скала. Запазената дължина на стената е 75 м, укрепеното пространство е около 2 дка, като от юг допълнително е включена поляна с площ около 1 дка с по-уязвима стена. Градежът е от не много добре обработени камъни, споени с бял хоросан. Подравняването е постигано чрез редове по-малки камъни, разположени през 0,8 -1 м. Дебелината на стената е 1,7 м; пълнежът между двете лица е от по-малки камъни и хоросан. На места запазената височина на външното лице е 2,4 м.

Културният пласт в заложения сондаж (2,5 х 4 м) е с дебелина 0, м. Там открихме фолис на Юстиниан I, желязна скоба, овъглени житни зърна и голямо количество фрагменти от керамични съдове. Материалите са от VI в.

Андрей МЕЛАМЕД (София)

ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОХРИСТИЯНСКАТА БАЗИЛИКА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА „ШИПОТСКО", ОБЩИНА БАНСКО (1992 - 1993)

През изминалите два сезона продължи проучването на обекта в м. „Шипотско" - община Банско. Усилията бяха съсредоточени в разкриването на средновековната църква и прилежащия ѝ некропол. Постигнатите резултати могат да се обобщят по следния начин:

1. В наоса на раннохристиянска базилика от V - VI в. е изградена малка средновековна църква от периода на Второто българско царство. Тя е едноапсидна, еднокорабна постройка с предверие. Размерите на наоса са съответно: дължина 8,00 м и ширина 5,70 м; отворът на апсидата е 1,80 м и дълбочина 0,80 м, дебелината на стените е 0,70 м. Размерите на пронаоса са ширина 4,20 м и дължина 3,70 м. В него се е влизало посредством три стъпала. Входът на пронаоса е в една ос с този на наоса, който е с ширина 1,10 м, докато на пронаоса входът е с ширина 0,90 м.

2. Градежът на църквата е характерен за този тип сгради - ломен камък споен с калов разтвор. Само на онези места, където се изисква значително по-голяма здравина на конструкцията е употребен хоросан със сив цвят и примеси на едро счукана тухла и малки камъчета (в този случай при апсидата).

3. Пред апсидата е запазена олтарната маса. От двете страни на наоса (от вътрешната страна) в посока изток-запад има ивица от сив хоросан с ширина 0,20 - 0,25 м вероятно от каменни пейки. Никъде не е запазена подова настилка - нито в наоса, нито в пронаоса.

4. До този момент са разкрити 72 гроба, всички ориентирани запад-изток, според християнския обичай. Всички имат следи от ограждане с камъни, като само един е изцяло в каменна кутия (гроб Х 54). При останалите камъни се срещат при главата - от двете страни, при краката, от ляво и дясно на таза и т.н. Положението на ръцете също говори за извършени погребения според християнския обред - те са скръстени на гърдите или на коремно-тазовата област. Има случаи когато едната ръка е върху гърдите или корема, а другата е покрай тялото.

Прави впечатление малкият процент детски гробове - 0,24 %, от една страна и липсата на инвентар от друга, като изключим две железни токи за колан, две обеци и една бронзова гривна. Запазен е и обичаят „Харонов обол". Монетите са от емисиите на Алекси I Комнин (1081 - 1118), Мануил I Комнин (1143 - 1180), Исак II Ангел (1185 - 1195).

Р. ПОБОРНИКОВА

РАЗКОПКИ В ДВОРА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА ЦЪРКВА „СВ. ИЛИЯ", КВАРТАЛ ИЛИЯНЦИ

През 1992 г. продължи археологическото проучване на късноантичната сграда и средновековния некропол в двора на средновековната църква „Св. Илия" в софийския квартал Илиянци.

Продължи проучването на ЮГОИЗТОЧНАТА част на помещение Х 7 на късноантичната сграда, но все още не е достигната неговата южна стена. Досега изследваната дължина на източната стена е 16,60 м с ширина 0,68 м. Западната стена е дълга 16,10 м и широка 0,87 м. Изградени са от средно големи камъни, някои от които обработени, споени с бял хоросан, на места са използувани и тухли.

От средновековния некропол, който попада в границите на късноантичната сграда през1992 г.са проучени още 12 изцяло запазени гроба и множество разрушени. Гробните находки не се различават съществено от тези открити през миналите години. Между находките са 2 пръстена, 1 стъклено мънисто, 1 лула, множество фрагменти керамика, гвоздеи и др. От 16 монети най-многобройни са турските и само 2 късноантични.

Н. ДАМЯНОВ, Д. ДАМЯНОВ

ЖЕРТВЕНИ КАМЪНИ В СМОЛЯНСКО

През есента на 1993 г. експедиция на Исторически музей - Смолян, откри жертвени камъни на вр. Чил тепе (2000 м) в землището на с. Славейно. Според формата на вдлъбнатините те са два типа:

1. Малки паничковидни вдлъбнатини (Schalensteine) (ямички с чашовидна форма - тип „филджан"), изкопани в най-горните и сравнително хоризонтални и плоски повърхности на скални масиви и отделни каменни блокове. Отворите им са обикновено кръгли или овални с неголеми размери (от 1,5 до 20 см) и малки дълбочини (от 1,5 до 12 см).

2. Вдлъбнатини с кръгли или овални форми, различни по вид и размери. Някои от тях са затворени, други - снабдени с улеи или отвори за изтичане на течности, трети - разположени каскадообразно, четвърти - вулвообразни ямички с изкопани на дъното им панички.

Откритите на Чил тепе скални обекти са три. Първият е разположен на завършваща с пропаст на юг скална тераса (вдлъбнатините ангажират сектор с размери 4 х 3 ч); вторият е на наклонена и обърната на югоизток скална повърхност (обхваща 4 х 3,5 м); третият - също обърнат на югоизток, но разположен на две стъпаловидни скални тераси (3,5 х 3,5 м и 1,5 х 1 м).

Интересно е да се отбележи, че откритите на Чил тепе жертвени камъни са на 2000 м надморска височина и извън зоната на мегалитните паметници. В този смисъл те противоречат на идеята за синхронността на жертвените камъни с мегалитните паметници и се изключват от техния културен кръг.

СТ. АНГЕЛОВА, Л. ДОНЧЕВА-ПЕТКОВА, Н. ДАСКАЛОВ

ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ с. ТОПОЛА, КАВАРНЕНСКО

През 1992 и 1993 г. се работи в южния (открити само два гроба и вероятно става дума за изчерпването им в този сектор), северния и североизточния сектори. Напълно се потвърдиха наблюденията от миналите сезони за гнездово групиране на гробовете, вероятно в семейни парцели, със свободни пространства между тях. Потвърждават се и вероятните три хоризонта на некропола. Бяха проучени общо 84 гроба, с което общият им брой става 414. От проучените гробове 47 са с трупоизгаряне и 37 с турополагане.

Гробове с трупоизгаряне. Към горния хоризонт се отнасят 37, а към средния - 10. Ямите са с кръгла, овална и елипсовидна форма, като само в два случая са със силно издължена по посока север-юг „коритообразна" форма. Горелите останки са поставени направо в ямата при 30 гроба, в съд-урна - в 9 случая. В четири гроба имаше допълнително изградена камера от плоски камъни или плочи. В 4 случая останките са били поставени на повърхността и засипани с пръст. При повече от половината от гробовете ямите се разкриваха под различни по размер каменни покрития. Инвентарът на гробовете се състои от съдове (10 - в повечето случаи кани), горели и негорели животински кости, железни ножчета, кръгли и квадратни железни катарами, обеци, мониста, фрагментирани стъклени чашки и др. С по-богат и необичаен инвентар се отличават гроб X 378 - посребрено бронзово огледало, 6 мониста, обеца с висулка с нанизани кухи двуделни топчета, дъно от стъклена чашка и гроб X 382 - белоглинена каничка със светложълта глазура, масивна желязна юзда, две катарами и дълъг (27см) нож. В 25 гроба бяха регистрирани останки от тризни на повърхността или насипа на гробовете.

Гробове с трупополагане. Проучени са 37 гроба. От тях 10 се отнасят към горния хоризонт, 21 - към средния 6 - към долния. За първи път бе проучено горното съоръжение с ниша (гроб X 342). Тя е оформена в южната част на ямата и в нея е положено цяло животно (овца). Гробните ями са с правоъгълна или трапецовидна форма, като в седем случая са изградени гробни камери от ломени или плочести камъни, в 10 случая гробовете са маркирани в ъглите, дългите или късите страни с различен брой камъни и най-много са гробовете в немаркирани ями (19), чийто размери се установяват трудно. С ориентация север-юг с малки (до 15о) отклонения са общо 31 гроба. Ориентация юг-север имат два гроба, като и в двата погребаните са неколкомесечни деца. Един гроб е ориентиран Запад-изток с 20о отклонение на север (X 358) и един (X 385) - изток-запад. В повечето случаи покойните са положени по гръб с изпънати долни крайници. Положението на горните крайници е различно - под и върху таза, върху коремната област, силно свити към раменете и др. При седем гроба покойните са положени на страни, обърнати на изток или на запад (псевдохокери). Особена е позата на покойния в гроб X 405 - долните крайници са свити, горната половина на тялото е силно извита и лицевите кости на черепа са обърнати към земята. Сигурно установени каменни покрития имат 8 гроба. В насипа на 9 гроба се намериха керамични фрагменти, а при 8 - въглени. Инвентарът се състои от съдове (11 гърнета и купи), цели животни - овце (5), кръгли или квадратни железни катарами, обеци, обезформени от корозията предмети, остриета от ножчета. В единични случаи са намерени огниво, игла в игленик, бронзова елипсовидна пластина с растителен орнамент. Съдовете винаги се намират от ляво или от дясно на черепа, а животните - при краката на покойния.

Р. РАШЕВ, СТ. СТАНИЛОВ

СТАРОБЪЛГАРСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ с. ДЕБИЧ, ОБЩИНА ШУМЕН

Некрополът се намира в източния край на селото, на левия бряг на р. Поройна. През 1992 и 1993 г. бяха разкопани общо 20 гроба - 3 трупоизгаряния и 17 трупополагания.

Трупоизгарянията са в правоъгълни или продълговати ями дълбоки 0,40 - 0,50 м. В трите гроба се откриха керамични съдове - една едноръчна и две амфоровидни кани, в два гроба имаше негорели кости от животни.

Трупополаганията са най-често в правоъгълни ями на дълбочина 0,80 до 1,20 м от съвременния терен. Повечето са по гръб с прави крайници, в два гроба краката са свити в колената и встрани, а в един скелетът е погребан с лицето надолу, краката са свити назад с ходилата върху таза. десет гроба мъртъвците са погребвани с главата на север, в един с главата на юг (дете), в два - с главата на северозапад, в три с главата на запад. В трупополаганията се откриха при главата, таза или краката, по един в гроб 6 керамични съда - 4 кани, 2 гърнета, а в един случай само керамични фрагменти, поставени на коляното на мъртвеца. В 7 гроба има кости от животни - крава, шиле и две овце, части от прасе, кокошки, пилета и една цяла кокошка. Почти не се откри друг инвентар, освен ножче, част от желязна халка. Само в гроб 20 се откриха две железни халки, счупено на две ножче, две стремена, лировидна тока, връх от копие, железните части на ведро.

Антропологическата експертиза установи монголоидни черти на някои черепи, както и изкуствена деформация.

Датировката на некропола е VIII - втората половина на IX в.

П. ПЕТРОВА

РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И КЪСНОНОМАДСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ с. СТАН, ШУМЕНСКО

Спасителни разкопки на брега на дълбоко суходолие. Културният насип е с дълбочина 2,20 м. Некрополът е разположен в пласта от 0,30 до 1,20 м върху селище, чиято керамика го датира в VIII - X в. Липсват видими следи от жилища: строителни материали, мазилка, изкопи. Основните находки са: голямо количество битова керамика, незначителни като количество животински кости, няколко ножа, стрели. Към селището се отнасят четири куполообразни пещи, вкопани в брега на суходолието, със старателно оформени отвори и предпещни пространства.

От некропола са разкрити десет скелета. Ориентирани са: изток-запад и север-юг с лице на изток или юг. Мъртвите са били полагани по гръб с изпънати ръце, с изпънати или свити крака. Един от гробните изкопи е разрушил пещ. Единствената находка от некропола е нож, по форма подобен на ножовете, открити в селището. Въз основа на стратиграфията следва да отнесем некропола към времето след X в.

Х. ВАЧЕВ

КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ПРИ ЦЪРКВАТА „СВ. АРХАНГЕЛИ МИХАИЛ И ГАВРАИЛ“ В АРБАНАСИ

През 1993 г. се сложи началото на археологическите проучвания в с. Арбанаси. Започна разкопаването на късносредновековния некропол при църквата „Св. архангели Михаил и Гавраил“. Броят на проучените гробове е 19. Разкритите в тях погребения са 30. Същите се датират в хронологическите граници от началото на XVII до началото на XX в. В някои от гробовете бяха разкрити масови погребения, за които има основание да се счита, че са от времето на кърджалийското разорение на селището - 1798 г.

Гробовете, които разкрихме,освен гореспоменатите, дават значителна информация за християнския погребален ритуал от късносредновековната и възрожденската епохи.Гробовете са правоъгълни ями, означени на повърхността с надгробни плочи и вертикално изправени камъни без надписи. Погребаните са положени в дървени ковчези. Открити бяха значително количество пръстени, сребърни и костни копчета. Наличието на златотъкани материи в някои от гробовете наложи проучването на погребенията в лабораторни условия. Налице са някои данни за това, че в гробове X 1, 17, 18, 19 е погребано семейството и самият ктитор на църквата.

П. ИВАНОВ

СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ВЪВ ВРАЦА

При изкопни работи в югозападния край на града били разрушени гробове с трупополагане, а намерените в тях 15 сребърни сферични копчета - предадени в Историческия музей.

В резултат на предприетото сондажно проучване през септември 1993 г. бяха разкрити още три гроба с трупополагане по християнски обред. В първия са погребани заедно две деца на различна възраст, във втория - млада жена, а в третия -възрастен, най-вероятно мъж.

Първите два се откриха на сравнително малка дълбочина - 0,50 - 0,65 м, а третият - на 1,50 м. И трите гроба са оградени частично с необработени камъни.

В гробовете се откриха малко, но различни находки - останки от облеклото и накити: останки от кожен колан с обков от щампована медна пластина (X 1), желязна тока от колан и три сребърни обеци (X 2) и желязна тока с набор железни апликации (27 бр.) и халка (X 3).

При строителството на други къщи наоколо също били разрушени гробове. Това дава основание да локализираме един от некрополите на средновековна Вратица, който по откритите находки датираме в периода XII - XIV в.

И. ПЕТРИНСКИ, Н. МАРКОВ

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ПРИ с. ИЗВОРСКО, ВАРНЕНСКО

През м. юли 1993 г. бяха проведени еднодневни спасителни сондажни разкопки на местонамирането на новопостъпилото във фондовете на НИМ съкровище от накити, укрито през втората половина на XIV в. Откритите малки четириръби железни гвоздеи и обрезка от златна монета потвърждават автентичността на съкровището.

Околната археологическа среда е от периода IV - VI в. и, вероятно принадлежи на късноантично селище.

Д-р Л. НИНОВ

ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ЖИВОТИНСКИ КОСТИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИ СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛИ

Изследвани бяха животнските кости от няколко средновековни обектаа. На място бяха проучени материалите от ранносредновековната крепост „Скала“ до с. Кладенци. В резултат на многогодишни разкопки е събрана голяма остеологична колекция, която наброява няколко хиляди кости. Материалът е събиран по квадрати и землянки. Той показва спецификата на използваната животинска храна и структурните особености в икономиката. Прави впечатление изключително високият процент на домашните животни. Наличието на значително количество цели предни и задни подкитки дава представа за вариационния размах на отглежданите популации преживни животни. Всички данни свидетелствуват за силно развито животновъдство от отседнал тип, което е осигурявало над 90 % от месната храна на обитателите. Ловувани са осем вида дивеч включително и рисове. Обемът на материала позволява да са направят достоверни изводии го прави съпоставим с други големи комплексно изследвани средновековни обекти. Разкопките продължават.

Друг редновековен обект, чието разкопаване е приключило е крепостта край с. Дебнево. От него са изследвани неколкостотин оръдия на труда от кост и рог. Анализите показват, че еленовия рог е предпочитан материал за изработване на различни изделия. Използвани са предимно естествено отпаднали рога, които са събирани в околностите. Употребявани са също костите на домашните животни и най-вече на дребните преживни.

Съвършено друга насока имат проучванията на ранносредновековния некропол при с. Топола. Те са свързани с религиозния обред и мястотона животните в духовната сфера. Предпочитани жертвени животни са били овцете. В някои гробове са полагани и пилета. Останки от животни има както в погребенията с трупополагане, така и с трупоизгаряне. При едно погребение с трупополагане открихме обгоряла скочна кост от бобър. Изследванията продължават.

Започнаха проучванията на друг средновековен некропол - край с. Дебич. Изследванията показват, че най-често срещани жертвени животни са овцете. Убивани са животни на различна възраст. Особен интерес представлява гроб X 20, където открихме цял скелет от говедо. Разкопките продължават.

АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

Мечислав ДОМАРАДСКИ (София)

СЪЗДАВАНЕТО НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ПРОГРАМА - АВТОМАТИЗИРАНА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА „АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ" - ДОКУМЕНТИРАНЕ, ОПАЗВАНЕ И ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ

Нарастналата нужда за задълбочаване на знанията ни за археологическото наследство на България доведе до обсъждане на Националната археологическа конференция в Благоевград през 1988 г. на проблема за създаване в рамките на Археологическия институт с музей при БАН на проблемна група „Археологическа карта на България". Активното участие на представителите на всички музеи в страната в обсъждането на така поставения проблем доказа обществената потребност от този вид дейност.

През май 1988 г. Научният съвет на АИМ при БАН одобри решението на Националната археологическа конференция и потвърди създаването на Проблемна група „Археологическа карта на България" под ръководството на Мечислав Домарадски. В нея влязоха представители на АИМ при БАН, НИПК, СУ „Климент Охридски", НИМ като постоянни членове, действуващи в София. След своето раждане ПГ АКБ формулира своите задачи така:

- създаването на организационни и методически принципи за събирането на данни за археологическото наследство на България;
- проверка и уеднаквяване на методиката на теренните работи;
- инструктиране на археолозите в прилаганата методика;
- разработване на нови методи в археологическите селищни проучвания;
- създаването на автоматизирана информационна система за събиране на база данни.

От 1 до 3 ноември 1988 г. в Нови Пазар беше проведено Национално съвещание на ПГ АКБ с главна цел обсъждането на подготвените „Организационни и методически принципи на Археологическата карта на България". В изготвянето на тези принципи взеха участие 14 археолози от АИМ при БАН, НИПК, НИМ София и от музеите в Ямбол, Пловдив, Разград и Благоевград. Дискусията се концентрира около разделите в предложения текст:

1. Цели и задачи на изготвянето на археологическа карта на България (автор М. Домарадски).
2. Начини на финансиране на АКБ (автор А. Меламед).
3. Организационна структура (автор Г. Нехризов).
4. Изпълнението на АКБ - организационни проблеми (автор И. Илиев).
5. Привеждане в известност на материалите, намиращи се във фондовете на музеите в страната (автори Е. Генчева и М. Домарадски).
6. Съхраняване и публикация на информацията, придобита при изпълнението на АКБ (автор Г. Нехризов).
7. Съхранение и обработка на придобитите при теренни обхождания археологически материали (автор И. Кулов).
8. Методически курсове (автори Е. Генчева и М. Домарадски).
9. Подготвителни дейности за провеждане на теренни обхождания (автор К. Меламед и И. Илиев).
10. Картографска база на теренните обхождания (автори Е. Генчева и М. Домарадски).
11. Издирване на археологически обекти (автори Л. Перничева, М. Домарадски, Е. Генчева, К. Меламед и С. Лисицов).
12. Видове археологически обекти (автори Л. Перничева, М. Домарадски, Е. Генчева, К. Меламед и С. Лисицов).
13. Картон за регистрация на археологически обекти (I вариант - Е. Генчева, II вариант - Г. Нехризов).
14. Описание на археологически обекти (автори С. Лисицов и К. Кисьов).
15. Дейности, увеличаващи ефективността на теренните обхождания (автор Ж. Величков).
16. Опазване на археологическите обекти, регистрирани при теренните обхождания (автор Г. Нехризов).
17. Социалното предназначение на АКБ (автор М. Домарадски).

Дискусията около предложените разработки показа, че е необходимо спешно решаване на много въпроси съвместно с ръководството на АИМ при БАН, а по възможност и с Министерството на културата.

Определени бяха четири работни групи, подготвящи разработки, свързани с научната страна на АКБ, и по-точно с изготвянето на категории за попълването на регистрационна карта на археологичния обект.

През следващата година усилията на ръководството на ПГ АКБ бяха насочени към полагане на основите на компютърна програма - Автоматизирана информационна система АКБ. За тази цел избрахме като изпълнител Информационно-изчислителния център на културата при Министерство на културата. Съвместно с него бе разработен първият вариант на регистрационна карта - първи етап в изграждането на тази система. Определени групи подготвиха списъци на категориите за попълване на Регистрационна карта, които бяха публикувани в Сборник „Археологически открития и разкопки", Кърджали, 1989 г. с 177 - -186:

- Видове археологически обекти и условните знаци за тях (автори М. Домарадски, С. Лисицов, А. Каменаров и С. Гошев).
- Предложение за хронологически термини, използвани в АКБ (автори - целият научен състав на АИМ - изработено и обсъдено по секции).
- Културни и етнокултурни термини, използвани в АКБ (АИМ при БАН - главно секция по праистория).
- Принципи на описание на керамиката (предоставена от експедиция „Струма").

На Национална археологическа конференция в Кърджали бе обсъден и доклад, изготвен от координационната група, представен от Г. Нехризов - „Състояние на проучванията за регистриране на археологически паметници в България". Изворовата база за създаването на доклада бе твърде разнообразна. На първо място бяха използвани данните, изпратени от музеите в страната. Подробни справки за археологически паметници се получиха от музеите в Разград, Ловеч, Нова Загора, Търговище, Казанлък, Пловдив, Стара Загора, Пазарджик и пр. Тези сведения бяха допълнени с данни от архива на НИПК, от публикации на археологически карти и материали от теренни експедиции.

Втората насока на дейността на ПГ АКБ бе свързана с практическо изпълнение в терена на задачите, стоящи пред създаването на АКБ. Организирани бяха методически семинари в Пазарджик и Септември. В тях взеха участие сътрудници на АИМ при БАН, НИПК, музеите в Пазарджик, Михайловград, Враца, Ямбол, Бургас, Смолян, Института по тракология при БАН и НИМ.

Във втората половина на годината сътрудничеството с Информационно-изчислителния център по културата замря, поради липса на финанси. Изведнъж този проблем се оказа непреодолим в дейността на ПГ АКБ. На 14.II.1990 г. на Регионална конференция в Стара Загора пред събраните археолози от всички музеи от Югоизточна България ПГ АКБ предложи да бъде продължена работата с общи усилия, като всеки музей предостави финансови средства за продължаване работата по създаването на АИС АКБ. Събраните по този начин (окръжни музеи - 1000 лв., исторически музеи - 500 лв.) средства бяха достатъчни, за да можем да назовем 1990 г. година на раждане на АИС АКБ.

В два етапа - до юни и ноември, сътрудниците на ИИЦпК оформиха АИС АКБ, а членовете на ПГ АКБ подготвиха речници и консултираха програмистите. На Националното съвещание на ПГ АКБ, проведено на 20.II.1990 г., се явиха представители на всички музеи в страната. На него за пръв път също така бе и представител на МК, отдел „Музеи". На това съвещание бе представен готовият на този етап програмен продукт и бяха обсъдени проблемите около реализацията на поставените цели. Подготвените за съвещанието документи бяха следните:

- Принципи на дейността на ПГ АКБ, като този документ, след приемането му от съвещанието, бе утвърден през февруари 1991 г. от Научния съвет на АИМ при БАН.

- Проекто-договори за провеждане на теренни обхождания и изкупуване на информация, притежавана от отделни музеи.

Планираната и системно изпълнявана програма за действие на ПГ АКБ бе коренно променена с приемането на Закона за собствеността и ползуването на земеделските земи през м. февруари 1991 г.

Предстоящата приватизация на земята създаваше сериозна опасност за археологическите обекти с оглед ограничаването на възможностите за контрол по опазването им. ПГ АКБ прие като своя основна задача през 1991 г. изграждането на система от мерки за опазване на археологическите обекти, разположени в земеделски земи. Те се сведоха до следното:

- участие в изработване на Правилника за приложение на ЗСПЗЗ;
- тесни контакти с Националния поземлен съвет;
- определяне на отговорници по защита на археологическото наследство във всички общини на страната.

Практическата работа за изпълнение на изискванията на чл. 24, ал. 3 от ЗСПЗЗ започна след Националното съвещание на ПГ АКБ, състояло се на 14.V.1991 г. На него се изясниха насоките на конкретната дейност по места и се взе решение информацията за археологическите обекти да се представя чрез регистрационните карти АИС АКБ. Появиха се ред проблеми, които решавахме оперативно, като например до този момент в българското законодателство не е съществувала дефиницията и понятието „археологически обект", което доведе до сблъсъци с юристите и като резултат се стигна до създаването на работна група, която изработи предложение за закон за изменение и допълнение на ЗСПЗЗ и правилника му, както и проект за наредба на Министерството на културата. Главни действуващи лица в тази група бяха Д. Гергова и Г. Нехризов. Подготвените документи бяха одобрени от Научния съвет на АИМ при БАН и от ръководството на НИПК и представени в Министерството на културата, от чието име бяха внесени в Народното събрание.

На 5.III.1992 г. бе проведено Национално съвещание, но вече с общинските отговорници за опазване на археологическото наследство при провеждането на аграрната реформа. На него бе отчетен първият етап от работата по прилагането на ЗСПЗЗ, т.е. предаването на информация за археологическите обекти на Общинските поземлени комисии. На него също бе потвърдено искането от Министерския съвет на целеви 1 200 000 лв. за защита на археологическото наследство при провеждането на аграрната реформа.

Успоредно с дейностите, свързани със защитата на археологическото наследство, ПГ АКБ продължи работата над тестуването и усъвършенствуването на представения на 20.XII.1990 г. програмен продукт АИС АКБ. Недоразуменията с ръководството на ИИЦпК, както и изострянето на отношенията вътре в центъра, доведоха до прекъсване на договора между АИМ при БАН и ИИЦпК и сключването на граждански договор с Людмила Карабска, автор на компютърна програма, създадена в ИИЦпК. 1992 г. ни завари с почти готова програма, която оформихме окончателно през септември - октомври, което ни позволи да предложим на колегите в страната напълно действуваща програма АИС АКБ заедно с началото на най-важния в съществуването на ПГ АКБ период.

На 12.VIII.1992 г. с Решение Х 316 Министерският съвет целево финансира защитата на археологическото наследство при провеждане на аграрната реформа с исканата от нас сума 1 200 000 лв. Спазвайки административния ред в страната тези средства минават през Министерството на културата. Това Министерство в предишната година е отпуснало целево 25 000 лв. за работата по защита на археологическо наследство. АИМ при БАН винаги е смятал, че АКБ може да бъде изградено единствено в тясно сътрудничество между наука, администрация и защитни органи, т.е. АИМ при БАН, МК и НИПК.

На 17.X.1992 г. ПГ АКБ организира поредното Национално съвещание, където бяха представени на колегите от цялата страна принципи за провеждане на акцията по опазването на археологическото наследство:

- в София се създава колективен орган, състоящ се от 11 души (7 от АИМ при БАН, 2 от НИПК и 2 от ИМ): Мечислав Домарадски, Евгения Генчева, Георги Нехризов, Стефан Лисицов, Йордан Алексиев, Янко Димитров, Лиляна Перничева, Бони Петрунова, Диана Гергова, Веселин Игнатов и Валери Йотов, наречени от ПГ АКБ регионални отговорници. Те имат за задача да следят и ръководят акцията на територията на цялата страна. В рамките на подготовката за изпълнение на тази задача през м. март 1992 г. бе организиран семинар на ПГ АКБ на територията на община Божурище. От участниците в този семинар бе формирано това колективно тяло - ядро за изпълнение на поставената задача;

- общински отговорници, предали списъци в Поземлените комисии, отговарят за попълването на Карти АИС АКБ, като могат да привличат и сътрудници за изпълнението на задачата. При опазването на археологическото наследство при провеждане на аграрната реформа като отговорници по общини са ангажирани 105 археолози, разпределени по музеите и други институции както следва: ВИДИН - Ф. Филипова, А. Йоцова, А. Попова; МОНТАНА - Г. Александров, С. Стоилова; ЛОМ - В. Стоичков; ВРАЦА - Н. Торбов, П. Иванов, С. Машов; ПЛЕВЕН - П. Бънов, В. Герсов, С. Лазарова, М. Аспарухов; ЛОВЕЧ - М. Цачева, М. Стоянов, Р. Гущераклиев; ТРОЯН - Т. Тотевски; ГАБРОВО - К. Койчева; СЕВЛИЕВО - С. Симеонов; ВЕЛИКО ТЪРНОВО - Х. Вачев, М. Цочев, П. Станев, В. Илчева, П. Владкова, И. Църов, С. Султова, СВИЩОВ - П. Драганчев, П. Доневски; РУСЕ - Д. Станчев, В. Попов, С. Йорданов; ТЪРГОВИЩЕ - А. Конаклиев; РАЗГРАД - Г. Дзанев; ИСПЕРИХ - Р. Радев; ШУМЕН - Н. Попов, П. Петрова, Г. Атанасов, Д. Аладжова; СИЛИСТРА - И. Бъчваров; ДОБРИЧ - В. Йотов, Т. Димов, В. Парушев, С. Торбатов; БАЛЧИК - М. Димитров; КАВАРНА - А. Салкин; ВАРНА - А. Кузев, А. Минчев, М. Лазаров, И. Василчин, В. Плетньов, И. Иванов; ПРАВЕЦ - Т. Борисова; САМОКОВ - В. Хаджиангелов; БОТЕВГРАД - П. Дишев; ГОДЕЧ - М. Станимирова; ПЕРНИК - А. Бакъмска, Л. Банкова; КЮСТЕНДИЛ - С. Чохаджиев, В. Генадиева; БЛАГОЕВГРАД - И. Кулов, Ю. Божилова, Б. Цветков, Ц. Комитова, М. Андонова, М. Кулова; ПАЗАРДЖИК - В. Мацанова, Д. Богданова; БЕЛОВО - А. Христчев, ВЕЛИНГРАД - А. Шопова; ПЛОВДИВ - К. Кисьов; ХИСАРЯ - М. Маджаров; АСЕНОВГРАД - Х. Басамаков; СМОЛЯН - А. Киряков; СТАРА ЗАГОРА - Д. Янков; КАЗАНЛЪК - Б. Лилова; РАДНЕВО - Б. Борисов; ХАСКОВО - И. Петров; КЪРДЖАЛИ - Г. Кулов; СЛИВЕН - М. Радева, Г. Ковачев; НОВА ЗАГОРА - В. Игнатов; ЯМБОЛ - Н. Танчева; БУРГАС - И. Карайотов, П. Кияшкина, Ц. Дражева, К. Господинов; СОЗОПОЛ - М. Бакалов; НЕСЕБЪР - Д. Кожухаров; КАРНОБАТ - Д. Момчилов; АИМ при БАН - Л. Вагалински, И. Сотиров, К. Меламед, Д. Агре, С. Александров, Б. Петрунова, М. Манов, Е. Генчева, М. Домарадски, М. Тонкова, К. Панайотова, В. Динчев; НИПК - Г. Нехризов, С. Лисицов и Ж. Величков.

Приемането от Националното съвещание на предложените принципи на ПГ АКБ, позволи на 24.IX.1992 г. АИМ при БАН да сключи с Министерството на културата договор за изпълннието на Решение на МС Х 316 от 12.VIII.1992 г. Карти АИС АКБ са попълвали 116 археолози и до април 1993 г. този договор е изпълнен.

В База данни АИС АКБ са събрани 13 374 Регистрационни карти АИС АКБ.

Тодор СТОЙЧЕВ (София)

ВИСОЧИНАТА НА РЕЛЕФА НА РИСУНКИТЕ В МАГУРА И ОТНОСИТЕЛНА ХРОНОЛОГИЯ

Заедно с първите публикации за рисунките в пещера Магура, Видинско, локализирани в странична галерия на 375 м от входа, започва и дискусия за тяхната автентичност. В. Миков (1928 г.) датира част от тях към края на бронзовата и началото на ранножелязната епоха. Това отговаря на археологическите материали намерени от него в привходните части. Друга група рисунки определя като дело на иманяри, които подражават на праисторическите изображения за заблуждение на други иманяри.

Местният учител по естествена история Л. Филков (1929 г.) се опитава да раздели рисунките на праисторически, „късноисторически" и съвременни. Той пръв лансира идеята за височината на релефа на рисунките като критерий за относителната им хронология. Според него „контурите на изображенията са вдлъбнати, а самите те са 3-4 мм изпъкнали". Барелефността на рисунките се дължи на това, че са направени с охра (в действителност те са изпълнени с фосилизирано прилепно гуано) и са изиграли ролята на защитни покрития извън които варовиковите повърхности продължават да се рушат под въздействието на процесите на изветряне.

Повечето изследвачи на Магура заимстват тази идея (В. Миков, 1955; Н. Загоров, 1957; Н. Джамбазов, 1958; П. Трантеев, 1962; В. Попов, 1982 и др.) от Л. Филков без да го цитират и изграждат относителни хронологии въз основа на барелефността на изображенията. Рисунките, които нямат релеф спрямо основната скала определят като съвременни фалшификати. L-R. Nougier след 4-часово посещение в пещерата публикува през 1977 г. относителна хронология на изображенията въз основа на барелефността им и въз основа на сравнителен художествен анализ, класифицира рисунките в 6 групи и датира праистоическите между началото на раннобронзовата епоха и началото на ранножелязната епоха.

От направените от нас измервания и наблюдения върху динамиката на микроклимата на галерията с рисунките в пещера Магура през последните две години стана ясно, че топлият въздух (който варира между 12,7 и 11,7oC в различните участъци), постъпващ от естествената стратификация на спелеоатмосферата, се задържа в големите обеми на кухините след Слънчевата зала. Термичната еволюция в галерията с рисунките напълно се различава от тази на останалата част на пещерата, която се влияе от бързи барометрични и хидроложки промени. Затова термичните амплитуди не биха могли да окажат такова влияние върху микроклимата на галерията с рисунките, че да се предизвика чрез изветряване тяхната барелефност.

Височината на релефа на рисунките в Магура не би могла да се получи по описания вече начин и от физико-химическа и геоложка гледна точка. Долнокредните дебелослоести, сивобели варовици, в които се развива пещерата са с твърдост 3,5 - 4 по 10-степенната скала на Моос. Твърдостта на фосилизираното прилепно гуано и охрата не надвишават стойностите 1,2 - 1,3 по същата скала и следователно те не биха могли да спрат процесите на изветряне на скалата под тях, защото тези материали ще се разрушат преди нея. Ако хипотетично допуснем обратната възможност и приемем, че праисторическите изображения от началото на бронзовата епоха в Магура (около 3000 г.пр. Хр.) имат барелеф от 0,5 см, то би трябвало да се очаква, че рисунките в пещери със сходни условия от средния палеолит във Франция и Испания (около 30 000 г. пр. Хр.) ще трябва да са изпъкнали спрямо основната скала с цели 320 см. Както е известно, такъв природен феномен още не е наблюдаван или описван в литературата.

Барелефът на част от монохромната скална живопис се дължи на заличаването на различни иманярски рисунки от други иманяри, а в по-ново време - на изтъргването на надписи с нецензурно съдържание и подписи на посетители. Затова приемаме, че разликите във височините на релефа на рисунките в пещера Магура не могат да бъдат обективен критерий, върху който да се базира относителната им хронология.